T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1950) KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK KAZANIMLARI VE KALKINMAYA KATKILARI

REYHAN İŞBİLİR

1198266006

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. EMEL YILDIZ

Edirne, 2023

Tezin Adı: Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Kadınların Sosyo-Ekonomik Kazanımları Ve Kalkınmaya Katkıları

Hazırlayan: Reyhan İŞBİLİR

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türk Toplumlarının, İslamiyet öncesi dönemden erken Cumhuriyet dönemine kadar olan tarihler içerisinde kadına verdiği değeri, kadının konumunu ve kadının kazanımları ile birlikte ülke kalkınmasına olan incelemek olmuştur. İslamiyet öncesi ve İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde Türk Kadınının toplum içerisindeki yerinin, çağdaşı olan diğer toplumlarla kıyaslandığında ne kadar farklı olduğu, Türk Kadınının çok kutsal sayıldığı ve devlet içinde çok önemli bir şahsiyet olduğu görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise bu önemini yitirmeden devam ettirmeye çalışan kadının uğradığı değişiklikler üzerinde ve bu dönemde tanzimat, meşrutiyet gibi tarihi değişiklikler sonucu Türk Kadınının hangi konuma geldiği üzerinde durulmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte de kadının değişen konumu, eğitim hayatı, hukuki ve siyasi pozisyonu, kamusal düzendeki yeri, medya içerisindeki varoluşu ve haklarını nasıl kazandığı, kalkınmaya katkıları ile ilgi bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadını, İslamiyet ve Kadın, Osmanlı Kadını, Cumhuriyet Kadını, Kalkınma

Title of the thesis: Socio-Economic Achievements of Women and Their Contributions to Development in the Early Republican Period (1923-1950) in Turkey

Prepared by: Reyhan İŞBİLİR

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the value given to women by Turkish societies from the pre-Islamic period to the early Republican period, the position of women and the development of the country together with the achievements of women. It has been seen that the place of Turkish Women in society before and after the adoption of Islam is different when compared to other contemporary societies, Turkish Women are considered very sacred and a very important figure in the state. During the Ottoman Empire, the changes experienced by the woman who tried to maintain this importance without losing it, and the position of the Turkish Woman as a result of historical changes such as the Tanzimat and Meşrutiyet monarchy were emphasized. With the proclamation of the Republic, information was given about the changing position of women, their educational life, their legal and political positions, their place in the public order, their existence in the media and how they gained their rights, and their contribution to development.

Keywords: Turkish Women, Islam and Women, Ottoman Women, Republican Women, Development

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca her türlü bilgi ve deneyimini benimle paylaşıp desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Emel YILDIZ'a, araştırmam esnasında her türlü sıkıntıyı benimle paylaşan, beni yüreklendiren, desteklerini ve ilgisini eksik etmeyen Füsun AŞIK'a çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca her konuda olduğu gibi eğitim hayatımda da desteklerini hep hissettiğim, bana inanan, güç veren ve her türlü imkanı sağlayan babam Feyzullah İŞBİLİR'e, annem Leman İŞBİLİR'e ve kardeşlerime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Reyhan İŞBİLİR

Edirne, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET I
ABSTRACT II
ÖNSÖZ III
TABLOLAR LİSTESİ VI
ŞEKİLLER LİSTESİ VII
GİRİŞ 1
BÖLÜM I 3
1. İSLAMİYET'İN KABULÜNDEN ÖNCEKİ DÖNEM 3
1.1. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Türk Kadınının Konumu 3
1.2. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Destanlarda ve Yazıtlarda Türk Kadınının Konumu 7
1.3. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu 8
1.4. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Diğer Toplumlarda Türk Kadınının Konumu 9
2. İSLAMİYET'İN KABULÜNDEN SONRAKİ DÖNEM (751 – 1299) 14
2.1. İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Dönemde Türk Kadınının Konumu 15
BÖLÜM II. 18
OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ (1453– 1922) 18
1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Kadınının Konumu (1453-1839) 20
1.2. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu 21
1.3. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Türk Kadınının Konumu 22
1.4. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Siyasi Alanda Türk Kadınının Konumu 23
1.5. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Türk Kadınının Konumu 25
2. Tanzimat Dönemi (1839-1878) 26
2.1. Tanzimat Döneminde Eğitim Alanında Türk Kadınının Konumu 26
2.2. Tanzimat Döneminde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu 28
2.3. Tanzimat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Türk Kadınının Konumu 29
2.4. Tanzimat Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Türk Kadınının Konumu 29
3. I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet Dönemi (1876-1878/ 1908-1920) 30

3.1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Eğitim Alanında Türk Kadınının Konumu 32
3.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu 34
3.3. II. Meşrutiyet Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Türk Kadınının Konumu .. 35
3.4. II. Meşrutiyet Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Türk Kadınının Konumu 40
4. Milli Mücadele Dönemi (1919-1923) 42
4.1. Mücadele Dönemi'nde Cemiyet ve Mitinglerde Türk Kadınının Konumu 43
4.2. Milli Mücadele Dönemi'nde Cephede Türk Kadınının Konumu 48
BÖLÜM III. 55
TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923 – 1950) KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK KAZANIMLARI VE KALKINMAYA KATKILARI 55
1. Erken Cumhuriyet Döneminde Eğitim Alanında Kadının Konumu 59
1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) 59
1.2. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması 61
2. Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuki Alanda Kadının Konumu 62
2.1. Türk Medeni Kanunu'nun Kabul Edilmesi 62
3. Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasi Alanda Kadının Konumu 64
3.1. Halifeliğin Kaldırılması 67
3.2. 3 Nisan 1930 Yerel Seçimlerde Seçme ve Seçilme Hakkı 69
3.3. 26 Ekim 1933 Muhtar ve İhtiyar Heyetine Seçme ve Seçilme Hakkı 70
3.4. 5 Aralık 1934 Genel Seçimlerde Oy Kullanma 71
4. Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadının Konumu 79
5. Erken Cumhuriyet Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Kadının Konumu 82
6. Erken Cumhuriyet Döneminde Kadının Kalkınmaya Katkısı 86
SONUÇ 91
KAYNAKÇA 95

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kız İptidai Mektebi Ders Programı 32
Tablo 2: Kız Rüşdiyeleri Ders Programı 33
Tablo 3: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınların Kazanımları 58
Tablo 4: Ülkelere göre kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı tarihleri 73
Tablo 5: Erken Cumhuriyet Döneminde Meclis'te Kadınların Temsili 76
Tablo 6: Mesleklerine göre TBMM V. Dönem Kadın Milletvekilleri (1935-1939)..... 76
Tablo 7: Erken Cumhuriyet Döneminin Kadın Öncüleri..... 80
Tablo 8: Teşvik-i Sanayi Kanunu Kapsamına Giren Kuruluşlarda İşçi ve Ustabaşılar İçinde Kadınlar (1932-1934) 87
Tablo 9: İş Kanunu Kapsamına Giren Ücretliler İçerisinde Kadın Çalışanlar 88
Tablo 10: Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren kuruluşlarda çalışan kadın oranı 89
Tablo 11: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Öğretmen Sayısı 90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Halide Edip Adıvar'ın Sultanahmet Mitingi 46
Şekil 2: New York Times Gazetesinin Manşeti "Orduda Savaşan Türk Kadını Teğmenliğe Yükseldi" (Bektaş, 2013: 43). 49
Şekil 3: Kara Fatma Çete Arkadaşları ile Birlikte (Bektaş, 2013: 37) 49
Şekil 4: Kağnılarla Mühimmat Taşıyan Kadınlar (Mısıroğlu, 1994: 165) 52
Şekil 5: Türk Kadını Cephane İmalinde (Mısıroğlu, 1994: 126) 52
Şekil 6: Eğitim ve Öğretim Birliği 60
Şekil 7: Nezihe Muhittin ve Arkadaşları 65
Şekil 8: Bir Türk Kadını Oy Kullanırken 69
Şekil 9: İlk Kadın Muhtarımız Gül Esin 71
Şekil 10: 12. Uluslararası Kadın Kongresinin Gazete Haberleri 78
Şekil 11: İlk Güzellik Kraliçemiz Keriman Halis 80
Şekil 12: Ev Kadını Dergisi Kapağı 84

GİRİŞ

Kadın her zaman bir toplumun ana öğesi olmuştur. Toplumda zaman içerisinde meydana gelen bütün değişimler ve gelişimlerden en çok etkilenen de yine kadın olmuştur. Tarih boyunca Türk Kadını, toplum içinde farklı konumlara sahip olmuştur. Genel olarak kadına değer veren Türk ırkı, başka ırklar ile iletişime geçip onların kültür ve geleneklerini benimsemeye başladıkça kadının konumu da değişmeye başlamıştır.

Bölümlere ayırdığımız bu çalışmada birinci bölüm, iki başlık altında toplanarak İslamiyet'in kabulünden önceki dönem ve İslamiyet'in kabulünden sonraki dönem olarak incelenmiştir.

İslamiyet öncesi dönemde kadının konumuna baktığımızda, toplumda çok değerli bir birey olarak görülmüştür. Kadın bu dönemde hem dışarıdaki işlerle çok meşgul, hem savaşabilme gücüne sahip hem de annelik görevini yapmıştır. Bu nedenle kadına çok değer verilmiştir, aşağılanma, hor görülme veya erkekten daha önemsiz bir birey olarak görülme gibi şeylerle karşılaşmamıştır.

İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde ise Türk Kadınının konumu değişmemiştir. Yine aynı şekilde kadın her alanda varlığını göstermeye devam etmiştir. Savaşlarda en ön saflarda, devlet yönetiminde önemli kararlarda hep öncü olmuştur ve aynı zamanda aile birliğini, anneliğini korumuştur.

İkinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması ile birlikte kadının bundan nasıl etkilendiği incelenmiştir. İstanbul'un fethi ile birlikte İmparatorluk olan Osmanlı'nın ilk dönemlerinde yaşanan gelişmeler aslında kadının konumunu sarsmasa da sonrasında farklı kültürler (İran, Bizans, Arap) ile yakınlaşıp onların gelenekleri benimsenince kadının konumu köklü bir değişime uğramıştır. O zamana kadar hep yaşamın tam ortasında olan kadın artık eve hapsedilmiştir ve değersizleştirilmiştir. Pek çok hakkı elinden alınmıştır, ikinci sınıf insan muamelesi görmeye başlamıştır.

Devletin gidişatı kötüye gitmeye başlayıp İmparatorluğun yıkılma sesleri yankılanmaya başladığı sırada kadınlarda kendi haklarını talep etmeye başlamıştır. Kurtuluş mücadelesi verildiği sırada cephede olmak istemiştir, buna karşı çıkanları dinlememiştir, Türk Kadını özüne dönmeye başlamıştır. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da onlara vermiş oldukları destekle birlikte hiç geri adım atmamışlardır.

Son bölümde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadınların tekrar hayata döndüklerini, tekrar yaşamın tam ortasında olduklarını ve bütün haklarını tek tek tırnaklarıyla kazıyarak geri alması incelenmiştir. Bu haklara sahip olmasındaki en büyük destekçi ise yine Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Pek çok kişinin karşı çıkmasına rağmen, Türk Kadınının hak ettiği yere tekrar gelmesini sağlamıştır. Her alanda olduğu gibi tabiki çalışma hayatı ile ilgili de yenilikler değişimler olmuştur. Atatürk Türk Kadınının sadece toplumsal hayatta değil çalışma hayatında kendi ayakları üzerinde durarak ülkenin kalkınmasında rol almasını istemiştir ve bunun için ne yapılması gerekiyorsa yapmıştır. Erken Cumhuriyet dönemi ile birlikte kadın haklarını kazanınca istihdama, toplumsal hayata daha çok katılmıştır. Kalkınmaya olumlu etkiler yaratmıştır. Dünyadaki Türk Kadını imajını yukarılara taşımıştır.

BÖLÜM I

1. İSLAMİYET'İN KABULÜNDEN ÖNCEKİ DÖNEM VE TÜRK KADINI

İslamiyet öncesi Türklere ait olan bilgilere ulaşabilmek için M.Ö. 4000-4500 yıl kadar geriye gidilebilmiştir (Altındal, 1994: 9). İslamiyet öncesinde Türkler yarı göçebe halde, boylar şeklinde yaşamıştır, genellikle hayvancılık ile uğraşmıştır (İnan, 1998: 82). Hem avcı hem toplayıcı toplumlarda kadın ev içinde de ev dışında da çalışmıştır. Ve kadın doğurgan olduğu için düzen anaerkil olarak şekillenmiştir (Arat, 1986: 16).

Tunç Devrine (M.Ö 3000-M.Ö. 1200) geçince toplum düzeni bir değişime uğramıştır, özellikle de saban gibi aletlerin kullanılmaya başlaması, beraberinde erkek gücünün önemli hale gelmesine sebep olmuştur. Böylece erkekler ekonomik gücün kendilerine geçmesiyle birlikte toplumda daha üstün seviyeye ulaşmıştır ve anaerkillik hemen hemen tüm toplumlarda yerini ataerkilliğe bırakmıştır (Özen, 1987: 406-407).

Fakat Türklerdeki ataerkillik İran ya da Roma'daki gibi mutlak baba hâkimiyeti şeklinde değil, kadın ve çocuğun da haklarının bulunduğu bir aile yapısıdır (Onay, 2012: 347-357).

1.1. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Türk Kadınının Konumu

Köklü bilgiler ışığında, bir kadının en önemli özellikleri arasında "annelik" ve "kahramanlık" olduğu görülmüştür (Altındal, 1994: 9). Bazı tarih kaynaklarına bakıldığında, Türklerin kutsal olarak baktığı bazı haklara "ana hakkı" dedikleri ve bunları "tanrı hakkı" gibi nitelendirdikleri ortaya çıkmıştır (Ergin, 2001: 122). Aile ve evlilik Türkler için her zaman çok önem arz etmiştir bu sebeple bu yapılara çok saygılı

davranılmıştır. Evlilik genel olarak annenin onayı ile gerçekleşmektedir (Ögel, 1998: 256).

İslamiyet öncesinde, en ilkel toplum olarak bilinen "klan" hayatında evlilik, farklı klanlara mensup olan erkek ve kadın arasında gerçekleşmiştir, aynı klanda yaşayanlar arasında evlilik yasaktır, dışardan evlenmek zorunluğu getirilmiştir (Kafesoğlu, 1980: 9). Konargöçer oldukları için çok eşli evlilikler görülmemiştir (Ögel, 1998: 256).

Türklerde totemcilik görülmüştür ve onların en bilindik totemleri "kurt" olmuştur. Kurt'u bir nevi "Ata" olarak görmüşlerdir. Totemcilikten daha sonra inandıkları din Şamanizm olmuştur. Şamanizm'de "tanrı" ve "tanrıça" lar bulunmaktadır. En güçlü olduğuna inandıkları Tanrı ise "Ana Tanrıça" olmuştur (Göksel, 1993: 105). Şamanizm inancında en önemli kurallardan biri eşitlik olmuştur. Bu sebeple kadın çok güçlü ve etkili olmuştur (Doğramacı, 1989: 132).

Bu dönemlerde Türk kadınları değerlendirilirken ata binme, savaşabilme, silah kullanma gibi yeteneklere bakılmıştır (Savcı, 1973: 28). İslamiyet öncesi dönemlerde kadının, yalnızca çocuk doğurup, soyun devamını sağlamak, aile içi vazifelerini yerine getirmek gibi yükümlülükleri olmamıştır. Sosyal hayatın içinde erkekler kadar aktif bir şekilde yaşam sürmüştür. Bu aktif yaşam, kadınların da yönetim kademesinde önemli görevlerde bulunmasını sağlamıştır.

Türklük tarihi boyunca her zaman kadın yüceltilmiş ve değerli görülmüştür. M.Ö. 209-174 Yıllarında hükümdarlık yapmış olan Mete Han'ın, hayatı üzerine yazılmış olan Oğuz Kağan Destanı'nda da kadınlar hep ön plana çıkmıştır. Türk Kadınından hep saygı ve övgü ile bahseden bir diğer eser de Orhun Kitabeleri olmuştur. Kadınlar sosyal hayatta, savaşta ve siyasi toplantıların neredeyse hepsinde kocası ile birlikte yer almıştır (Gündüz, 2000: 135).

Ziya Gökalp'in, İslamiyet'in kabulü öncesi kadını incelemiş olduğu "Türkçülüğün Esasları" adlı kitabındaki bilgilere bakıldığında eski Türklerde babanın

ve annenin soyu eşit derecede önemli olmuştur. Aynı zamanda ev sadece erkeğin değil, kadın ve erkeğin ortak varlığı sayılmıştır. Erkeğe "ev ağası" denilirken, kadına da "ev hanımı" denilmiştir (Unat, 1982: 7).

Kağan'ın eşine eski Türklerde "katun" ya da "hatun" denilmiştir. Devlet yönetiminde Kağan'dan sonra katun söz sahibi olmuştur. Katun da aynı Kağan gibi merasim ile katunluk makamına oturtulmuştur (Orkun, 1994: 34). Katun kelimesinin günümüzdeki karşılığı olan "kadın" kelimesi bu kadar önemli ve köklü bir geçmişe sahip olmuştur.

Türklerde aile, toplum içerisinde kutsal olarak nitelendirilen bir kurumdur. Eskiden beri kullanılan ev bark kurma deyimindeki bark kelimesinin asıl anlamı mabet demektir. Yani bir aile kurmak, bir mabet kurmak kadar değerli ve kutsaldır (Gökalp, 1991: 231).

Ziya Gökalp, Türklerin demokrat ve aynı zamanda feminist olduklarını belirtmiştir. Aile uygulamalarının hepsinde erkek ve kadının birlikte olması zorunlu olduğundan bir elçi hakanın huzuruna geldiğinde yanında mutlaka hatunun da olduğu görülmüştür. Bir emirname yazılacağı zaman yalnızca "Hakan emrediyor" şeklinde başlarsa kabul edilmeyip, "Hakan ve Hatun emrediyor" diye başladığı takdirde emir kabul edilmiştir. Şölenlerde, ayinlerde, ibadet ve kurultaylarda hatun hakanın yanında bulunmuştur. Aynı zamanda kadınlar hükümdar, sefir ve vali gibi vazifeler yapabilmiştir. Eski kavimler incelendiğinde görülmüştür ki, hiçbir kavim Türklerin kadına verdiği hakları vermemiştir, gösterdiği saygıyı göstermemiştir. Kadınlar pek çok alanda görev yapmışlardır, vali, kale muhafızı, sefir vb. (Gökalp, 1990: 233).

M.Ö. 220 yıllarında Teoman'ın kurduğu Hun İmparatorluğu'ndan itibaren erkek ve kadın arasında hiçbir ayrım söz konusu olmamıştır ve hemen hemen her iş birlik içerisinde yapılmıştır (Sevinç, 1987: 31).

Eski Türkler sosyal hayatta olduğu gibi devlet yönetimi esnasında da kadınla beraber sorumluluk almıştır. Gerek yasalarda, gerek savaşlarda, gerekse hüküm vermede kadında erkek kadar yetkili olmuştur (Taşkıran, 1978: 13).

Türk devletlerinin hemen hepsinde (Hunlar, Göktürkler, İskitler, Uygurlar) kadın oldukça önemli hak ve yetkilere sahip olmuştur. İskitlerde, her kadın aynı bir erkek gibi savaşçı olarak yetiştirilip, savaşlarda erkeklerle birlikte düşmana meydan okumuştur. Türk kadınları bu tür faaliyetleri çok büyük bir şan ve şerefle yürütmüşlerdir (Altındal, 2017: 39).

Uygur Türklerinde, kağan savaşlar ile uğraştığı zamanlarda Katun, kağanın hüküm verme vazifesini yürüterek töreye, yasaya aykırı şekilde davranan kişileri cezalandırmıştır (Turan, 1969: 759). 759-779 Yılları arasında Uygur Türklerinin kağanı olan Bögü Kağan, sefere Katun ile birlikte çıkmış ve katun da orduya komuta etmiştir (Mandaloğlu, 2013: 133-159).

Orta Asya Türklerinin yaşantısında kadının hem toplumsal hem siyasi olarak konumunun ne kadar önem teşkil ettiği, Orhun Abidelerinde geçen "Tanrı, Türk milleti yok olmasın, millet olsun diye babam İlteriş Kağan ve annem İlbilge Hatunu yükseltmiştir" metninden anlaşılmıştır (Ergin, 1989: 58). Hunlarda, kadın ve erkek birbirlerinin tamamlayıcısı sayılmış, genelde her şeyi birlikte yapmışlardır. Hatun her zaman Kağanın yanında oturmuş ve misafirlerini o şekilde karşılamışlardır (Ahmetbeyoğlu, 2001: 42).

VII. yüzyıl itibariyle devlet işlerinde, anlaşmalarında hep Katun'un da olduğu Orhun Kitabelerinde görülmüştür. Kağan ile Katun beraber devleti yönetmiştir. Bir gezgin olan İbni Fadlan, Türklerin kadınlarına oldukça saygılı davrandıklarını, Kağan ve Hatunun yan yana oturduklarını, kadınların hem kendi etrafındaki erkeklerden hem de yabancı erkeklerden kaçmadığını ve giyim kuşam konusunda çok rahat olduklarını belirtmiştir (Ergin, 1989: 59).

Türk Hatunlarının arasında siyasi olarak en üst konuma, Sabir hükümdarı Belek'in 520 yılında ölümünün akabinde yerine geçen Boğarık Hatun erişmiştir. Bizans kaynaklarından paylaşılanlara göre kendisi çok kudretli ve cesur bir kişiliğe sahip olan Boğarık Hatun'un 100.000 kişilik bir orduyada başkumandanlık yaptığı belirtilmiştir (Baştav, 1995: 60).

II. Göktürk kağanı olan Bilge Kağan vefat ettiğinde (734) tahta geçen oğulları devlet idaresinde başarılı olamayınca, planlama ve stratejinden sorumlu, Bilge Kağan'ın da düşüncelerine çok değer verdiği bir kişi olan Tonyukuk'un kızı Po-Fu idareyi eline almıştır (Taşağıl, 2004: 56-57).

1.2. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Destanlarda ve Yazıtlarda Türk Kadınının Konumu

Bir toplum hafızasının gittiği en eski yer destanlar, efsaneler olmuştur. Bu destanlarda toplumsal düzen analiz edildiğinde kadınların önemini, ne kadar değer verildiğini anlamak mümkün olmuştur. Destanlar incelendiğinde kahramanın eşi veya annesi hep kutsal, ilahi bir varlık olarak işlenmiştir. Oğuz Kağan Destanı'nda, kahramanın eşi gece olduğunda gökyüzünden yere inen ve hatta aydan bile daha parlak bir ışık olarak betimlenmiştir (Bang, 2012: 93).

Kadın öylesine kutsal bir varlık olarak görülmüştür ki, horlanması, şiddet görmesi asla mümkün olmamıştır. Türk kültüründe böyle bir durum söz konusu bile edilmemiştir. Türk destanlarına da bakıldığında kadın her daim güçlü, özgüvenli, inançlı ve savaşçı bir şekilde yaşamın tam ortasında, erkeğin de yanında bulunmuştur. Kadın ilahi bir varlık ve ilham kaynağı olarak görülmüştür. Dede Korkut hikayelerine bakıldığı zamanda kahramanın yanında savaşan bir kadın görülmüştür. Türk kültüründeki destanlara bakıldığında kadınlar çok iyi savaşan, ata binen, kılıç kullanan bir şekilde gösterilmiştir. Bir destanda adı geçen Selcen Hatun, kendilerine savaş açan düşmanları ile mücadele eden kocasının atı yaralanınca, kendi atını hemen düşmanın

üzerine sürerek onları kılıçtan geçirmiştir (Ergin, 2001: 122). Manas Destanının kahramanı olan, Manas'ın zehirlendikten sonra atıldığı çukurdan kurtarmaya çalışan Kanikey Hatun ve oğlunu kurtarmak için düşmana savaş açan Burla Hatun da destanda adı geçen kadın kahramanlar olmuştur (İnan, 1972: 60).

Türk mitolojisinde yaratıcı Tanrı olarak bilinen Ülgen'e, yaratma ilhamını veren kişinin de bir kadın olduğu görülmüştür. İlhamın sahibi olan Ak ana, Tanrının gözünde erkeklerden yüksek bir konuma sahip olmuştur (Uraz, 1994: 88).

Türklerde Umay, ışık saçan bir ilahe anlamına gelmiştir. Umay, anne, kadın ve çocuk ile ilgili bir tanrıça olarak benimsenmiştir. Hayat verici olan her şey Umay ile ilgili olmuştur. Hükümdarın hanımını temsil etmiştir, çocukları ve kadınları koruyan Umay olmuştur (Çoruhlu, 2000: 39). Umay simgesi bu nedenle Türkler için çok kıymetli olmuştur. Kültigin abidesinde geçen şu sözler: "*Babam Kağan uçtuğunda küçük kardeşim Kültigin yedi yaşında kaldı… Umay gibi annem hatunun devletine, küçük kardeşim Kültigin er adını aldı*" Kağan'ın eşinin önemini göstermiştir (Ergin, 2001: 25-58).

Türk mitolojisindeki bir diğer önemli isim güzellik ilahesi olarak bilinen Ayzıt olmuştur. Ayzıt tasvir edilirken erdem, fazilet ve ahlakından bahsedilmiştir ve fiziki özelliklerinden söz edilmemiştir (Gökalp, 1991: 118). Yenisey Vadisinde bulunmuş olan köktürk alfabeli yazıtlarda geçen şu sözler: "*Evdeki eşime, vadideki oğullarıma doyamadım, değerlilerime, kutsal devletime, baştaki begime doyamadım."* kadının ön planda olduğuna dair örnek olarak gösterilmiştir (Useev, 2012: 60-65).

1.3. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu

Türklerin, İslamiyet öncesindeki dönemde çağdaşlarından önde olduğu bir diğer konuda mirastan pay alma olmuştur. Hatta 21. yüzyılda bile bazı toplumlardaki kadınların ulaşamadığı haklara islamiyet öncesi dönemde sahip olmuşlardır.

Evlenirken kız çocuğu mirastan kendine düşen payı almıştır ve bu payda kocasının hiçbir söz hakkı olmamıştır (Çimen, 2008: 196). Çocuklar ve annenin baba adına çalıştığı Mezopotamya toplumunda veya Roma'da kadın hiçbir hak sahibi olamamıştır (Pugliese, 1957: 345).

Türk Kadınının sahip olduğu en önemli haklardan birisi de boşanma olmuştur. Divanü Lugat-it Türk'te bahsedildiği üzere "uragut başın yoldı" (kadın başını kurtardı) cümlesinden kadının kocasından ayrılabildiği anlaşılmıştır (Mahmud, 1999: 64).

1.4. İslamiyet'in Kabulünden Önceki Dönemde Diğer Toplumlarda Türk Kadınının Konumu

Türklerin çağdaşı olan toplumlarda, cinsiyet ayrımı yapılmaktayken Yusuf Has Hacib tarafından XI. yüzyılda yazılan Kutadgu Bilig'e göre, vezir olan Ay-Toldı kendi oğlu Ödgülmiş'e öğütlerde bulunurken kız ve oğul sözcüklerini yan yana kullanmıştır. Vezir: "*Oğul-kız gerçekte gören gözün nurudur*" diyerek aslında herhangi bir cinsiyet ayrımının olmadığını göstermiştir (Hacib, 2003: 94).

Türklerin çağdaşı olan diğer toplumlarda ise IV. ve VIII. yüzyıllar arasında durum şöyledir:

Kaynaklar Çin İmparatorluğunda durumun kadınlar için oldukça kötü olduğundan söz etmiştir. Kadınlar insan yerine konulup isim dahi verilmeyerek, kız çocuklarına genellikle rakam (bir, iki, üç) ile seslenilmiştir. Hayatlarını bir erkeğin otoritesine bağlı bir şekilde devam ettirmek zorunda kalmışlardır. Evlenilmek istenen kişi pahalı hediyeler veya mal verilerek ailesinden satın alınmıştır. Kadının boşanma hakkı olmamıştır, bu hak yalnızca erkeğe ait olarak kalmıştır (Gündüz, 2012: 129-148). Kadın evde bir köle gibi görülmüştür, çocukları ve kocası ile beraber yemeğe bile oturtulmamıştır. Sürekli hizmet etmek için hazırda ve ayakta beklemiştir (Arat, 1986: 26).

Eski İran toplumu ile ilgili neredeyse tüm bilgileri içeren Firdevsi'nin yazmış olduğu "Şahname" adlı eser İslamiyet'in kabulüne kadar olan dönemi kapsamıştır. Eser, İran destanlarını, hikayelerini, tarihini, felsefi konuları içermiştir (Yıldırım, 2010: 229). Şahname'nin kadınlar ile ilgili bu kadar geniş bilgi alınabilecek tek eser olduğu ileri sürülmüştür. Kadınların toplum içerisindeki yaşam şekilleri, konumları, evlilikleri hakkında neredeyse tüm bilgiler yer almıştır (Yaylalı, 2017: 327-342). Bu eser daha çok "kahramanlık" üzerine kurulu olduğu için kadınlar daha arka planda kalmıştır. Bazı kadınların iffetsizliklerinden bahsetmiştir. Eserde Sudabe (Hükümdar kızı)'nin, eşini üvey oğlu Siyavuş ile aldattığı yazılmıştır ve Siyavuş, Sudabe'nin aşkına karşılık vermeyince de üzerine iftira atarak kendisine tecavüz ettiğini söylemiştir (Kaska, 2019: 6).

Pers İmparatoru olan II. Kambises, aile içerisindeki evlilik yasağını kaldırtarak, önce büyük olan kız kardeşi ile daha sonra ise küçük olan kız kardeşi ile evlenmiştir. Aralarında çıkan bir tartışma sonucu ise artık karısı olan kız kardeşini öldürmüştür (Herodotos, 1983: 75).

Eski Romalılarda ise kadının konumu çok saygın bir pozisyonda olmamıştır. Ailenin reisi olan babanın, karısı ve çocukları ile ilgili bütün haklara sahip olduğu görülmüştür. Kadın özgür olamamıştır, kötülüklerin sebebi olarak görülmüştür. Kadının miras hakkı olmamış ve şahitliği geçerli sayılmamıştır. Kadın hiçbir alanda eğitilmemiş tek uğraşısı ev işleri olmuştur. Ev işlerini aksatması durumunda kocası onu hemen boşayabilmiştir (Gündüz, 2012: 129-148). Kadın adeta babasından sonra kocasına aktarılıp hakları ona devredilmiştir. Daha sonraki dönemlerde pek çok hakka sahip olmaya başlasa da eğitimsizliğinden ötürü uzun bir süre bu haklarının farkında olmamıştır (Akdemir, 1991: 260-270).

Hintlilere göre ise evlenmekteki asıl amaç, babaya varis ve babanın günahlardan temizlenmesi için inancını sürdürecek bir erkek çocuğunun olması olarak görülmüştür. Kız çocuğa sahip olmak felaket olarak nitelendirilmiştir. Kocası ölen kadınların tekrar evlenmesine izin verilmemiştir, vefat eden kocanın öldükten sonraki hayatta ona ihtiyacı olduğu öne sürülerek yakılarak öldürülmüştür. Eğer çiftin

çocukları olmuyor ve erkek kısır olduğunu düşünüyorsa karısının başka bir erkekle birlikteliğine izin vererek çocuğu olmasına izin vermiştir. Kadın boşanma hakkına sahip olmamıştır. Çok eşli evlilik serbest görülmüştür. Hintlilere göre kadın kötü ahlaka sahip olduğu düşünülerek hayatı boyunca bir erkeğe bağlanmak zorunda bırakılmıştır (Gündüz, 2012: 129-148).

Budizm dininin kurucusu olan Buda, kadınların dinine mensup olmasına müsaade etmemiştir, sonradan akrabasının ısrarı üzerine zorla da olsa izin vermiştir fakat "*Eğer kadınları bu dine dahil etmeseydik, Budizm çok temiz bir din olacaktı*" demiştir (Topaloğlu, 1992: 16-17).

Antik Yunan toplum yapısı incelendiğinde kadının ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü net bir şekilde göz önüne serilmiştir. Kadınların özgürlükleri ellerinden alınmıştır ve hukuki olarak hiçbir hakka sahip olmamakla birlikte mülkiyet, miras haklarının da olmadığı ve bunların sonucunda da kadının toplum içerisinde sürekli hor görüldüğü ileri sürülmüştür (Croix, 2016: 134-138).

Yeni doğan bebek eğer erkek olursa, aile fakir bile olsa o bebeğe her şekilde sahip çıkılmış, yeni doğan bebek kız ise aile zengin dahi olsa o bebeği terk edebilmiştir (Burckhardt, 2019: 175). Kadın sosyal hayatta yalnızca dini bayramlarda, aile yemeklerinde ve ayinlerde bulunma hakkına sahip olmuştur, onun haricinde eğlencelere, toplantılara katılmaları söz konusu bile olmamıştır (Dikyol, 2016: 202).

İslamiyet öncesi dönemde, Türklerin çağdaşı olan bir diğer toplum ise Araplar olmuştur. Arap toplumunda kadın varlığı, kimliği hiç değer görmemiştir. Cahiliye döneminde (450-600 yılları) kadınlar genel olarak cariyeler ve hür kadınlar olarak ayrılmıştır. Hür ve zengin kadınlar, cariyelere kıyasla az da olsa bazı imtiyazlara sahip olmuştur. Zengin olmayan hür kadınlar ise hiçbir zaman bir ayrıcalığa sahip olamamıştır. Cariyelerin bir değeri bulunmamakla birlikte sahibi ona bir eşya gibi davranabilme yetkisine sahip olmuştur. Hatta cariyeler üzerinden ticaret yapma ahlaksızlığı bile yapılmıştır. Arapların zihniyetine göre kadın kötülük anlamı taşımıştır ve asla onun sözü ile hareket edilmemiştir, fikri sorulmamıştır (Altıntaş, 2001: 63-66).

Ayrıca Araplarda çok eşlilik oldukça yaygın olmakla beraber, İslamiyet öncesinde Araplarda on farklı çeşit nikah söz konusu olmuştur. Bunlar;

1.Nikah-ı İstibda: Bu nikaha göre kocasının rızası ile kadın başka asil bir erkek ile ilişkiye girebilmiştir. Bu şekilde asil bir çocuğa sahip olmayı kabul etmişlerdir.

2.Nikah-ı Bedel: Bu nikah iki erkeğin belli bir süreliğine eşlerini değiştirmesi için yapılmıştır.

3.Nikah-ı Hıda: Bu nikah metres hayatı yaşayabilmek için yapılmıştır.

4.Nikah-ı Raht: Bu nikah, on kişiden fazla olan erkeğin anlaşmalı bir şekilde bir kadını müşterek zevce olarak tanımalarına için yapılmıştır.

5.Nikah-ı Biga: Bazı kadınların evine gelen erkekler ile rahatça birlikte olabilmeleri için yapılmıştır.

6.Nikah-ı Mu'ta: Bu nikah kimsenin rızası olmasına gerek olmadan belli bir süre için yapılmıştır.

7.Ortaklaşa Nikah: Kardeşlik anlaşması yapan iki kişinin, aynı malları gibi eşlerini de müşterek bir şekilde paylaşmaları için yapılmıştır.

8.Nikah-ı Makt: Bu nikahta kişinin eğer ki babası öldü ise üvey annesi ile nikah kıyabilmiştir.

9.Takas Nikahı: Evlenmek isteyen erkekler, velileri oldukları kadınları değişerek nikah kıymışlardır.

10.Normal nikah: İki tarafında rızası ile yapılan anlaşmalı evliliktir

Bu nikah çeşitlerine bakıldığında İslamiyet öncesi dönemde Arap kültüründe sadece cinsel arzuların en ön planda olduğu görülmüştür (Karaman, 1974: 170).

Bu akla hayale sığmayan nikah çeşitlerinden de anlaşıldığı üzere kadın-erkek arasında tamamen cinsel arzu üzerine kurulan bir ilişki oluşmuştur. Nikah yapmanın sayısal olarak sınırlandırılmaması ile birlikte erkekler kendilerini bu konuda kısıtlama ihtiyacı da duymamıştır. Kadını bir nesne olarak gördüklerinden ötürü bu ilişkilerde asıl önemli olan şey erkeğin ne istediği ve ne hissettiği olmuştur.

Tamamen pederşahi (ataerkil) bir aile yapısı görülmüştür ve baba, erkek otoritesi en önemli değer olmuştur. Erkek istediği şekilde, istediği zaman gerekçe dahi göstermeden kadını boşayabilmiştir oysa aynı hak kesinlikle kadına verilmemiştir. Kadın kendi başına bir varlık değil, sadece ve sadece erkek için yaratılmış bir varlık olarak nitelendirilmiştir. Kadın erkeklerin duygularını tatmin etmek üzere var olmuştur. Bu sebeplerden ötürü de kadın insan muamelesi bile görmemiştir, hiçbir hakka sahip olamamıştır, her zaman bir erkeğe ait veya bir erkeğin malı olmuştur, miras alabilmesi söz konusu bile olmamıştır, kız çocuk doğurmak ayıp ve felaket olarak görüldüğünden diri diri toprağa gömmüşlerdir (Altıntaş, 2001: 72-78).

Semavi dinlerden olan Yahudilik ve Hristiyanlıkta da kadının varlığı önemsenmemiş ve değersiz görülmüştür. Yahudilerde de erkek hakimiyeti mutlak olmuştur. Kadınlar evlerinde hep hizmetçi vazifesi görmüştür, eğer evdeki otorite olan baba isterse kızlarını satmakta serbest olmuştur, kadın boşanma hakkına sahip olamamıştır. Miras da ancak ve ancak, hiçbir suretle bırakılacak kimse bulunmazsa kıza bırakılmıştır (Topaloğlu, 1992: 16-17).

Yahudiler kadını lanetli olarak görmüştür. Bir Yahudi'ye çocuğu olup olmadığı sorulduğu zaman eğer, sadece kız çocuğu var ise cevap olarak "*çocuğum yok*" demişlerdir. Yahudi erkekleri her gün Tanrı'ya kadın yaratılmadıkları için şükür duası yapmıştır (Berktay, 1996: 9).

Hristiyanlığa göre ise kadın, günahkardır. Hz. Adem' e yasaklı olan meyveyi yediren Havva yüzünden insanlık cennetten kovulmuştur ve bütün insanlığın günahkar olması onun suçu olarak görülmüştür. Bu sebepten Hristiyanlığa göre cinsel ilişkiye girmek günah olarak nitelendirilmiştir. Hatta Hristiyan bazı İlahiyatçılar "*Kadın, kadın olduğu için utanmalıdır*" demiştir (Okiç, 1979: 7). Schopenhauer bir erkek ve kadının ilişkiye girmesinin çok iğrenç bir durum olduğunu ve Hz. İsa'nın bu iğrençlikten hayata gelmemek için babasız doğduğunu söylemiştir (Hançerlioğlu, 2016: 47).

İngiltere'de insanlığı felakete sürüklediğine inanılan Havva'dan ötürü kadınları şeytan olarak nitelendirmişlerdir. Kadın kötü, pis olduğu için İncil'e dokunması ve okuması çok uzun bir süre yasaklanmıştır. Bu ancak 1509-1547 tarihlerinde parlamento kararıyla ortadan kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren artık kadınlarda İncil'i okuma hakkına sahip olmuşlardır (Kutub, 1965: 19).

2. İSLAMİYET'İN KABULÜNDEN SONRAKİ DÖNEM VE TÜRK KADINI (751 – 1299)

İslam dini, Arabistan'da Allah'ın elçisi olduğuna inanılan Hz. Muhammed aracılığı ile 610 yılında ortaya çıkmıştır. O dönemde toplum yapısal olarak fazlasıyla yozlaşmış, ahlaki olarak çökmüştür (Göksel, 1993: 113). İslamiyet öncelikle bulunduğu toplumu düzene sokmak amacı ile bazı kurallar getirmiştir. Kız çocukların gömülmesi yasaklanmıştır, kadına ilk kez mirastan hak tanınmıştır, kadın ve erkeğin birbirine karşı saygılı olması gerektiği söylenmiştir, anneye de aynı baba gibi saygı gösterilmesi gerektiği emredilmiştir (Doğramacı, 1989: 133).

Türklerin İslam dini ile ilk tanışması, 751 yılında Müslüman Araplar ile Karluk Türklerinin Çin ordusuna karşı mücadele ettiği Talas Savaşı sonrası başlamıştır. İslamiyet'i benimseme süreci 1000'li yılları bulmuştur. Bu süreçler

içerisinde kadın imajından ödün vermemiştir. Çok uzun bir süre kadın ve erkek arasındaki müşterek hayat devam etmiştir.

2.1. İslamiyet'in Kabulünden Sonraki Dönemde Türk Kadınının Konumu

İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türk devletleri bir süre sosyal, siyasi ve idari özelliklerini, Türk Kadını da sahip olduğu haklarını sürdürmeyi başarmışlardır (Köymen, 1983: 306). Müslüman olan Türk Devleti hanedanına mensup olan kadınlar çok büyük saygı görmüşlerdir. Hatunun emrinde bulunan pek çok idari ve askeri adamları, kendine ait özel bir hazinesi bulunmuştur. (Merçil, 2011: 246).

1040-1157 yıllarında kurulan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bakıldığında, İmparatorluğun kuruluşundan itibaren her alanda kadın ve erkek beraber çalışmıştır ve aynı İslamiyet öncesi dönemdeki gibi devlet işlerinde de kadın çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Büyük Selçuklu İmparatoru Tuğrul Bey'in eşi olan Altuncan Hatun örneğine bakıldığı zaman, vermiş olduğu bazı kararlar sonucu devlet hayatında ne derece önemli bir yer teşkil ettiği görülmüştür. Tuğrul Bey, Altuncan Hatun'u çok sevmiştir, onun içerindeki cevheri görmüştür, onu hem hayat arkadaşı, yoldaşı olarak hem de devlet işlerinde de en önemli danışmanı olarak görmüştür. Altuncan Hatun Büyük Selçuklu Devleti'nin de Oğuz Türklerinin de çok fazla saygı duyduğu bir kişi olmuştur (Kuşçu, 2016: 173).

Tuğrul Bey büyük zorluklarla kurulan bu İmparatorluğun yönetilmesinde ve büyümesinde herkese güvenmemiştir, güvendiği iki kişiden birisi eşi Altuncan Hatun olmuştur. Dönemin bazı kaynaklarında Tuğrul Bey'in pek çok sorunda Altuncan Hatun'un fikrine danıştığı ve çözüm için ona harekete geçmesini söylediği yazılmıştır (Sevim, 2005: 130).

Altuncan Hatun'un bu denli önemli olmasının bir nedeni de, 1058 yılında yaşanan olay olmuştur. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasını, karışmasını

isteyen Büveyhi Hanedanlığı, Tuğrul Bey'in kardeşi olan İbrahim Yınal ile gizli görüşmeler sağlayarak Selçuklu'ya tek başına onun hakimiyet sağlayabilmesi için onun yanında yer alarak, yardım edeceklerini söylemiştir. İbrahim Yınal, abisi Tuğrul Bey'in Nusaybin'de olmasını fırsat bilerek hemen tahtı ele geçirmek için Hemedan'a doğru harekete geçmiştir (Turan, 1993: 127). Tuğrul Bey'de haberi alır almaz Hemedan'a silahlarını ve hazinesini korumak için yola çıkmıştır. Aynı zamanda hemen eşi Altuncan Hatun'a haber yollayarak destek istemiştir. Tuğrul Bey Hemedan'a varmıştır fakat İbrahim Yınal oradaki Türkmen obalarını ikna ederek Tuğrul Bey'i bozguna uğratmıştır. Altuncan Hatun eşinin zor durumunu duyar duymaz kendisi de ona yardıma gitmek istemiştir. Ancak halife izin vermemiştir, tahtın boş kalmasının tehlikeli olduğunu söylemiştir. Bu sırada Altuncan Hatun'dan gizli bir şekilde vezir Amidülmülk, Altuncan'ın oğlu Enuşirvan'ı tahta geçmesi için teşvik ederek halifenin de onayıyla hazırlıklara başlamıştır çünkü Tuğrul Bey'in artık kurtulabileceğine inanmamışlardır (Köymen, 1976: 62). Fakat Altuncan Hatun bu planı anlayınca oğlunu ve Amidülmülk'ü yakalatma emri vermiştir (Sevim, 2005: 465). Bunun üzerine Altuncan Hatun Oğuzları toplayarak, doğudaki Çağrı Bey ve oğullarını çağırarak harekete geçmiştir. Altuncan Hatun'un komutasıyla birlikte Tuğrul Bey kurtarılmıştır, İbrahim Yınal mağlup edilmiştir (Köymen, 1976: 63). Bu olaydan sonra Altuncan Hatun "Devlet kurtaran Türk Kadını" olarak anılmıştır. Vatanının ve milletinin uğruna kendi oğlunu bile feda etmesiyle nam salmıştır (Sevim, 2005: 131).

Altuncan Hatun Selçuklu Devleti'nde, eski Türk hakimiyet anlayışının son örneği sayılabilir, ölümünün ardından hatunların yönetimdeki etkisi değişmeye başlamıştır. Bu gelenek Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümdarı Tuğrul Bey zamanından sonra gelen, Alp Arslan Bey döneminde kısmen, Alp Arslan Bey sonrası Melikşah döneminde ise gittikçe kaybolmaya başlamıştır. Bu geleneğin gittikçe kaybolmasındaki en büyük etken 29 yıl boyunca görev yapan, o dönemin baş veziri Nizamülmülk olmuştur. Nizmülmülk, Türk Devlet geleneğinden ise İslami Devlet yönetimini benimsemiştir (Kuşçu, 2016: 173).

Nizamülmülk, Sultanları (Alp Arslan ve Melikşah) yönlendirdiği ve kendi oluşturduğu bazı uygulamalar sonucunda, İslam Dininin daha da benimsenerek Türk geleneklerinin geri planda kalmasına sebep olmuştur. Sufi ve dervişlere çok fazla önem göstererek, Devlet bütçesinden onlar için çok fazla harcamalar, ikramlar yapmıştır. Bunları fark eden bir yetkili Sultan Melikşah'ın yanına gidip ona şöyle söylemiştir: "*Nizamülmülk dervişlere ve sufilere her yıl 300.000 dinar veriyor, bu para ordu için harcansa İstanbul bile fethedilebilir*". Sultan bunun üzerine veziri yanına çağırıp ona sorunca, Nizamülmülk cevap olarak şöyle demiştir: "*Ey Sultanım! Ben yaşlı bir adamım, siz ise gençsiniz; eğer mezada beni verseler 10 dinardan fazla etmem, sizi verseler 100 dinardan fazla etmezsiniz. Tanrı size ve bana kimseye nasip olmamış lütuf ve ihsanı bahşetmiş, buna mukabil siz de Tanrının dinini yaymaya çalışan ve onun kutsal kitabını öğrenmeye çalışanlar için 300.000 dinar harcamışsınız çok mu? Her yıl orduya bunun iki katı sarf ediliyor; lakin en iyi askerin attığı ok 1 milden daha ileri gidemezken, kılıçları ile sadece kendi yakınlarındakini öldürebilme gücünü sahip olabilirken, benim harcadığım para ile o kadar kuvvetli bir ordu inşa ediyorum ki bunların duaları öyle kuvvetli ki ok gibi arşa varıyor*". Sultan bu sözler üzerine duygulanarak: "*Öyleyse sen bu ordudakilerin sayılarını çoğalt ve onlara istediğin kadar harcama yap*" demiştir (Taneri, 1967: 108).

Nizamülmülk kadınların yönetim işlerine dahil olmasına karşı çıkmıştır. Kadınların İslam Devletlerinde olduğu gibi ikinci plana atılmasına ve pasif konuma gelmesine öncülük etmiştir. Sonrasında artık kadın ne Selçuklu Devleti'nde ne de daha sonra kurulan Türk Devletlerinde eski konumuna sahip olamamıştır (Kuşçu, 2016: 173).

Anadolu'da yayılmaya başlayan Türkler, daha sonra devlet yönetim sisteminde bazı değişikliklere gitmiştir. İkta yolu ile toprak parçalanmaya başlamıştır. Artık idari işlerde kadınlar çok fazla rol sahibi olamamış geri planda kalmaya başlamıştır. Toplumsal hayatta erkek ile birlikte olmaya bir süre daha devam etmiştir. Bu dönemlerde de tek eşlilik esastır, sadece eğer kadının çocuğu olmuyor ise onunda izni ile bir kadın ile daha evlenilebilmiştir. Harem diye bir şey ortada yoktur. Kadın

artık daha başka bir konuma girmiş, hanedanlar arası evliliklerde ön plana çıkmaya başlamıştır ve siyasi hayata diplomatik evlilikler yaparak müdahil olmuştur.

Melik Gazi kızını, Sultan Mesut ile evlendirerek ittifak kurmuş ve Sultan Mesut'u tahta çıkararak Devleti nüfuzu altına almıştır (Turan, 2002: 167). Diplomatik kazanımlar elde etmek için yapılan bu evlilikler bazen iki devleti büyük anlaşmazlıklara sokmuştur. Hanedan üyesi olan hatuna yapılan kötü bir muamele, hanedan ailesine yapılmış bir hakaret olarak kabul edilmiştir ve bu iki Devleti birbirine düşürebilmiştir.

Anadolu Selçuklusunda Sultan Kılıç Aslan kızını Artuklu Hükümdarının oğlu ile evlendirmiştir. Bir süre sonra Hükümdarın oğlu olan Nureddin Muhammed'in kızını aldattığı ve ona kötü muamele sergilediği ortaya çıkınca Sultan Kılıç Aslan, kızının çeyizi niyeti ile verdiği kaleleri ve Artuklu topraklarını istila etmeye karar vermiştir (Kitapçı, 1993: 103-146).

BÖLÜM II.

OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ VE TÜRK KADINI (1453– 1922)

Anadolu Selçuklu Devleti'nin XIII. yüzyılda eski gücünü yitirerek zayıflamaya başlamasıyla birlikte Türkmenler artık küçük devletçikler, beylikler şeklinde yaşamaya başlamışlardır. Fakat bu beylikler tam bir devlet gibi idari, askeri, adli kurumları eksiksiz bir şekilde örgütleyerek varlıklarını sürdürmüşlerdir (İnalcık, 2009: 10).

Kayı boyunun, Bey'i olan Ertuğrul Gazi XIII. yüzyılda vefat edince diğer

Türk boylarının da onayı ile, henüz 23 yaşında olan Osman Bey idareyi eline almıştır. Osman Bey, 1258'de Söğüt'te doğmuştur. Cesareti ve girişkenliği onu hep ön plana çıkarmıştır. Şeyh Edebali'nin kızı Bala Hatun ile evlenmiştir (Öztürk, 2000: 36).

Beyliklerin yavaş yavaş gücünü yitirip Moğol veya Bizans'a boyun eğmeye başlamasına rağmen, Osman Bey gaza ve cihatlarına devam ederek asla boyun eğmeyeceğini onlara göstermiştir ve diğer Türkmen boylarının, beyliklerin takdirini kazanmıştır (Emecen, 2003: 6).

Artık, Selçuklu Devleti'nin iyice güçsüzleşmesi ile birlikte, insanlar üzerindeki manevi bağlılıkta etkisini yitirmeye başlamıştır. Etraftaki baskılardan kurtularak,Türkmen Beyleri'nin ve Şeyh Edebali'nin etrafındaki ahi teşkilatları, alperenlerin de verdiği destekle birlikte Osman Bey 1302 ylında Koyunhisar Savaşı'na girdiği Bizans ordusunu bozguna uğratmıştır ve kendi siyasi varlığını tam olarak kanıtlamıştır (İnalcık, 2010: 107-108).

1336 Yılına gelindiğinde Osman Bey'in oğlu olan Orhan Bey kendi adına para bastırmaya başlamıştır. Para bastırmak aslında bir devletin bağımsızlığının göstergesi olmuştur. Ve bu ilk olarak Osman bey zamanında olsa da tarihçiler bu dönemde bir devlet kurulmadığını söylemiştir. Çünkü para bastırılmış olsa bile, kazanılan ganimetlerden hala Selçuklu Devletine pay gönderilmiştir ve bu da aslında Osman Beyliğinin bir devlet olmadığını, Selçuklu Devletine bağlı bir beylik olduğunu göstermektedir denmiştir. Fakat 1336 yılından sonra Orhan Bey artık Selçuklu Devletine böyle bir bağlılık göstermemiştir, Osmanoğullarının bağımsız bir devlet olduğunu her yere duyurmuştur (İnalcık, 2009: 46). 1453 İstanbul'un fethi ile

birliktEde Osmanlı kesin olarak İmparatorluğunu kurmuştur (Çaha, 1196: 98).

1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Türk Kadınının Konumu (1453-1839)

Göçebe bir yaşam tarzına sahip kültürü olan, ekonomisi hayvancılığa, tarıma dayalı olan Osmanlı'nın İmparatorluğa dönüştüğü XV. Yüzyıla kadar bakıldığında kadın ve erkeğin alanının ortak olduğunu, herhangi bir ayrıştırma olmadığı çok net bir biçimde görülmüştür. XV. Yüzyıl sonrasında İstanbul'un fethi ile Osmanlı artık bir beylik olmaktan çıkarak Sultan önderliğinde bir İmparatorluk olmuştur (Çaha, 1996: 98).

Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal, siyasal, ekonomik, hukuk ve eğitim alanında birçok değişiklik meydana gelmiştir ve bundan doğal olarak kadın da etkilenmiştir. Toplum yeniden yapılanmaya başlamıştır ve kadının konumu da değişmiştir (Çakır, 2010: 59).

1.1. 0smanlı İmparatorluğu Döneminde Eğitim Alanında Türk Kadınının Konumu

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının ailesi dışında herhangi bir uğraşı, sosyal aktivitesi, tahsil veya meslek hayatı olmamıştır. Kadın eğitimini ancak dini konuda almış, diğer türlüsü gerekli görülmemiştir. Toplumun içerisinde yüksek statüye sahip olan bazı kadınlar edebiyat ya da musiki alanında özel eğitimler almıştır, ancak onlarda bu eğitimleri tahsil niteliğinde değil, boş vakit değerlendirmek ya da zevk için almıştır.

Fakat hareme alınan kızlar çok kapsamlı bir eğitimden geçmiştirler. Eğitimlerinin içerisinde dikiş, nakış, dini eğitim, musiki, okuma yazma gibi pek çok ders olmuştur. Bir üst statüye atlamak için eğitimlerden başarılı bir şekilde geçmek gerekmiştir. Büyük bir disiplin altında kendilerini geliştirmişlerdir.

1.2. 0smanlı İmparatorluğu Döneminde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu

Monarşik ve teokratik yönetim sistemine sahip olan Osmanlı İmparatorluğunda hukuk düzeni şeriat kanunları ile sağlanmıştır. Bu kanunlar sonucunda kadın arka plana itilmiş olup toplumdan uzaklaştırılmıştır. Çarşaf zorunluluğu, sokağa çıkarken yanında refakatçi olması zorunluluğu gibi yasalar yüzünden kadın ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Mahkemede bile bir erkeğe karşı iki kadının tanıklığı denk olmuş, iki erkeğin tanıklığı dört kadından üstün sayılmıştır (Velidedeoğlu, 1970: 34-36).

Erkeğe tanınan birçok hak kadına tanınmamıştır. Mesela, kadın kocasını boşama hakkına sahip olmamış, erkek ise karılarından birisini ya da karısını boşama hakkına sahip olmuştur (İnan, 1982: 60).

Erkek sadece "boş ol" kelimesi ile evliliğini bitirebilmiştir (Doğramacı, 1993: 3-4). Kadına bir açıklama yapmasına, boşadığını yüzüne söylemesine bile gerek duyulmamıştır. Oysa kadın eğer boşanmak istiyorsa bunu geçerli bir sebebe dayandırmak zorunda kalmıştır. Sadece bu şekilde boşanabilir bunu yapabilmesi için de, daha evlenirken kocasından bu hak için izin istemesi gerekmiştir (Davis, 2009: 137).

Yine erkek birden fazla eşe sahip olma hakkına sahip olmuştur. Fakat bu hak Osmanlı halkında çok yayılmamıştır, daha çok Saray insanı için varlığını

sürdürmüştür. Zamanla vezirler, beyler ve çok varlıklı ailelerde de görülmeye başlamıştır (Altındal, 1977: 106).

Osmanlı'da kadının toplum içerisinde önceden beri sahip olduğu hakları kaybetmesinde İslamiyet'in kabulü ile birlikte Arap kültüründen gelen bazı geleneklerin etkisinde kalınarak, kendi örf ve adetlerini unutması da bir sebep olarak gösterilebilir (Doğramacı, 1993: 4).

Cariyelik sistemi yasal olup, erkekler bu köle kadınlardan satın alıp, onlarla birlikte yaşayabilmiştir. Boşanma sisteminde de çocukların velayeti direk olarak babaya verilmiştir, kadınlar özel mülkiyet hakkı ve miras hakkına sahip olamamıştır. Kadın tamamen geri planda ve hiçbir hakka sahip olmayan bir statüye sahip olmuştur. Bu statü kadınların kamusal hayata dahil olmalarını çok büyük bir oranda engellemiştir. İslam hukukunun geçerli olduğu tüm toplumlarda cinsiyet ayrımcılığı çok net bir biçimde görülmüştür. Kadınların nasıl giyineceği, nerelere gidebileceği, nasıl gezeceği, nasıl konuşacağı gibi pek çok uyarılar ve yasaklamalar Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir (Alkan, 1990: 88).

1.3. 0smanlı İmparatorluğu Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Türk Kadınının Konumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemlerinde Türk örf ve adetleri az da olsa yaşatılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorunun eşi tek başına misafir ağırlamış ve yeri geldiğinde elçileri huzuruna kabul etmiştir. Fakat İmparatorluk güçlenmeye başladıkça kadını toplumsal hayattan dışlayarak hak ve özgürlükleri elinden alınmıştır. Osmanlı'da artık kadın, daha çok ev içinde ve sosyal hayattan uzak bir şekilde yaşamaya başlamıştır. Bu durum şehirlerde fazlasıyla görülürken köylerde henüz etkili olmamıştır. Dini gelişmeler, köylerde çok tesir edememiştir. Köylü kadınlar, hep yaptıkları gibi erkek ile birlikte tarlada çalışmaya devam etmiş ve örtünme onlar için bir zorunluluk olmamıştır. Ekonomik olarak bakıldığında köylü kadının devlete katkısı

çok büyük olmuştur. Osmanlı'nın şehirlerdeki kadınları evlere kapalı bir şekilde yaşamaya başlamışlardır, köydeki kadınlar halı, kilim dokumuş, tarlada çalışmış aynı zamanda evinin işlerini de yapmışlardır (Caporal, 1982: 61).

Kadın ev içinde ev dışında olarak ayrıma tabi tutulmuştur "Haremlik-Selamlık" kavramı meydana gelmiştir. Böylece kadın toplumsal hayattan iyice koparılmaya başlanmıştır. III. Selim (1789-1807) yeniliklere açık bir padişah olmasına rağmen bu dönemde kadınları kısıtlayıcı birçok kanun çıkarılmıştır. Çamaşırcı kadınlara dükkan açma izni verilmemiş, kadınların kaymak dükkanına gitmeleri yasaklanmış, feracelerinin rengi, kalınlığı, şekli ile ilgili bile kanunlar çıkarılmıştır (Altındal, 1977: 107-109).

1.4. 0smanlı İmparatorluğu Döneminde Siyasi Alanda Türk Kadınının Konumu

Toplum içerisindeki halk kadını dışlanıp, eve mahkum edilirken, Saray kadınları oldukça refah içinde ve özgür bir hayat sürdürmüşlerdir (Altındal, 1977: 112-113). Saray kadını tam olarak tüketici konumunda olmuş, üretimde hiçbir etkileri, katkıları olmamıştır. Saray içerisinde özel hocalardan eğitim almış ve kendilerini geliştirme imkanına sahip olmuşlar (Taşkıran, 1973: 21).

XV. Yüzyılın ardından İmparatorluk haline gelen Osmanlı'da, İstanbul şehrinde hükümdarların ve sultanların yaşamasıyla birlikte saray geleneği ortaya çıkmıştır. Özellikle kadın sultan, cariye gibi sıfatlar ile sarayda barındırılmıştır. Bu harem hayatı yalnızca refah seviyesi yüksek şehir hayatında görülmüştür, kırsal hayatta bu söz konusu olmamıştır (Çaha, 1996: 98).

Osmanlı'da harem kurumunun Edirne Sarayının yapıldığı dönem (1450) başlayarak İstanbul'un fethi ile birlikte geliştiği kabul edilmiştir (Uluçay, 2001: 116). Harem herkesin girip çıkamadığı kutsal bir yer anlamına gelmiştir (Saz, 2000: 12).

Hareme giriş çıkışlar kontrol altında tutulmuştur. Bu harem kurumu Osmanlı'ya Bizans'tan kalmıştır. Osmanlı bunun benzerini daha önce İran'da görmüş olduğu için kendileri de kolayca benimsemiştir (Balaman, 1994: 134).

Kanuni Sultan Süleyman dönemi (1520-1566) ile birlikte harem iyice gelişmiş ve büyümüştür. Haremin başkentte olmasından dolayı saraydaki kadınların yönetime bir şekilde müdahale etme süreci de başlamıştır. Kadınların siyasete karışmalarına sebep olarak veraset sistemi de gösterilmiştir. Tahta geçen kişinin yaşının çok küçük olması, yeteneksiz olması, aklı dengesinin tam yerinde olamaması gibi sorunlarda yaşandıkça saray kadınları çok daha etkili olmaya başlamştır (Peirce, 1998: 160).

Osmanlı haremi 3'e ayrılmıştır; birincisi antre, burası haremağalarının emrinde bulunan erkek kölelere ayrılmıştır, ikincisi işçi sınıfının yani cariyelerin, hizmetçilerin yaşaması için ayrılmıştır, üçüncüsü ise Padişahın ailesinin yaşaması için ayrılmıştır. Valide Sultan, Haseki Sultan, şehzade haremleri bu kısımda yaşamıştır (Öztürk, 2000: 319-320).

Haremin en önemli statüye sahip kadını Valide sultan olmuştur. Valide sultanın görevleri arasında hanedana zarar gelmesini önlemek ve yeni şehzadelerin dünyaya gelmesine vesile olup onların korunmasını, öldürülmemesini sağlamak olmuştur. Valide sultanın statüsünün tek kaynağı padişah değildir aynı zamanda kızlarını evlendirdiği üst düzey yöneticiler ve saray içindeki hadımağaları sayesinde gücüne güç katmıştır (Peirce, 1998: 160).

Halk kadını toplumun içerisinde kendisine biçilen ikinci sınıf insan muamelesi ile yaşamaya çalışırken, Saray içerisindeki kadınlar özgür bir şekilde politikanın içerisine girebilmiştir. Özellikle XVIII. Ve XVIIII. Yüzyıllarda kadınlar neredeyse Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi sürecini biçimlendirmiştir (İnan, 1982: 85).

1.5. 0smanlı İmparatorluğu Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Türk Kadınının Konumu

Bu sürece kadar evin içerisinde eş ve anne rolleriyle tanımlanan kadının, değişimlerin ardından toplumsal hayatta statüsü de değişmeye başlamış ve artık kendisi ile ilgili bazı haklar talep etmiştir. Bu konuda öncülük eden "basın" olmuştur. Gazetelerde, dergilerde kadınların taleplerini, beklentilerini, sorunlarını dile getiren pek çok metin yayınlanmış ve toplum bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.

"Terakki Muhadderat" ilk kadın dergisi olarak yayın hayatına başlamıştır. 48 Sayı yayınlanmıştır. İçerisinde dönemi eleştiren isimsiz olarak yazılmış pek çok eleştiri ve mektup yer tutmuştur (Çakır, 1996: 22). Batı'da meydana gelmeye başlayan feminist hareketlerden bahsetmiştir ve kadınların bir an önce eğitim almaya başlaması gerektiğini her fırsatta belirtmiştir (Doğramacı, 1982: 85).

"Ayine" dergisi de 1875 yılında yayınlanmaya başlamıştır bu dergide kadınların görevleri, eşlerin tutumu, çocuk sağlığı ve terbiyesi ile alakalı konulara yer verilmiştir. Olduğu dönemi ve durumu eleştirmeyen bir süreli yayın olarak devam etmiştir (Kurnaz, 1991: 42).

"İnsaniyet" dergisi 1883 yılında Mahmud Celaleddin tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Amacı kadınları aydınlatmak, onların haklarını savunmak olmuştur (Çakır, 1994: 25).

"Hanımlara Mahsus Gezete" 1895 Ağustos'ta yayınlanmaya başlamıştır. Kadrosunun neredeyse tamamı kadın olmakla birlikte 13 yıl boyunca 604 sayı ile de en uzun süre yayınlanan kadın dergisi rekorunu kırmıştır. Nesilleri kadınların yetiştirdiğinden ötürü kadınlarında eğitilmesi gerektiğini savunmuştur (Çakır, 1994: 27).

2. Tanzimat Dönemi (1839-1878)

Avrupa'da meydana gelen Sanayi Devrimi (1760) ile birlikte devletlerin düzenleri değişmeye başlamıştır. Siyasi ve ekonomik gidişattaki değişimin yanı sıra, toplum düzeninde de hak, hürriyet, kadınlarla ilgili pek çok yeni isteklerle birlikte neredeyse bütün alanlarda değişim sağlanmıştır. Bu değişen düzenden Osmanlı İmparatorluğu da nasibini almıştır (Ataman, 2009: 141).

Tanzimat Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1839 yılında yenileşme ve modernleşme döneminin adı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun çökmesini engellemek adına Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir (Özüçetin, 2002: 6). Tanzimat bazı Müslüman çevreler tarafından tepki toplamış, gavurlaşma ve Frenkleşme olarak nitelendirilmiştir. Tanzimat Fermanı'nda tüm insanların eşit olduğu, kimsenin cinsiyetinden ötürü arka plana düşemeyeceği söylenmektedir, bununla birlikte pek çok alanda yeniliğe gidilmiştir.

Tanzimat dönemi ile birlikte, kadın meselesinin ele alınarak, eleştirildiği dönem de başlamıştır. Ferman içerisinde kadın ile ilgili herhangi bir madde bulunmamasına rağmen, Osmanlı toplumuna önayak olarak kadın hakları bilincinin oluşmasını sağlamıştır (Göksel, 1992: 919).

2.1. Tanzimat Döneminde Eğitim Alanında Türk Kadınının Konumu

Batı toplumlarındaki kadınların üstünlüğünün nedeni onlara tanınan haklar olduğunu söyleyerek, Türk Kadınının da aynı şekilde gelişmesi ve değişmesi gerektiği savunulmuştur. Ancak bu şekilde önce Türk Kadınının daha sonra Türk toplumunun bu zor durumdan ve geri kalmışlıktan kurtulacağına inanılmıştır. Kadının ilk ve en önemli eğitici olarak çocuk yetiştirdiği düşünüldüğünde, kadınlara sağlanması gereken hakların ne derece önemli olduğunu daha iyi idrak edecekleri pek çok çalışma, araştırma yapılmıştır (Kaplan, 1998: 8).

Yine Tanzimat dönemi kızların meslek sahibi olması için eğitimlerin verildiği ilk dönem olmuştur. Ebe mektebi, kız öğretmen okulu, kız sanayi mektebi gibi okullar açılmıştır. 1842 yılında hekimbaşı, hükümete bir öneride bulunarak ebelik kurslarının açılmasını öne sürmüştür. 1843 yılında da kızlar ebelik mektebine gitmeye başlamıştır. Müslüman kızlar ilk defa erkek öğretmenlerden ders almaya başlamıştır. Mektep 1845'de ilk mezunlarını vermiştir ve diplomaları da Padişah Abdülmecit huzurunda verilmiştir (Kurnaz, 2011: 47). Ebe mektebinden mezun olan kadınlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun meslek eğitimi alan ilk kadınları olmuştur (Caporal, 1982: 105).

1858 de ise kızlar için orta öğretim imkanı sunulmuştur. Bazı bilgilere bakıldığında erkek ve kız rüştiyelerini karşılaştırdığımızda, erkek rüştiyelerinin beş kat daha fazla olduğu bilinmektedir. Genel olarak rüştiyelerin sayılarına bakıldığında 516 Müslüman, 481 gayrimüslim bulunmaktadır. Gayrimüslimler nüfus olarak azınlıkta olmalarına rağmen okul sayılarının çok fazla olduğu görülmektedir, bunun aksine Müslümanların ise okula pek rağbet göstermediği anlaşılmaktadır. Kız rüştiyelerine baktığımızda ise 88 gayrimüslim, 85 Müslim kız rüştiyesi bulunmaktadır (Kurnaz, 2011: 42).

Osmanlı İmparatorluğu'nda bu dönemde yapılan değişikliklerle kadın eğitimi Avrupa ülkelerindeki benzerlerinden erken tarihte resmi statüye kavuşturulmuştur. 1868 Maarif-i Nizamnamesi'nde 6-11 yaş aralığındaki kız çocuklarına ilköğretim gerekliliği öngörülmüştür (Doğramacı, 1993: 20). 1869 Nizamnamesiyle birlikte ilköğretim zorunlu olup ve 1876 yılında ise Kanun-ı Esasi'de madde olarak yasalaşmıştır. Artık kız çocuğu ve erkek çocuğu için eşit eğitim hakkı mümkün hale gelmiştir. (Kodaman, 1980: 110-115). Böylece ilk Osmanlı İmparatorluğu anayasası olarak bilinen Kanun-i Esasi'de erkek kadın tüm vatandaşa ilköğretim zorunlu kılınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu kadın eğitimine kaynak aktarmıştır (Kodaman, 1990: 143). Osmanlı'da bulunan kız ve erkek ayırımı diğer yabancı okullarında ve gayrimüslimlerde de görülen bir durum olmuştur, bu uygulama neredeyse tüm dünyada geçerli olmuştur.

Kızlar için lise seviyesinde eğitim veren ilk idadi ise II. Abdülhamid döneminde 1880 yılında açılmıştır. Bu okulda Avrupa standartlarında bir eğitim verilmektedir. Hem genel kültür dersleri hem Fransızca, Almanca gibi yabancı dil eğitimi hem de elişi dersleri uygulanmaktadır. Tüm bu imkanlara rağmen okul ilgisizlikten dolayı iki yıl sonra kapanmıştır (Unat, 1964: 131).

Devlet Salnamelerinde 1875-1876 tarihlerinde kız sanayi mekteplerinden ilk defa bahsedilmiştir. 1887-1888 yıllarını incelediğimizde yatılı ve gündüz olarak 3 kız sanayi mektebi bulunmuştur. Bu yılda okulda 260 öğrenci bulunduğundan, Meşrutiyete kadar da sadece bu üç okuldan bahsedilmiştir. 1920 yılına gelindiğinde bütçe yetersizliği sebebiyle bu okulların kapatılmasına karar verilmiştir (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye: 237-238).

2.2. Tanzimat Döneminde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu

Tanzimat döneminde kadınlar için hukuk alanında yapılan iki önemli değişiklik gözlemlenmiştir. Bu önemli değişikliklerden biri 1858 yılında yasal olarak düzenlenen arazi kanunu, bir diğeri ise 1881' deki Nüfus Nizamnamesi olmuştur. 1858 Arazi kanununda yürürlükteki varis olacak kişinin erkek olması uygulamasına düzenleme getirilmiş, mirasçı olarak artık kadın da ortak kılınmıştır (Barkan, 1980: 352). Tanzimat dönemine kadar mal babadan oğula geçmiştir, erkek evlat yoksa da kız anca bedelini vererek kullanabilmiştir. Kadının bir geliri olmadığı için bunu kocası ödemek zorunda kalmış ve mülk babadan sonra kocaya geçmiştir. Tanzimat ile birlikte artık bu değişmiştir.

Kadınlardan alınan gelinlik vergisi kaldırılmıştır (Taşkıran, 1973: 21). İslam hukuku bir erkeğin dört kadınla evlenmesine izin vermiştir (Taşçıoğlu, 1958: 8). Yine şeriat kurallarına göre kadın tek başına boşanma kararı verememiştir. Koca evin reisi,

eşinin de çocuklarının da bütün ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olmuştur (Sancar, 1999: 20). 4 Eylül 1881 Sicil-i Nüfus Nizamnamesi ile de Osmanlı Devleti'nde ilk defa evlilik kurumu resmi bir boyuta taşınmıştır. Artık evlilik devletin kontrolüne alınarak resmileştirilmiştir (Alkan, 1990: 88).

2.3. Tanzimat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Türk Kadınının Konumu

Tanzimat Dönemi'nde görücü usulü evlilikler birçok eleştiri almış olsa da devamlılığını sürdürmüştür. Evlilikte erkeğin kadına verdiği "mehir (İslam hukukuna göre evlenirken erkeğin kadına vereceğini taahhüt ettiği mal, para veya hediye)" ise, erkek egemenliğini başlatan bir uygulamadır. Erkeğin kadını geçindirmek zorunda olması temel prensibi üzerine kurulmuştur (İnan, 1982: 60).

Kadın erkek cinsiyetinin önemi özellikle çocuğun doğumunda anlaşılmıştır. Doğan bebek ziyaret edildiğinde, bebek erkek ise sevince, kız ise üzüntüye ortak olunmuştur. Evlilik sürecinde kadının en mühim görevi kocasına bir erkek evlat vererek böylece erkeğin soyunu devam ettirmek olmuştur (Davis, 2009: 24).

2.4. Tanzimat Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Türk Kadınının Konumu

Tanzimat döneminde kadın hakları, sorunları vb. ile ilgilenen pek çok gazete ve dergi olduğu görülmüştür. Kadın haklarını ilk olarak Ali Raşit'in 1868 yılında çıkardığı Terakki gazetesi gündeme getirmiştir. Bu gazete de kadın eğitimi, çok eşlilik gibi pek çok konuda yazıya yer verilmiştir (Kaplan, 1998: 8). Kimlikleri açıkça belirtilmeden kadınlardan gelen bazı mektuplar gazete tarafından yayınlanmıştır. Kadınlar karşılaştıkları sorunları bu mektuplarda rahatça anlatmıştır. Terakki

Gazetesinin 104. Sayısında yayınlanan bir mektupta, erkekler ve kadınların aynı ücreti verdiği vapurda kadınların oturduğu yerin kötülüğünden bahsedilerek bunun nedeni sorgulanmıştır. 83. Sayısında okuryazarlığı olmayan bir kadının başka birisine yazdırarak düşüncelerini belirtmek istediği bir mektup ise birden fazla evliliği eleştirmiştir (Çakır, 1994: 60).

1868 Yılında çıkarılan "İslam kadınlarına" ithafen hazırlanan Muhadderat Gazetesi, Batı kültürlerinde kadın ile ilgili gelişmeleri takip ederek, Müslüman kadınların da eğitim hakkına sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca birden fazla kadınla evliliğe karşı çıkıp tek eşliliği savunmuştur.

1886 yılında çıkarılan, "çiçek bahçesi" anlamında olan Şukufezar, Arife Hanım'ın çıkardığı ilk kadın dergisi olarak yer etmiştir. Derginin yazar kadrosu kadınlardan oluşmaktadır. Bu yazarlar kadınların aşağılanmasına, ikinci planda olmasına karşı çıkarak, kadın ve erkeğin eşit olduğunu savunmuştur. Bu dergi saçı uzun aklı kısa deyimine savaş ilan etmiştir (Kaplan, 1998: 10).

Bu yaşananların neticesinde, Osmanlı İmparatorluğunun gelmiş olduğu pozisyondan ötürü, çökmesini engellemek amacı ile II. Meşrutiyetin temelleri atılmaya başlanmıştır. 1908 İttihat ve Terakki devrimi ile birlikte II. Meşrutiyet'in ilanı da gelmiştir.

3. I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet Dönemi (1876-1878/ 1908-1920)

Tanzimat dönemi ile birlikte bazı yenilikler yapılmaya çalışılmış olsa bile bu uygulamalar yerini bulmamış ve aydınlar artık bu duruma bir son vermek istemişlerdir. Devletin durumundan, yönetiminden memnun olmayan aydınlar Batılıların ulaştığı medeniyet seviyesine ulaşmak istemişler, reformlar yapmak ve Balkanlarda başlayan isyanları engellemek istemişlerdir. Jön Türkler (Ziya Paşa, Namık Kemal vb.), 30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz ile görüşerek yapılması gereken yeniliklerden

bahsetmişlerdir, Abdülaziz yanaşmayınca muhalifler tarafından tahttan indirilmiştir (Kuran, 2000: 26-27). Yerine getirilen V. Murat'ın bazı ruhsal rahatsızlıkları sebebi ile ve Abdülhamit'in I. Meşrutiyeti ilan edeceğine Jön Türkler'e söz vermesi sonucunda tahta II. Abdülhamit çıkarılmıştır (Oğuz, 2003: 48).

Böylece Abdülhamit tahta çıktıktan (31 Ağustos 1876) bir süre sonra Kanun-i Esasi'yi ve I. Meşrutiyeti ilan etmiştir (23 Aralık 1876). Kanun-i Esasi ile birlikte mutlak monarşi sona ermiştir, yönetime ilk defa halk da dahil edilmiştir. Osmanlı'nın ilk Mebusan Meclisi 1877 yılında kurulmuş, 1878'de II. Abdülhamit'in Osmanlı-Rus savaşını bahane edip meclisi kapatmasıyla I. Meşrutiyet dönemi de çok kısa sürerek son bulmuştur.

Bu dönemde yönetime aykırı bir şekilde yazı yazanlar hapis ile cezalandırılmışlardır. II. Abdülhamit'in Sultan olduğu 1876-1908 yılları "baskı rejimi" olarak tarihe geçmiştir. Bu rejimin karşıtları olan ve kurtuluşu Meşrutiyette gören Jön Türklerin çabası ve baskısına daha fazla dayanamayan II. Abdülhamit zaten kötü giden gidişattan ötürü sıkışınca, 23 Temmuz 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir.

II. Meşrutiyet ile birlikte egemenliğin sahibi artık sadece sultan değil, aynı zamanda halkın seçmiş olduğu temsilcilerden oluşan mecliste yönetimde söz sahibi olabilmiştir. Devletin başındaki kişi seçilerek gelmemiş olsa da, artık en azından halk kendi temsilcilerini seçebilme hakkına sahip olabilmiştir. Tabiki bu her zamankinden farklı yönetim sistemi beraberinde pek çok tartışmaları, eleştirileri de getirmiştir. Toplumsal hayatta artık fikir özgürlüğü oluşmaya başlamıştır (Yayla, 1985: 948-952).

Oluşan bu fikir özgürlüğü anlayışında kadın konusunda sık sık tartışılmaya başlanmıştır. Artık kadının eski yaşam tarzını bırakarak daha modern daha özgür yaşaması gerektiği söylenmiştir (Toprak, 1992: 228-237). Tabii buna karşı çıkanda çok büyük bir kesim olmuştur.

3.1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Eğitim Alanında Türk Kadınının Konumu

II. Meşrutiyet'te eğitim alanında yapılan değişiklikler kadınların dönüm noktası sayılmıştır. İdareciler ilk iş olarak eğitim alanındaki tüm eksiklikleri ve yanlışları rapor çıkararak bunların iyileştirilmesini sağlamakla işe başlamıştır.

Abdülmecit, 1845'te *" Eğitim din ve dünya açısından hepimize gereklidir ve cehalet bir an önce giderilmelidir*" demiştir. Bunun üzerine sıbyan mektepleri ve iptidailer (ilk öğretim) kurulmuştur (Yahya A. , 2005). Eğitimler eskiden okuma üzerine odaklı, yazma üzerine pek düşülmemiştir. Sıbyan mekteplerindeki eğitimler o kadar yetersiz olmuştur ki mezun olunduktan sonra çoğusu Türkçe okuma yazmayı öğrenememişlerdir, iptidailerin eğitimine bir çok konu dahil edilmiştir (Karal, 1995: 170).

Tablo 1: Kız İptidai Mektebi Ders Programı

Kuran-ı Kerim	Tecvid
Yazı Talimi	Ahlaka Müteallik Rasail
Muhtasar Fenn-i Hasb	Muhtasar Tarih-i Osmani
ilmihal	Usul-u Cedide Vechile Elifba
Muhatasar	Coğrafya

Kaynak: (Somel, 2000: 226)

1909 yılında iptidailerin (ilkokul) kontrolü için Anadolu'ya yapılan bir gezi sırasında okul durumlarının çok kötü olduğu görülmüştür. Okullarda araç-gereç, öğretmen gibi pek çok konuda eksiklikler boy göstermiştir (Şerif, 1999: 66).

Orta öğretim seviyesinde eğitim vermek üzere ilk kız rüşdiyesi 1858 yılında açılmıştır (Unat, 1964: 43). Ama rüşdiyelerin asıl amacının ne olduğunu hükümet şöyle açıklamıştır:

"*Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır*" (Karal, 1995: 170).

Tablo 2: Kız Rüşdiyeleri Ders Programı

Nakışa Yetecek Kadar Resim	Musiki
Hesab ve Defter Tutmak Usulü	Mebadi-i Ulum-u Diniyye
Lisan-ı Osmani Kavaidi	İmla ve İnşa
Müntehabat-ı Edebiyye	Tedbir-i Menzil
Muhtasar Tarih ve Coğrafya	Ameliyat-ı Hıyatiyye
Mebadi-i Kavaid-i Arabiyye ve Farsiyye	

Kaynak: (Akyüz, 2001: 57)

Bu döneme kadar ülkede henüz resmi bir kız idadisi (lise) de kurulmamıştır. İdadinin açılması teklifini Osmanlı siyasetçilerinden Ahmet Rıza Bey sunmuştur. II. Abdülhamid bunun üzerine Kandilli 'de bulunan Adile Sultan Sarayı'nı bağışlamıştır. İdadide İngiliz eğitimi uygulanmıştır, hem yatılı hem gündüz eğitimi verilmiştir, öğretmen kadrosunun Avrupa'dan getirtilme kararı alınmıştır (Kurnaz, 2011: 102).

Türk Kadını bu dönemde ilk defa yüksek öğretim imkanına kavuşmuştur. İstanbul Darülfünununda 1914 yılında kızlar için dersler başlamıştır. Bu derslerde ev bilgileri, tarih, coğrafya, sağlık, kadın hakları, pedagoji vb. konular işlenmiştir (Ergün, 1978: 441). 1915 yılında Darülmuallimat-ı Aliye bünyesinde farklı bir binada yeni bir öğretmen kadrosu ile İnas Darülfünunu açılmıştır. 1920 de ise Darülfünununa bağlanmıştır.16 Eylül 1921 tarihinde ilk defa fen ve edebiyat fakülteleri kız öğrenci kabul etmeye başlamıştır (Celasin, 1946: 141).

1921 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi açılarak, güzel sanatlar alanında kadınların eğitim almasının önü açılmıştır (Unat, 1964: 80). Yine ilk kez Darülelhan'a (konservatuar) gitme hakkına sahip olmuşlardır (Celasin, 1946: 141).

Meşrutiyet ile birlikte Türk Kadının eğitim alanındaki imkanlara sahip olması çok önemli bir olay olarak görülmüştür. Artık kadın kültürlü ve eğitimli olabilecek yeni çalışma olanaklarına sahip olabilmiştir. Aynı dönemlerde Kuzey Amerika ve Avrupa'da bazı üniversitelerde kızların öğrenci olarak kabul edilmediği, ders alanlarının da imtihanlara alınmadığı düşünülünce önemi daha da artmıştır (Ortaylı, 1983: 207).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet ile birlikte hemşirelik gibi bazı mesleki eğitimler de verilmeye başlanmıştır. Besim Ömer Paşa hemşireliği memleketimize tanıtmak için oldukça çaba sarf etmiştir. Kendisi Londra'da iken hemşirelerin çalışmalarını ve faydasını görüp memleketine dönünce bunun gerçekleşmesi için çalışmalarını hemen başlatmıştır. Üniversite de konferanslar vermiştir. 1912 yılında Balkan Harbi'nde kadınların hastanelerde çalıştığı görülmüştür (Kum, 1967: 135-139). Üniversite de konferanslara katılan Kerime, Safiye, Münire Hanımlar, Çanakkale Savaşı (1915-1916) sırasında hastabakıcılık yapmışlardır (Şentürk, 2011: 35). Darülmüallimatlar ise bu dönemde üzerinde en fazla durulan meselelerden biri olmuştur. Kız okullarına öğretmen yetiştirilmiştir. Öğrenci sayısı her geçen gün artmıştır.

3.2. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Hukuki Alanda Türk Kadınının Konumu

II. Meşrutiyet döneminde kadınların bazı haklara kavuşması (Avrupa'daki kadınlardan oldukça sonra ve kısıtlı) tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu tepkilerden biri Kör Ali vakası olarak anılmakta olup, şeriatın yeniden hayata geçirilmesi, Anayasanın reddi gibi isteklerin yanı sıra Sultana iletilen talepler arasında

Müslüman kadınların sıkı biçimde kapanması isteği de yer almıştır. Yine Anayasal düzen bahane edilerek çıkarılan olaylardan biri de Müslüman bir kadının din değiştirmesi bahane edilerek Rum sevgili linç edilip, kadının ölüme terk edilmesi söz konusu olmuştur (Levy & Tourmarkıne, 2007: 149).

II. Meşrutiyet döneminde Kadın ile ilgili asıl önemli değişiklikler hukuk alanında yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk yerli ve orijinal hukuk metni, Aile Hukuku Kararnamesi 8 Ekim 1917'de yürürlüğe girmiştir (Özkiraz, 2011: 1-10). İlk kez dışarıdan esinlenmeden aile hukukunu düzenlemek adına bir kararname hazırlanmıştır. Hükümet tarafından görevlendirilen bu komisyonda medreseli ulema, Batı eğitimi almış aydın, gayrimüslim temsilcisi gibi her alandan temsilci bulunmuştur.

Bu kararname, dönemin şartlarına göre kadınlara olağanüstü haklar getirmiştir. Evlilikte artık yaş sınırı konularak kadın 17, erkek ise 18 olmak zorunda tutulmuştur, artık evlilik devlet huzurunda bir memur ve iki şahit karşısında resmi bir şekilde meydana gelmiştir ve devlet izni olmadan yapılan evlilikler geçersiz sayılmıştır, evlenmekte boşanmakta devletin aracılığıyla olmuştur (Çaha, 1996: 80). Çok eşlilik boşanmanın en büyük sebeplerinden biri olduğu için yeni kararnameye göre artık ikici eş isteyen bir erkeğin ilk eşin iznini alması zorunluluğu getirtilmiştir (Taşkıran, 1973: 21). Fakat tabiki aşırı İslamcılar bu kanundan memnun kalmamıştır ve çok tepki göstermiştir. Bunun etkisiyle ve işgal kuvvetlerinin de müdahalesiyle bu kanun 19 Haziran 1919 yılında kaldırılmıştır (Berkes, 1978: 453).

3.3. II. Meşrutiyet Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Türk Kadınının Konumu

Kadın meselesi dönemin yazarları ve aydınları tarafından çok eleştirilen, tartışılan bir konu haline gelmiştir. II. Meşrutiyet'i destekleyen aydınlara göre kadın, bir toplumun ilerlemesi ve değişmesindeki en önemli etkenlerden birisi olarak

nitelendirilmiştir. Kadının sosyal hayata ve ekonomik hayata katılmasını zaruri görmüşlerdir. Oysa İslamcı aydınlar, bu meseleyi tamamen Avrupa özentisi olarak düşünerek, kadının kamusal alanda olmasına karşı çıkmıştır (Gündüz, 2008: 149).

Türkçü akımının aydınları ise İslamiyet'in kabulünden sonra kadın-erkek eşitliğinin bozulduğunu bunun tekrar sağlanması için hukuksal ve toplumsal reformlara ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Batıcı düşünürlerden Selahattin Asım ise kadınların geri kalmasının nedeninin İslamiyet ve örtünme olduğunu söylemiştir. Bir başka düşünce akımlarından olan İslamcı düşüncedeki aydınlara göre ise Osmanlı toplumu tekrar İslami kurallara dönmeli, aile hukuku tekrar şeriata göre düzenlenmeli, kadının okul eğitimine gerek olmadığını söyleyerek kadının alanı aile ile sınırlandırılmalıdır demiştir (Çaha, 1996: 80).

Yine bazı İslamcı düşünürlere göre örtünmek kadının haklarını kaybettirecek bir olgu olarak görülmemiştir. Kadın namusunu koruyacak şekilde giyinerek dışarıya çıkabilir, hatta konferans dinleyip, konferans verebilir demiştir. İdadi seviyesine kadar eğitim görebilirler, daha fazlasına annelik vazifesi ve ev işleri izin vermez, örtünmek kadının ticaret yapmasını dahi engellemez demişlerdir (Safa, 1981: 58).

İslamcı yazarların önemli isimlerinden olan Mehmet Akif Ersoy ise kadınların eğitimine karşı çıkmamakla birlikte, kadınların giyim kuşamlarının batılı tarza özenmesine karşı çıkmıştır:

Dini kökten kazımak, sonra evet, Ruslaşmak

O zaman iş bitecekmiş… O zaman kızlarımız

Şu tutundukları gayet kaba, pek manasız

Örtüden sıyrılacak… Sonra da erkeklerden

Analık ilmini tahsil edecekmiş… Zaten,

Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiş!

Ki kadın "sosyete" bilmezmiş, esarette imiş!

Din için, millet için iş görecek alçağa bak;

Dini pamal edecek, milleti Ruslaştıracak!

Başka bir marifetin varsa haber ver görelim;

Al okut, "Avrupa tahsili…" desinler, gönder,

Servetinden bölerek namütenahi para ver;

Sonra bir bak ki, meğer karga imiş beslediğin!

Hem nasıl karga? Değil öyle senin bellediğin!

Sade bir fuhşumuz eksikti, evet Ruslardan.

Onu ikmal ediverdik mi, bizimdir meydan!

Kızımın iffeti bakmakta rezilin gözüne…

Acırım tükrüğe billahi, tükürsem yüzüne..

Demiş olsaydı eğer: "Kızlara mekteb lazım.

Şu kadar vermelisin" kahrolayım kaçmazdım

Elverir sardığınız bunları halkın başına…

Ben mezarımda huzur istiyorum anladın mı a!

Akif batının sadece ilmini örnek alıp, toplumsal değerlerimizin korunması taraftarı olmuştur. Aynı zamanda tek eşliliği savunmuştur. Kadınların ezilip, hor görülmesine karşı çıkmıştır (Caporal, 1982: 130).

Batıcı bazı düşünürler ise kadınlar erkeklerden kaçmamalı, kadın erkek birbirini görüp beğenip evlenmeli, görücü usulü ortadan kalkmalı demiştir. Çok eşlilik ve tek sözle boşanmak tamamen ortadan kaldırılmalı düşüncesini savunmuşlardır (Safa, 1981: 58). Batıcı düşünceye sahip olan Tevfik Fikret bir şiirinde:

Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer

demiştir. Bir yazısında ise "*Kızlarını okutmayan bir millet oğullarını manevi öksüzlüğe mahkum etmiş demektir. Hüsranına ağlasın*" sözleriyle kadının eğitiminin ne derece ehemmiyetli olduğunu dile getirmiştir (Taşkıran, 1973: 21).

Bazı Batıcı aydınlar ise kadının durumunun asıl nedeninin din olmadığını, yabancı kültürlerden dolayı olduğunu savunmuşlardır. Mesela Rıza Tevfik'e göre meselenin özü din değildir, aslında İslam dini kadına pek çok hak sağlamıştır. Çok eşliliğin nedeni ise o zamanki toplumsal şartlardan kaynaklanmıştır, savaşlar çok eşliliğe dinden daha fazla neden olmuştur. Islahata önce aileden başlamasının gerektiğini söylemiştir. Çocukları eğiten kadın olduğundan dolayı, kadınlar çok iyi eğitilmeli, aksi takdirde toplumda hiçbir ilerleme olmaz görüşünü savunmuştur (Ülken, 1940: 757).

Türkçülerin düşünürleri de yine aynı şekilde kadınların hem eğitilmesini hem de kamusal alanda varlıklarını göstermeleri gerektiğini savunmuştur. Türkçülerin en önemli isimlerinde biri olan Ziya Gökalp'e göre toplumda İran, Bizans, Arap kültürlerinin etkileri görülmüştür, bu tesirden kurtulup eski Türk yapısına dönülmesi gerekmiştir. Çünkü eskiden Türkler' in hem demokratik hem de feminist olduğu gözlemlenmiştir. Askeri, hukuki, siyasi bütün alanlarda kadın, eşinin her daim yanında yer almıştır. Eski medeniyetlerden hiç birisi kadına Türklerin verdiği değeri vermemiştir. Türk ahlakının asıl vazgeçilmezleri vatan, millet, aile, meslek, demokrasi ve feminizm olmalı düşüncesini dile getirmiştir (Gökalp, 1990: 158-164).

Gökalp'in "aile" adlı şiirinde kadının yerinin ne kadar mühim olduğunu anlattığı görülmüştür:

Bir kadın var ki ya annem, ya kardeşim, ya kızım,

Odur bende en mukaddes duyguları yaşatan…

Bir diğeri sevgilim ki günüm, ayım, yıldızım

Odur bana hayattaki şiirleri anlatan…

Bu mahluklar nasıl hakir olur şer'in gözünde,

Bir yanlışlık var mutlaka müfessirin sözünde.

Ailedir bu milletin, bu devletin esası,

Kadın tamam olmadıkça eksik kalır bu hayat.

Ailenin adle uygun olmak için binası,

Nikah, talak, miras: Bu üç işte gerek musavat.

Bir kız ister yarım ekmek, izdivaçta dörtte bir

Bulunmadıkça ne aile, ne memleket yükselir.

Diğer haklar için milli mahkemeler açmışız,

Aileyi bırakmışız medresenin elinde…

Bilmem niçin kadınlığa ait işten kaçmışız?

Ya onun bir emeği yok mu bu Türk ilinde?

Yoksa o mu iğnesinden kanlı süngü yaparak

Haklarını pençemizden ihtilalle alacak.

Kadınlar için kamusal alanda çalışabilmek bir nevi özgürlüklerine kavuşmak anlamına gelmiştir. Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nden Bedra Hanım, 1913-1914 yıllarında İstanbul'da bir telefon şirketine dilekçe sunarak çalışma müracaatında bulunmuştur. Ancak başvurusu reddedilmiştir, bunun üzerine kadınlar Hükümet aleyhinde bir kampanya başlatarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Sonuç olarak Bedra Osman ve birçok kadın telefon şirketinde çalışmaya başlamıştır (Çakır, 1989: 18).

1908 yılından sonra artık kadınlar genel olarak kamusal alanda iş hayatına girmeye başlamıştır. 1915 yılında ise Osmanlı Ticaret Bakanlığı bir yasa çıkararak kadın işgücünü artırmayı destekleyeceklerini bildirerek önlerini iyice açmıştır (Çaha, 1996: 128). Böylece kadın dokuma, gıda, sabun, sigara vb. pek çok alanda istihdam

edilmeye başlanmıştır. 1913 yılında İngiliz Oriental Cartel firmasında 60 bine yakın Anadolu kadını çalışmıştır (Kurnaz, 2011: 48). Bu yıllarda dokuma alanında çalışanların yüzde 53'ü, gıda da çalışanların ise yüzde 28'ini kadın çalışanlar oluşturmuştur (Tayanç, 1981: 111).

Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu savaşlar dolayısı ile kadınlar çalışma hayatına daha çok girmişlerdir. Erkekler savaşa giderken kadınlarda fabrikalarda (kibrit fabrikası, çorap fabrikası, Beykoz deri fabrikası vb.) saatlerce çalışmaya başlamışlardır. Aynı zamanda halı dokumacılıkta da çok başarılı olmuşlardır (Caporal, 1982: 131).

En önemli derneklerden biri olan "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti" 1916'da Enver Paşa desteği ile kurulmuştur. Bu derneğin amacı hem kadınların çalışma hayatına dahil olmasını sağlayabilmek hem de savaşlar neticesinde kaybedilen nüfusun tekrar artırılması için evlenmeyi artırmaya çalışmak olmuştur (Sümer, 1968: 62). Bu cemiyet kurulduktan birkaç yıl içerisinde fabrikalarda 7.000 kadın çalışmaya başlamıştır (Toprak, 1988: 35).

Bu dönemde kadınlar gönüllü bir şekilde askere de alınmışlardır. Kadın taburu için seçimleri Kadınları Çalıştırma Cemiyeti yapmıştır. Memur asker kadınların görevi erkekler işe aynıdır sadece kadınlar talimlerden muaf tutulmuşlardır. Evli olan memurlara haftada dört geceyi evde geçirmelerine izin verilmiştir (Toprak, 1992: 228-237).

3.4. II. Meşrutiyet Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Türk Kadınının Konumu

En başta erkekler aracılığı ile savunulan kadın hakları meselesinde zamanla kadınlar ön planda hak arayışına çıkmışlardır. Gazeteler, dergiler çıkarmışlardır

dernekler kurmuşlardır. Kendi toplumsal statüleri ile Batı'daki kadınları karşılaştırarak reform isteklerini dile getirmişlerdir (Kırkpınar, 1998: 13-28).

1908 Yılında çıkmaya başlayan "Mehasin" aylık yayınlanan bir gazetedir. 1908-1910 yılları arasında varlığını sürdürmüştür (Duman, 1986: 226). Bu yayında birçok alanda eleştiriler, konferanslar, şiirler yayınlanmıştır. Kadınların ameliyat yapmasının ne kadar yakışıksız bir durum olduğu veya kadın erkeğin aynı arabaya binmemeleri gerektiği gibi konularda eleştiriler yazılmıştır.

"Kadınlar Dünyası" 1913-1921 yılları arasında haftalık çıkarılan bir gazete olmuştur. Yazarları da kadınlardan oluşmaktadır. Dil, müzik, kadın hakları, röportajlar, sohbetlere yer verilmiştir (Yurdanur, 1982: 80).

Kendini kadın haklarına adamış pek çok feminist dernekte kurulmuştur. Bunlardan biri de 1913 yılında kurulan "Osmanlı Müdafa-i Hukuku Nisvan Cemiyeti" olmuştur. Cemiyet üyesi kadınlar, Osmanlı kadınının sorunlarını dillendirmiş ve kadın ile erkeğin birbirlerinden bir farkı olmadığını, aynı statüde konumlanmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca çok eşlilik, örtünme, miras hakkı, boşanma hakkı, kamusal alanda çalışma hakkı gibi konular üzerinde durulmuştur (Çakır, 1989: 18).

Halide Edip tarafından 1908 yılında kurulan "Teali Nisvan Cemiyeti", İngiltere de kadınların seçme seçilme hakkı için mücadele eden bir dernek ile beraber hareket etmiştir (Toprak, 1992: 231). Bu derneğe üye olmanın bazı şartları olmuştur, Türkçeyi iyi bir şekilde yazıp okuyabilmek ve İngilizce derslerini aksatmamak (Çakır, 2010: 59). Amaçları okuma-yazma bilmeyen kadınlara eğitim sağlamak, dil dersleri vermek, çeviri yapmak, konferanslar düzenlemek olmuştur.

Balkan Harbi esnasında bir yardım derneği olan "Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti" de 1913 yılında kurulmuştur. Darülfünun'da yapılan toplantılarda Osmanlı kadınının sesini topluca duyurmuşlardır. Bu toplantılarda Fatma Aliye, Prenses Nimet, Halide Edip Adıvar gibi önemli isimler konuşmalar yapmış, şiirler okumuştur (Tunaya, 2011: 53).

Cemiyetler arasında önemli bir yeri olan "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti", Naciye Sultan'ın himayesinde ve Enver Paşa'nın desteği ile birlikte pek çok isimle 1916 yılında kurulmuştur. Cemiyetin kadınlara iş bulmak, namuslu bir şekilde çalışma hayatında varlıklarını sürdürmeye yardımcı olmak ve kendi devamlılığı için çalışanların aldığı ücretten belli bir pay almak gibi amaçları olmuştur (Unat, 1982: 11). Cemiyet aslında şehirdeki kadınlar odaklı kurulmuştur. Zira kırsaldaki kadınlar zaten tarım ve hayvancılıkta kendilerini göstermişler ve hatta onlara tarlada çalışmaları için fetva bile verilmiştir (Sümer, 1968: 62).

Yine bu dönemde Türk Kadını ilk kez sahneye çıkmıştır. Öncesinde pek çok Ermeni ve Rum kadının yer aldığı tiyatro sahnesinde, 1920 yılında ilk kez bir Türk kadın "Afife Hanım" yer almıştır (Ergun, 1997: 266).

"Musiki Muhibbi Hanımlar Cemiyeti", musiki dersleri vermek, yarışmalar düzenlemek, önemli kişilerin eserlerini öğretebilmek amacıyla 1918'de kurulmuştur. Cemiyetin 80 hanım üyesi olduğu görülmüştür (Türk Kadını, 1918: 47).

4. Milli Mücadele Dönemi (1919-1923)

Birinci Dünya savaşından (1914-1918) sonra, Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır ve antlaşmadaki bir maddeye göre İtilaf Devletleri, halkının güvenliğini tehlikede görmeleri durumunda bölgeyi işgal edebilme hakkı verilmiştir. Bu madde neticesinde İngilizler, Fransızlar ve İtalyan harekete geçerek ülkenin bazı bölgelerini işgal etmişlerdir (Cebeci, 2007: 67).

Anadolu'daki bu işgaller üzerine Mustafa Kemal Atatürk'ün lideri olduğu Kurtuluş Mücadelesine, Anadolu kadını da bütün gücüyle destek olarak en önde yer almıştır. Kadınlar gerek cephede ön saflarda gerekse cephe arkasında bu büyük

mücadeleye adlarını yazdırmışlardır. Hatta bunun üzerine Atatürk 1923'te yaptığı bir konuşmasında Türk Kadınını şu sözlerle anlatmıştır:

"*Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte, Anadolu kadını kadar emek verdim, diyemez. Çift süren, tarlayı eken, kağnısı ve kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip, kış demeyip cephenin ihtiyaçlarını taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakar, o ilahi Anadolu kadını olmuştur. Bundan ötürü hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı, şükranla ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim*" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler, 1923).

4.1. Mücadele Dönemi'nde Cemiyet ve Mitinglerde Türk Kadınının Konumu

İşgal günlerinde bütün milletçe bir araya gelen kadın ve erkekler bu işgalleri protesto etmek için birçok miting ve toplantı yapmışlardır. Sadece İstanbul'da değil memleketin hemen her yerinden bu miting sesleri yükselmektedir. Adalet, Barış, Özgürlük, Milliyetçilik gibi kavramların ön planda olduğu bu mitinglerin amacına ulaştığı görüldüğü için, İtilaf Devletleri bu mitingleri engellemek isteyerek yasaklamıştır. Fakat bu mitinglerin yapılmasını engelleyememiştir (Kaplan, 1988: 82).

Kadınlar mitinglerle çok önemli faaliyetler göstermiştir. Halide Edip, Münevver Saime, Nakiye Elgün, Naciye ve Meliha Hanımlar İstiklal Mücadelesi yapılması gerektiğini, bunun için var güçleriyle savaşmaları gerektiğini savunmuşlardır. Aslında kadınlar tamamen erkeklerin elinde olan siyasete dahil olmaya başlamışlardır (Altındal, 1977: 101).

Kadınlar tarafından İstanbul'da yapılan ilk miting, 19 Mart 1919 tarihinde gerçekleşmiştir. Kadın ve erkek karışık konuşmacı bulunan bu mitingde, konuşmacı

bir kadın şu sözleri söylemiştir: "*Kim demiş bir kadın küçük şeydir. Bir kadın belki de en büyük şeydir*" (Arıburnu, 1975: 9).

19 Mayıs 1919 günü açık havadaki ilk büyük miting olan Fatih Mitingine neredeyse 50.000 kişilik katılım sağlanmıştır. Meliha Hanım ile Halide Edip mitingde yaptıkları o muhteşem konuşmalar ile halkı manevi olarak güçlendirmiş ve bu kurtuluş mücadelesinde kanlarının son damlasına kadar savaşmaya hazır olduklarını dile getirerek onları da bu mücadelenin içine çağırmışlardır (Arıburnu, 1975: 16).

Halide Edip Adıvar, batılı devletlerin her ne kadar kendilerini medeni ilan etseler bile bizim topraklarımızı işgal etmekten, parçalamaktan vazgeçmediklerini söyleyerek, şu an yaşadıkları bu zulmün zifiri bir karanlık olduğunu ama her karanlıktan sonra da bir aydınlık olduğunu söylemiştir. Bu halkın Allah inancının basit bir toptan tüfekten çok daha fazla etkili bir silah olduğunu söylemiştir ve sözlerine şu cümleleri ekleyerek konuşmasını bitirmiştir; "*bayrağımıza, kutsal topraklarımıza, atalarımızın kanlarını dökerek bize emanet bıraktıkları bu vatana asla ihanet etmeyeceğiz. Ne koşulda olursa canımızı, kanımızı, malımızı feda etmeye hazır olacağız*" (Benazus, 2005: 74).

20 Mayıs 1919 Üsküdar mitinginde konuşma yapan Asri Kadınlar Cemiyeti üyesi Sabahat Hanım şunları söyleyerek millette mücadele duygusunu harekete geçirmiştir:

"*İşte hayatı, ruhu Türk olan İzmir'i bugün Yunanlılar aldılar. Belki yarın sinemizden bir şey, kalbimizden bir hayat koparır gibi birer birer Konya'mızı, Bursa'mızı, hatta bütün güzellikleri ile çok sevgili İstanbul'umuzu isteyecekler. O zaman, bu hayatımıza zehirli tırnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahredici kuvvetler karşısında, yine bu sükut ve tevekkülle mi yaşayacağız? Ben buna hayır diyorum, biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ve medeniyete riyalar söyleyen varlıklara her zaman lanetler!*" (Arıburnu, 1975: 21).

22 Mayıs 1919 tarihinde Kadıköy'de yine çok ihtişamlı bir miting yapılmıştır. Bu mitinge de neredeyse 20.000 kişi katılmıştır, o gün durmadan yağan yağmurun altında konuşma yapacaklardan biri de Asker Saime'dir. Bu mitingden sonra Saime Hanım işgal birlikleri tarafından tutuklanmıştır, fakat o bir şekilde kaçmayı başararak ordunun hizmetine katılmış hatta çavuş unvanını almıştır (Enginün, 1983: 28).

Saime Hanım, hakkında tutuklanma istenmesine sebebiyet veren miting konuşmasında şunları söylemiştir:

"*Her Türk'ün söylemek istediği, fakat niçin bilmem yüksek sesle söylemekten çekindiği birkaç sözü ben açıkça söylemek isterim. Evet, açık söylüyorum kardeşlerim. Aldatıcı kaynakların yazdıkları haberlere inanmayın. Biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılacak hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Harekete geçmeliyiz. İsyan etmeyecek bir Türk kalbi de tanımıyorum*" (İnan, 1985: 109).

Her ne kadar Saime Hanım'ın bu konuşmasından sonra İstanbul'da miting yapmak yasaklanmış olsa bile 23 Mayıs 1919 günü yine miting yapılır ve konuşmacılardan biri olan Halide Edip orada bulunan herkesten bir yemin istemiştir:

"*Davamızı ilan ediyorum. Davamız Türkiye'nin hak ve İstiklalidir. Türkler ebedi hakkına asla dokundurmayacaklar. İşte kardeşlerim, işte evlatlarım, davanızdan kaçmayın*". İlk olarak insanlık ve adalet esaslarına bağlı kalmaya, sonrasında da hangi şart olursa olsun hiçbir işgalciye boyun eğmemeye dair herkese yemin ettirmiştir (Arıburnu, 1975: 43-44).

Şekil 1: Halide Edip Adıvar'ın Sultanahmet Mitingi

Anadolu kadınının bilinen ilk toplu hareketi Erzurum'da ortaya çıkmıştır. Erzurumlu kadınlar komitesi 29 Kasım 1919 günü Muradiye Camii'nde toplantı yapılmıştır. Faika Hanım'ın öncülüğünde işgalleri protesto kararı alınmıştır. Bu kararı İtilaf Devletlerine ve Amerikan senatosuna bile göndermişlerdir (Çaka, 1992: 72).

Kastamonu'da 10 Aralık 1919 günü kadınlar tarafından yapılan mitingde konuşan Zekiye Hanım, kadınlara şu sözlerle seslenmiştir:

"*Hanımlar! Dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz. Bizim gibi merhametle düşündüklerinden şüphe duymadığımız İtilaf Devletleri'nin büyük kadınlarına müracaat edecek ve bir telgrafla bize yapılan zulmü, haksızlıkları anlatacağız! Eğer onlarda hakkımızı teslim etmezler ise evlatlarımızın kanlarına kendi kanlarımızı karıştıracağız erkeklerimizle bir safta savaşarak şehametle öleceğiz*" (Eski, 1996: 41).

Yapılan bu mitingden sonra denildiği gibi İngiltere ve İtalya Kraliçelerine, Hindistan İmparatoriçesine ayrıca Fransa ve A.B.D. Cumhurbaşkanlarının da eşlerine birer telgraf gönderilmiştir (İnan, 1982: 122).

Bu mitinglerin yanı sıra kadınlar hiç durmadan bu mücadelesine devam ederek 19 Mayıs 1919 Siirt, 27 Mayıs 1919 Edirne, 12 Haziran 1919 Amasya, 20 Haziran 1919 Isparta, 12 Eylül 1919 Sivas, 27 Kasım 1919 Balıkesir, 25 Aralık 1919 Denizli mitinglerini de düzenlemişlerdir. Bu tarihlerden sonra da mitingler durmamıştır (Gül, 1996: 47).

Özellikle 1919-1921 yıllarında Anadolu'da, İzmir'de, İstanbul'da kısaca hemen her yerde gerçekleşen mitinglerin düzenlenmesinde ve bu mitingler aracılığı ile halkta Milli Mücadele ruhunun meydana gelmesini sağlayan kadınların emeği takdire şayandır.

Bu mitinglerde hizmet eden kadınların yanı sıra hiç durmadan çalışan cemiyetlerde hizmetlerine devam etmiştir. Vatanın kurtulması için yardım toplayan, yardım dağıtan birçok cemiyet kurulmuştur.

Kurtuluş Savaşı esnasında vatan için hizmet eden kadın cemiyetleri pek çok alanda geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Hilal-i Ahmer ve Asri kadınlar Cemiyeti, özellikle sağlık hizmetlerinde ve askerler için giyecek tedariğinde çalışmıştır. Muallimler Cemiyeti ve Türk Ocakları'ndaki kadınlar da büyük katkı sağlamıştır. Bu cemiyetler içerisinde en mühimi de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti olmuştur (Önhan, 1990: 69-79). Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, 1919 Eylül'de Sivas valisinin eşi olan Melek Hanım ve bir grup kadın tarafından kurulmuştur (İnan, 1985: 29).

Cemiyet, kadınları örgütleyerek, işgal devletlerine karşı protestoya, direnişe çağırmış ve yapılacak yardımları ayarlamıştır. Bu cemiyet, Cumhuriyet ile beraber pek çok kadın cemiyetinin de açılmasına vesile olmuştur. Kurtuluş mücadelesinin en

büyük ve en çok faaliyet gösteren kadın cemiyeti olmuştur. Milliyetçilik duygusuna dayanarak halkı cesaretlendirerek mücadeleye hazırlamıştır (Kaplan, 1994: 134).

Yine bu cemiyet, Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Atatürk ile sürekli iletişim halinde olmuşlardır. Atatürk'ün verdiği talimatları yerine getirip yaptıkları organizasyonların hepsini de sürekli bildirmişlerdir. Anadolu Ajansı da kurulduktan sonra haber alıp, göndererek gelişmekte olan her şeyi takip etmişlerdir. Kadınları şehit ailelerine, göçmenlere, askerlere ve muhtaçlara yardım etmeye çağırmıştır (Baykal, 1989: 40).

4.2. Milli Mücadele Dönemi'nde Cephede Türk Kadınının Konumu

Türklerin tarihi incelendiğinde kadınların bizzat cephede savaştıklarının pek çok belgesi olduğu dile getirilmiştir. Bu nedenle efsanelere bile konu olmuş kadın kahramanlarımız olmuştur. Milli Mücadele dönemi de yine kadının bütün varlığı ile bu ruhu yaşadığı ve yaşattırdığı bir dönem olmuştur.

Kara Fatma lakabı ile bilinen, Erzurumlu Yusuf Bey'in kızı Fatma Seher Hanım, ayrıca bir binbaşı ile evlidir. Fatma Hanım, I. Dünya Savaşı sırasında Edirne'de, Milli Mücadele döneminde de İzmit'te, Adana'da, Afyonkarahisar'da, Nazilli'de asker sıfatı ile görev almıştır. Savaş esnasında göğsünden yaralanmıştır, başarıları kimsenin dilinden düşmemiştir, teğmenliğe kadar yükselmiştir (Çaka, 1992: 67).

Fighting Turkish Woman Made Lieutenant in Army

CONSTANTINOPLE, April 9th.—A Turkish woman has been given the rank of Lieutenant in the Nationalist Army, earning her promotion in action against the Greeks, says an Angora dispatch. This is the highest rank ever held in the Turkish Army by a woman.

Fatma, the woman in question, was a corporal when she led a patrol composed almost entirely of women in an attack on the enemy's rear and returned with twenty-five prisoners, including an officer.

Battalions of women were created last year and have shown great bravery and suffered heavy casualties.

The New York Times
Published: April 23, 1922
Copyright © The New York Times

Orduda Savaşan Türk Kadını Teğmenliğe Yükseldi

Şekil 2: New York Times Gazetesinin Manşeti "Orduda Savaşan Türk Kadını Teğmenliğe Yükseldi" (Bektaş, 2013: 43).

Şekil 3: Kara Fatma Çete Arkadaşları ile Birlikte (Bektaş, 2013: 37)

Darülfünun öğrencisi Münevver Saime, Kadıköy'deki miting konuşmasından ötürü tutuklanınca, Anadolu'ya kaçarak Milli Mücadele'de Garp cephesinde özellikle istihbarat görevlerinde oldukça başarılı olmuştur. Saime Hanım'a arkadaşları tarafından Asker Saime ismi verilmiştir (Tansel, 1991: 54).

Halide Edip Adıvar, işgal günlerinde Milli Mücadele'ye tüm kalbiyle bağlı olup çok büyük mitingler düzenlemiştir. 16 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e telgraf göndererek cephede gönüllü olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine, Edip'i garp cephesinde görevli kılmış ve cephedeki üstün başarılarından ötürü onbaşı rütbesine layık görmüştür (Adıvar, 1962: 214).

Halime Çavuş, savaş gereçlerini İnebolu'dan Sakarya ve Ankara' ya götüren bir cemiyette, çavuş sıfatı ile çok büyük özveri göstererek görev yapmıştır. Yunan saldırısında ayağından yaralanmıştır. Bu başarılarından ötürü Atatürk tarafından Çankaya'ya davet edilerek, misafir edilmiştir. Bir madalya ile onurlandırılarak, vatana hizmet aylığı bağlanmıştır. Ankara'da mermi taşıyan bir kadın olarak heykeli yapılmıştır (İnan, 1972: 31).

Nazife Kadın, Bidagiç ilçesine bağlı olan Bozyük köyündeki çatışmanın ardından Halil Efe Müfrezesi'nin yerini değiştirerek Ulus dağ yamacında karargah kurulmuştur. Nazife Kadın sürekli bu askerlere yiyecek içecek taşımıştır. Yunan askerleri onu gördüğünde karargahın yerini söylemesi için ona işkence etmişlerdir, yerini söylemeyince de fırına atarak onu şehit etmişlerdir (Tansel, 1991: 52).

Nezahat Hanım, birçok çarpışmaya katılmış olan 70. Alay Komutanı Halit Bey'in çocuğudur. Babası ile sürekli cepheden cepheye gezen Nezahat 8 yaşında iken öksüz kalmıştır. Nezahat askerlere yardım etmiş, eşya taşımış ve onlara hep motivasyon vermiştir. TBMM'de bir gün Nezahat'ın savaş sırasında nerdeyse yüz düşmanı öldürdüğü ve onun bir madalyayı hak ettiği dile getirilmiştir. Hatta Tunalı Hilmi Bey ise bu küçük kız çocuğuna tuğgeneral rütbesi vermeyi bile istemiştir (Kurnaz, 1991: 124).

Ayşe Altıntaç, Selanik'te doğmuştur. Kocası I. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle birlikte bir çete kurarak, Kepekçi Nuri'ye katılıp ve Kurtuluş Mücadelesi bitene kadar cephede savaşmıştır (Enginün, 1983: 48).

Mudurnulu Fatma Hanım, savaş esnasında firar edip evine geri dönen oğlunu eve kabul etmeyerek, vatanın bu zor zamanında ihanet ederse onu bir daha evlat olarak kabul etmeyeceğini söyleyerek, hükümete bildirip oğlunu geri götürmüştür (Özcüler, 2002: 61).

Tabi burada isimlerini vererek bahsettiğimiz kahraman kadınlarımız dışında da pek çok kahraman kadınımız olmuştur. Mesela bu başarılarından ötürü madalyaya layık görülen kadınlarımızdan bazıları: Besime kızı Şükriye, Musa kızı Ayşe, Osman Kızı Fatma, Ali kızı Alime, Mehmet kızı Hafize, İbrahim kızı Fatma, Hasan kızı Fatma ve daha niceleri olduğu ileri sürülmüştür (İnan, 1981: 47).

İstiklal mahkemelerinde reislik yapan Mustafa Necati Bey bir gün şöyle bir anısını anlatmıştır: "*Yağan karların kapladığı o upuzun yollardan geçerken, kağnılardan ağlayan bebek sesleri duyup kafileye yaklaştık, biz bile soğuktan titrerken, bir tane yorganı olup onu da kağnısının üstüne örten çıplak ayaklı nineyi görünce içim sızladı. Sırtında da minik bir bebek vardı, yorganı neden bebeğin değil de arabanın üzerine örttüğünü sordum, soruya garipseyen gözlerle bana bakarak cevap verdi 'kar yağıyor, milletin malıdır, ıslanıp nem yapmasın evladım' dedi*" (Tansel, 1991: 67).

Kış aylarında karın soğuğun altında cepheye malzeme taşırken donarak hayatını kaybeden çok insan olmuştur. Nice kadınlar Milli Mücadele uğruna hayatlarına hiçe sayarak kar, kış dinlemeden yavruları sırtında bir şekilde kağnılarıyla yola çıkmıştır.

Şekil 4: Kağnılarla Mühimmat Taşıyan Kadınlar (Mısıroğlu, 1994: 165)

Şekil 5: Türk Kadını Cephane İmalinde (Mısıroğlu, 1994: 126)

Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu Kadınını hiçbir zaman aklından çıkarmamıştır. Savaş esnasında kadınların yardımlarından her fırsatta gurur duyduğunu dile getirmiştir. Atatürk'ün Cumhuriyet döneminde kadınlar ile ilgili pek çok hakkın verilmesi konusundaki mücadelesinin altında da bu vefa duygusu olduğu düşünülmüştür (Gül, 1998: 79).

Mustafa Kemal Atatürk yaptığı çoğu konuşmada kadınlar ile ilgili düşüncelerini de dile getirmiştir. Konya'da 1923 yılının Mart ayında yaptığı bir konuşmasında şu cümleleri kurmuştur:

"*Son senelerin İnkılap hayatında hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak hulasa ve istiklale götüren, azm-ü faaliyet hayatında her ferdi milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sebkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yad ve daima şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakarlıktır, kimse inkar edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyeti hayatiyesiniz tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulatı pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o İlahi Anadolu kadınları olmuştur*" (Arsan, 1959: 148).

Anadolu kadını 1919-1923 yılları arasındaki Kurtuluş Mücadelesi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun kadınlara karşı olan baskısından sıyrılarak kendilerini gerek cephede gerek meydanlardaki mitinglerde göstermiştir. Bu sadece İstanbul'daki kadınlar için böyle değil, tüm Anadolu'nun köylerindeki kadınlar için de böyle gelişmiştir. Bunun sonucunda kadınlar görünürlük kazanmaya başlayarak, örgütlenmeye başlamışlardır. Vatanı kurtarma hedefleri ile yola çıkan bu kadınlar daha sonrasında Cumhuriyet Dönemi ile birlikte kendilerinin bazı haklardan mahrum edilmesine karşı çıkarak artık bunun için mücadeleye etmeye başlamışlardır.

Toplum içerisindeki rolü ve etkinliği giderek artan kadın görünürlük kazanmıştır. Bu dönemde yaşanan deneyimler ve bu deneyimlerin sonucu Cumhuriyet Türkiye'sine zemin hazırlamıştır (Kırkpınar, 1998: 14).

BÖLÜM III.

TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923 – 1950) KADINLARIN SOSYO-EKONOMİK KAZANIMLARI VE KALKINMAYA KATKILARI

Uluslaşma sürecine girildiğinde "erkeklik" ve "kadınlık" kavramları bu sürece özgü nitelikler içermiştir. Tabiki bu süreçte en etkin role kadınlar sahip olmuştur. Nasıl ki biyolojik olarak üreticiler kadınlar olmaktaysa aynı şekilde kültürel oluşumda da asıl pay yine onlara düşmüştür. Bu yeni oluşan kültürel süreçte vatandaşlık hakları ve toplumsal oluşumlardaki rolleri ile Cumhuriyet'in en önemli parçası kadınlar olmuştur (Yuval-Davis, 1997: 17).

624 Yıllık bir tarihe sahip olan Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntılarının içerisinden yepyeni bir devlet yaratmaya çalışan Atatürk laik Cumhuriyet rejiminde ekonomik ve siyasal olarak pek çok sıkıntının içerisinde iken toplumsal olarak da bir karmaşanın içinde olduğunun farkında olduğu için yeni bir kültürel imaj oluşturmak için hemen çalışmalara başlamıştır. Ve bu çalışmalara ilk olarak kadın imajı ile başlamıştır. 1 Aralık 1923 tarihindeki İzmir konuşmasında şunları söylemiştir:

"*Bir toplumun cinsinden yalnız birinin, çağın gereklerini edinmesiyle yetinilirse, o toplum yarıdan çok güçsüzlük içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı temel alarak, kabul etmek zorundadır. Bizim toplumumuzun başarısızlığının nedeni kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz gevşeklik ve kusurdan doğmaktadır… Bir toplumun yaşamda çalışması ve başarılı olması için çalışmanın ve başarılı olabilmenin bağlı olduğu bütün nedenleri ve koşulları kabul etmesi gerekir. Bundan dolayı bizim toplumumuz için ilim ve fen gerekliyse, bunları eşit ölçüde hem erkek hem de kadınlarımızın elde etmesi gerekir*." (İnan, 1991: 41).

Cumhuriyet dönemi Türkiye modernleşmesinde ilk hedeflerden birisi kadının toplumsal konumu olmuştur. Kadınların istedikleri hakların pek çoğu "din hegemonyasını" reddederek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yapıdan

uzaklaşmak niteliğinde olmuştur. Din otoritesi, kendisini en iyi kadın üzerinde sergilemekte olduğu için bu yapıdan uzaklaşmak istenmiştir. Batılılaşmanın neredeyse ilk unsuru olarak, özgürleşen kadının kamusal hayatta var olması kabul edilmiştir (Durakbaşı, 1988: 167-171).

Medeniyetin başlangıcı olarak kadın-erkek kıyafetleri, kadın-erkek mekanları vb. gibi pek çok şey düzenlenmeye başlanmıştır. Bu sebepten ötürüdür ki Cumhuriyet'in vazgeçilmezi "kadın" olmuştur. Dönemin önemli gazeteci, yazarlarından biri olan Celal Nuri İleri'nin "Kadınlarımız" kitabının içerisinde geçen bazı düşünceleri şöyledir:

"*Ameliyata yalnız ordudan, donanmadan başlamamalıyız, her şeyden evvel kadınlarımızı ıslah etmeliyiz ki onlarda çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devleti ve milleti ıslah etsinler. Bir bina yapılacağı zaman çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın insanlık binasının esas temelidir*" (Göle, 2001: 61).

Atatürk kurtuluş savaşı esnasında yardımına koşan, ona güç veren bu Türk Kadınını asla unutmamıştır. Her fırsatta onlara karşı hissettiği vefa duygusunu dile getirmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet döneminden önce bile hayalini kurduğu bu hakların, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte bir an önce kadınlara verilmesine öncelik göstermiştir (Gül, 1998: 3).

Bunları yaptığı yurt gezilerinin neredeyse hemen hepsinde açıkça söylemiştir. 23 Mart 1923 tarihinde Konya'daki konuşmasında şunları söylemiştir:

" *Son senelerin inkılap hayatında hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak hulâsa ve istiklale götüren, azm-ü faaliyet hayatında her ferdi milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakarlığı sebkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yâd ve daima şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakarlıktır.... Kimse inkar edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyeti hapyatiyetisini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken,*

ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsullâtı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanının tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip, cephenin mühümmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilâhi Anadolu kadınları olmuştur" (Caporal, 1982: 180).

Yine bir başka yurt gezisi esnasındaki konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk şu sözleri söylemiştir:

"*Türk Kadını savaş sırasında ülkeye çok büyük yardımda bulundu; herkes gibi o da acı çekti. Bugün o özgür olmalıdır, eğitim görmeli, okullar kurmalı, ülkede erkeklere eşit bir konuma sahip olmalıdır. Buna hakkı vardır*." (Caporal, 1982: 180).

Atatürk devrimleri ile birlikte Cumhuriyet döneminde kadınların toplumsal statüsü, büyük bir değişim ve dönüşüm içerisine girmiştir. Kadınlar artık yasalar karşısında erkek ile eşit bir konuma getirilmiştir. Bunun yanı sıra zaman içerisinde seçme seçilme hakkı, eğitim, miras, boşanma, meslek seçimi gibi pek çok hakkına da kavuşmuştur. Modern bir toplum oluşturmanın en önemli birinci adımı atılmıştır (Gül, 1998: 79).

Atatürk, 1923 Ocak'ta İzmir'deki bir konuşmasında kadın ve erkeğin çalışma hayatında birlikte olmaları ile birlikte kalkınmanın gerçekleşeceğini söylemiştir ve şu şekilde devam etmiştir:

"*Şuna inanmak gerekir ki, yeryüzünde her şey kadınlar tarafından yapılmıştır. Kadınlarımız da bilgili olacak ve erkeklerin geçtiği tüm öğretim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, toplumsal hayatta erkeklerle birlikte yürüyerek birbirlerinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır. Memleketimizde cahillik varsa bu yaygındır. Yalnız kadınlarımızı değil, erkeklerimizi de kapsamaktadır... Son olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi gerekirdi. Onlar edebilecekleri kadar etmişlerdir. Ancak bu günkü seviyemiz, bu günün gerektirdiği zorunluluk ve*

ihtiyaçlara yeter değildir. Başka zihniyette, başka olgunlukta adamlara ihtiyacımız var. Bunları yetiştirecek olanlarda bundan sonraki annelerdir." (Gül, 1998: 78).

Tablo 3: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınların Kazanımları

Erken Cumhuriyet Döneminde Kadınların Kazanımları	
1924	Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğrenim Birliği) çıkarılmıştır. Böylece eğitim laikleştirilerek kız ve erkek çocuklar eşit haklarda eğitim görmeye başlamıştır.
1926	Türk Medeni Kanunu ile birlikte çok eşlilik yasaklanarak, erkeğin tek taraflı boşanma hakkı elinden alınıp kadınlara da boşanma hakkı verilmiştir, kadınlara velayet hakkı ve miras hakkı tanınmıştır.
1930	Belediye seçimlerinde kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır.
1930	Doğum izinleri düzenlenmiştir.
1933	Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü kurulmuştur.
1933	Köy Kanunu değiştirilerek muhtar olma ve ihtiyar heyetine seçilme hakkı tanınmıştır.
1934	Kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verilmiştir.
1936	İş Kanunu ile birlikte kadınların çalışma hayatı düzenlenmiştir.
1937	Kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalışması yasaklanmıştır
1945	Analık sigortası yasası düzenlenmiştir.
1949	Yaşlılık sigortası kadın ve erkekler için eşit esaslara göre düzenlenmiştir.

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Atatürk Cumhuriyet'i kurduktan sonra Türk Kadının statüsünü değiştirmek amacı ile giriştiği reformların hemen hemen çoğunda başarılı olmuştur. 1925- 1926 yılları içerisinde kadın hakları sık sık konuşulmuştur 28 Ağustos 1925 günü İnebolu'da konuşan Atatürk, giyim-kuşam ve Türk Kadınından bahsetmiştir. Ülkenin çağdaşlığını ve refahını kadınların özgürleşmesinde gördüğünü söylemiştir. 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da konuşan Atatürk yine Türk Kadını konusuna değinmiştir ve şöyle dile getirmiştir:

" Bazı yerlerde görüyorum ki kadınlar, yüzünü gözünü gizliyor ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çeviriyor veya yere oturarak kapanıyor. Bu tavrın anlamı nedir? Efendiler medeni bir milletin anası, millet kızı bu garip şekle son

vermelidir.... Şüphe yok ki ilerleme adımları, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme yeniliklerle birlikte, merhaleler aşmak lazımdır. Böyle olursa, inkılap başarılı olur. Herhalde daha cesur olmak lüzumu açıktır." demiştir (Gül, 1998: 80).

1. Erken Cumhuriyet Döneminde Eğitim Alanında Kadının Konumu

Atatürk yenileşme hareketinin en önemli adımlarından birinin eğitim alanında atılması gerektiğine inanmıştır. Akıl ve ilim sayesinde çağdaşlaşma sürecinin hızlanacağını düşünmüştür. 1921 tarihinde düzenlenen eğitim kongresine cepheden gelerek katılan Atatürk, eğitim sisteminin din üzerine değil, laik ve ulusallık üzerine kurularak ilerlemesi gerektiğini söylemiştir. Sadece din üzerine kurulu eğitim sisteminin, Dünya'nın gerisinde kalmamıza sebep olduğunu söylemiştir. Eğitimin Doğu'dan da Batı'dan da uzak, bağımsız bir şekilde olması gerektiğini savunmuştur.

Yeni eğitim düzeni oluşturulurken, eski düzen iyice incelenmiştir, eleştirilmiştir. Artık dünyanın evrildiği şekilde ilerleyerek, bilime dört kolla sarılmamız gerektiği belirtilmiştir. Atatürk, çağdaş uygarlık seviyesine çıkılması için dinden bağımsızlaşarak, ulusal eğitime önem verilmesini istemiştir. Ulusal eğitimin ise ancak bilimsel düşünceye dayalı laik eğitim sistemi ile mümkün olabileceğini söylemiştir (Gologlu, 2011: 204).

1.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası)

Osmanlı İmparatorluğu'nda medreseler, sıbyan mektepleri, azınlık okulları, modern okullar, devlet okulları gibi pek çok farklı amaca bağlı eğitim kurumu görülmüştür (Vahapoğlu, 1990: 65-77). Cumhuriyet rejimine göre İmparatorluğun dağılmasının en önemli sebeplerinden birisi de bu durum olmuştur. Yaşadıklarından

ders çıkaran yeni devlet büyükleri artık eğitim sisteminin tek bir elde toplanması gerektiğini benimsemiştir. Bütün okulların kontrolünün ve denetiminin devletin elinde olması yönünde değişikliklere gidilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde meclise sunulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu (eğitim öğretim birliği) kabul edilmiştir. Bu sayede "milletin his ve fikir açısından birliği" sağlanarak, çağdaş eğitim sistemine geçilmiştir.

Şekil 6: Eğitim ve Öğretim Birliği

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisindeki okulların hepsi Mili Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ayrıca kanun gereği olarak, din uzmanları eğitimi için İlahiyat Fakültesi, imam ve hatiplik eğitimi için de İmam Hatip okulu açılmıştır (TBMM Zabıt Cerideleri, 1924).

Atatürk'ün, Milli Eğitim alanında ilk ve en önemli adımı nüfusun %70'inin köylerde yaşadığını göz önünde bulundurarak "Köy Enstitüleri"ni kurması olmuştur. Köy Enstitüleri kuruldukları coğrafyanın adını almıştır. Uygulamanın sloganı "iş içinde, iş aracılığıyla, iş için eğitim" olmuştur. Çok büyük olumlu etkileri olmuştur. Olumlu sonuçlardan sonra Köy Enstitüleri bütün dünyanın ilgisini çekerek örnek teşkil etmiştir (Erdem, 2005).

1.2. Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması

Mustafa Kemal Atatürk'ün asıl amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin "muasır medeniyetler" seviyesine ulaşabilmesini sağlamak olmuştur. Toplum üzerinde çok fazla hüküm süren dini tarikatların, geleneklerin yerini, bilime ve akılcılığa önem veren çağdaş bir toplum yapısına bırakmasını istemiştir (Dönmezer, 1989: 524). Osmanlı İmparatorluğundan intikal etmiş pek çok gelenek, doğulu düşünce yapısı, yeni rejim olan Cumhuriyet'in taşıdığı değerlere çok zıt düşmüştür. Bu yüzden yöneticiler bu geleneklere karşı mesafeli olmaya çalışmıştır ve tarikatları da bu sebepten sakıncalı görmüştür. Toplumdaki hurafelerin, batıl inançların asıl kaynağının buralar olduğu düşünülmüştür. Ayrıca sadece dini olarak değil aynı zamanda Cumhuriyet'e karşı da bir devrimci potansiyele sahip olmuşlardır (Subaşı, 2004: 84).

Mustafa Kemal Atatürk 1925 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir:

"*Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, tarikatı medeniyedir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan için kafidir*" (2006: 224).

Şubat 1925 Şeyh Sait, Türkler ve Kürtler arasındaki en kuvvetli bağın İslam olduğunu fakat şu an bu bağın koparıldığını söyleyerek, Kürtler olarak kendi haklarını ve bağımsızlıklarını düşünmeye başlamak zorunda olduklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine Şeyh Sait isyanı ortaya çıkmıştır. 29 Haziran tarihinde bu isyan bastırılmış ve hem Şeyh Said hem de yanındaki 47 kişiye idam cezası verilmiştir. Böylece Tekke ve Zaviyeler, 30 Kasım 1925 tarihinde de kesin olarak kapatılmıştır (Toker, 1998: 155).

2. Erken Cumhuriyet Döneminde Hukuki Alanda Kadının Konumu

2.1. Türk Medeni Kanunu'nun Kabul Edilmesi

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte pek çok alanda olduğu gibi hukuki alanda da bazı yeniliklere ihtiyaç olduğu aşikardır. Mustafa Kemal Atatürk'e göre kanunların vatandaşların ihtiyaçlarına karşılık vermesi gerekmektedir. O'na göre uluslararası bir mevkiiye sahip olabilmek ve her alanda ilerleme kat edebilmek için medeni toplumların gelişimi örnek alınarak, çağdaş uygarlık seviyesine çıkabilmemiz gerekmektedir (Berkes, 2003: 530).

Türk Kadınının toplumsal alandaki statüsünün yükseltilmesi için bu alanda yapılan çalışmalar çok önemli olmuştur. Osmanlı toplumundaki kadın ile Cumhuriyet Kadını arasında çok büyük fark görülmüştür. Hukuk önündeki kadın ve erkeğin haklarının eşitsizliği bunun en bariz örneği sayılmıştır. Bu sebeple Türk Kadını Cumhuriyet ile birlikte neredeyse bütün alanlarda gelişim ve değişim sürecine girdiği için modern Türkiye'nin en temel taşı haline gelmiştir (Mumcu, 1992: 143).

Kadınların hakları ve statüleri bakımından en önemli gelişmelerden biri, 17 Şubat 1926 gününde Türk Medeni Kanunu'nun kabulü olarak görülmüştür. Bu kanun ile birlikte bütün Türk vatandaşları ayrım yapılmaksızın, eşit haklara sahip olmuştur (Arat, 1986: 127).

Türk Medeni Kanunu'ndaki bazı maddeler şöyledir:

1-Türk Medeni Kanunu ile birlikte 18 yaşını bitirmiş erkek ve kız reşit kabul edilmiştir ve evlenebilme hakkına sahip olmuştur. Erkeklerin ikinci bir kadınla evlenmek için yapacağı müracaatlar geçersiz sayılmıştır, resmi nikah yapılmadan dini nikah yapıldığı takdire cezai hükümler genişletilmiştir.

2-Kadın gündelik hayatta erkek ile aynı haklara sahip olmuştur, istediği her mesleği yapabilme özgürlüğüne kavuşmuştur.

3-Aile hayatında erkeğin elinde bulunan bütün ayrıcalıklar kaldırılmıştır. İslami kanunlara göre erkek maddi durumu el verdiği sürece dörde kadar kadınla evlenebilir ve hepsini aynı çatı altında barındırabilmiştir fakat artık medeni kanun ile birlikte bu kesinlikle yasaklanmıştır. Bir erkek yalnız bir kadınla ve yine bir kadın da yalnız bir erkekle evlenebilme hakkına sahip olmuştur.

4-Kadının çok zor şartlarda boşanabildiği İslami şartlar kaldırılmıştır ve kadın artık erkek ile aynı hakka sahip olarak istediği sebepleri sunabilmiştir.

5-Bu kanundan önce çocukların velayeti direkt babaya verilirken artık ikisine de verilmeye başlanmıştır.

6-Miras konusundaki hak eşitsizlikleri de kaldırılmıştır ve kardeşler arasında cinsiyet fark etmeksizin eşit miras hakkı tanınmıştır.

7-Anayasa'nın 10. ve 11. Maddesindeki "erkek" sözcüğünü yanına "kadın" sözcüğü de eklenmiştir. Böylece belediye seçimlerine katılmıştır.

Bu hakları elde eden kadın tam anlamıyla çağ atlamıştır. Kadın Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli sembolü haline gelmiştir. Birkaç yıl öncesine kadar hiçbir şeye sahip olmayan kadın kazanımları ile birlikte modern dünyaya hızlı bir giriş yapmıştır (Mumcu, 1992: 144).

O dönemin Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt bu kanunun kabulü ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

"*Bu kanunların en önemlisi olan ve Türk'ün sosyal hayatında devrimin gereklerini ve durumunu anlatacak olan bu Medeni kanun, dünyanın, uygarlık*

âleminin en tanınmış yazarlarınca beğenilen bir uygar yapıttır. Bize de memleketimizin en seçkin hukukçuları tarafından aktarılmıştır. Dokuz yüzden çok maddeyi içine alan medeni kanunumuzun en önemli bölümlerini özellikle aile, hukuksal kuruluşlar, miras sorunları ve mallarla ilgili haklar meydana getirmektedir. Türk tarihinin, benim anlayışıma göre en acındırıcı insanı Türk Kadınıdır. Yeni tasarının aile kuruluşu ve miras hükümleri şimdiye kadar istendiği zaman kolundan tutularak bir tutsak gibi yerden yere vurulan fakat dünya kurulalı beri hanım olan Türk annesini gereken saygılı yerine getirecektir. Türk annesini gerçek ve saygıdeğer yerine getirecek olan bu kanun, unutmamak gerekir ki, aynı zamanda Türk toplumunu en güçlü ve temelli bir surette kuvvetlendirmiş olacaktır" (Goloğlu, 2011: 194).

3. Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasi Alanda Kadının Konumu

Mustafa Kemal Atatürk, hem sosyal hem de siyasal alanda kadınları yakından ilgilendirecek pek çok yenilik yapılacağının sinyalini çok önceden vermiştir. Atatürk Ocak 1923'te gazetecilerin sorularına karşı verdiği cevaplarda bunu göstermiştir. Gazeteciler ona: "*Halide Edip Adıvar milletvekili olacak mı*?" diye sorunca, Atatürk kanunda şu an böyle bir durum olmadığını, her elli bin erkek nüfus için bir milletvekili seçildiğini, her elli bin bireye bir milletvekili seçilirse işte o zaman kadınların da seçme ve seçilme gibi haklara sahip olacağını söylemiştir. Ayrıca bu konu ile ilgili mecliste konuşulduğunu fakat itiraz eden vekillerin olduğunu söylemiştir. Fakat her ne olursa olsun bir gün kadınların bu hakkı elde edeceklerini bildiğini söylemiştir (Müezzinoğlu, 2017: 117-136).

Kadınların siyasi hakları ile ilgili, Meclis'te pek çok görüşme yapılmıştır ve hep tartışma ile sonuçlanmıştır. Meclise sunulan tasarılardan birisi de Anayasadaki 10. ve 11. Maddesini "18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceği" şeklinde değiştirilmesi gerektiği konusunda tartışmalar çıkmıştır, fakat sonuç olarak kabul edilmemiş ve "her erkek Türk" olarak ifade edilmiştir (Bolat, 2014: 28-29).

Şekil 7: Nezihe Muhittin ve Arkadaşları

3 Nisan 1923 gününde, mecliste kadın ve siyaset ilişkisi görüşülürken tartışmalar çıkmıştır. Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey'in konuşması ile başlayıp, Bolu milletvekili Hilmi Bey'in, kadınların seçme ve seçilme hakkına itiraz ettiklerinden dolayı diğer vekillere söylediği sözlerle birlikte tartışma alevlenmiştir[1].

[1] TBMM Zabıt Ceridesi, C. 28, 4. İçtima Senesi, 17. İçtima, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, s. 319,324, 333. "Hüseyin Avni Bey (Erzurum) – Evvelce elli bin nüfus zükur üzerine tanzim edilmiş bir kanun vardı. Bu defa bu teklifi yapan arkadşlarımız kadınlık mevkkini de nazar-ı dikkate alarak hareket etmişlerdir. Her şeyin bir derecesi, bir vesile-i tekamülü vardır. Onlar kadınlar tekamül edip te hakkını istimat etmek derecesine gelinceye kadar aile efradı beyninde aile reislerine rey vermiş gibi telakki ederek yirmi bini esas etmiştir. Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Bilmem ama böyle bir tevil akıl ve hayale gelebilir mi? Hüseyin Avni Bey (Bolu)- Temenni ederim ki Hilmi Bey ve heyet-i celile kadınlık alemimizin seciyelerinde hiç şüphe yoktur ilim ve irfanlarını da tekamül ettirirler. Onların da erkekler gibi bu tarzda din ve diyanetleri ahkam-ı diniyemiz dairesinde tekamül eder ve onların da reylerine hürmet ederiz. Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- İntihap etmek ve edilmek hakkını vermiyorsunuz, fakat kadınları saymıyorsunuz da. (Gürültüler) Hüseyin Avni Bey (Erzurum)- Efendiler! Kadınları saymamak validesine hürmetsizlik etmek demektir. Haşa biz validemizi babamızdan çok severiz. Tunalı Hilmi Bey -Zahiri manasına aldım Paşa Hazretleri, Durak Bey (Erzurum) –Bu millet seni mebus yapmaz, yapmaz. (Yaparsa hata yapar sesleri) Hüseyin Avni Bey –Bugünkü ihtiyacı encümende nazar-

Kadınlar seçme ve seçilme haklarını isteyerek seslerini yükseltmeye başlamıştır. Bunun yanında bir kadın fırkası kurma çalışmalarına da başlamışlardır. Kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasi hak mücadelesini en iyi yansıtan girişim olarak tarihimizde yer almıştır. 1 Nisan 1923 tarihinde Kadınlar halk fırkası kuruluş dilekçesine meclisten red kararı gelmiştir. Nezihe Muhittin'in başkanlığındaki bu fırka, kadının hem siyasi, hem sosyal, hem ekonomik haklarını elde etmek için mücadele ettiği, "Türk Kadınlar Birliği" adındaki derneğe dönüşmüştür. Türk Kadınlar Birliği, 1935 yılında kadınların artık seçme ve seçilme hakkına sahip olması ile birlikte, derneğin asıl amacına kavuştuğunu söyleyerek kendini feshetmiştir (Konan, 2011: 165-166).

ı dikkate almak evet biz de istikbal için bir fikir, bir cereyan vererek efkarı ihzar etmek mecburiyetindeyiz ve temenni ederim ki bu hak verilmeden ziyade alınacak bir haktır. Herhalde onlar da bu hususiaki haklarını kendilerine layık gördüğü zaman bizden alırlar. Bunu zamana terk ediyorum. Fakat bugün görüyorum ki bu da noksandır. Bu noksanı telafi etmeyi inşallah bizden sonrakilere bırakırız. (İkinci Celse) Tunalı Hilmi Bey (Bolu) –Saatlerce, günlerce, aylarca söylense neticesi anlaşılmayacak bir kanundan bahsediyorlar. Arkadaşlar! Demin nasılsa sarf ettiğim kanaatime dayanamayıp da güya patlar gibi söylediğim bir söze karşı siz de gürlediniz, kiminiz nisaiyyundan dediniz, kiminiz feminist dediniz, ne derseniz deyiniz. Yalnız arkadaşlar söylenecek çok sözlerim vardı. Hepsini bırakıyorum. Hiç olmazsa yalnız mazbata muharriri efendi hazretlerinden rica ediyorum, şuradaki zaid kelimeleri kaldırsınlar. Ali Cenani Bey (Gaziayıntab)- O zaid kelimeler nelerdir? Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır) –Bir su verilsin, susamış. Tunalı Hilmi Bey (Bolu) –Bir dereceli intihabın ve mesleki intihabın taraftarıyım. Fakat mümkün değil. Bahusus pek narin olan bu devrede sizden yalnız bir istirhamım var. Benim asıl sözlerim birinci maddede olacaktı, fakat demin güya buraya söz söylemek üzere çıktım ve sözümden feragat etmiş olduğunu imayla size feragatta bulundum. Şimdi bir istirhamım var. Arkadaşlar! Bir nahiye dahilinde bulunan nüfus-ı zükurdan her iki yüz kişi için bir müntehib-i sani intihap olunur. Arkadaşlar! Mübarek cihadımızın bu millette bıraktığı analar bugün erkeklerden fazladır (Gürültüler, ayak patırtıları) Ayaklarınızı vurmayınız beyefendiler! Benim mukaddes analarımın, benim mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayağınızı! İstirham ederim, benim anam babamdan yüksektir (Ayak patırtıları). Analar cennetten bile yüksektir (Gürültüler, ayak patırtıları). Tekrar ediyorum, analar cennetten bile yüksektir (Patırtılar ve gürültüler). Müsaade buyurun arkadaşlar! Analar, bacılara… (Şiddetli patırtılar) kadınlar intihap edilmek hakkını verin demiyorum. Fakat arkadaşlar! Analarımı, bacılarımı… (Gürültüler) hakikate tahammül edemeyen kulaklar… Emin Bey (Eskişehir) –Hilmi Bey! Milletin hissiyatıyla oynama, milletin hissiyatıyla oynama! (Şeriata hürmet ediniz sadaları) Hilmi Bey –İntihap hakkı verilsin demiyorum (Gürültüler). Ankara intihap hakkı veriniz demiyorum. Şeriata hürmet ederim. Müsaade edin arkadaşlar! Kanaatimi söyleyeyim. Emin Bey (Eskişehir) –Öyle kanaat olmaz. Hilmi Bey –Ne olduğunu anlamayan arkadaşlar! Susunuz! Sözüm anlaşılsın. Analara, bacılara (Şiddetli gürültüler). Analara, bacılara, hakikate edemeyen kulaklar…"

3.1. Halifeliğin Kaldırılması

Hilafet sözcüğü dilimize Arapçadan girmiş olmakla beraber anlamı, birinin yerine geçen, ardından gelen anlamanı taşımaktadır. Halife sözcüğü, İslam dinine göre hem devletin en yüksek rütbesine sahip başkanı, hem de baş imam anlamında kullanılmıştır. Hz. Muhammed'in 632'de vefat etmesinden sonra düzenin korunması ve adaletin sağlanması için onun yerine birinin geçmesi gerektiği ile ilgili düşünceler sonucunda Halifelik meydana çıkmıştır (Altundağ, 1972: 41).

Halifenin görevleri dini korumak, toplumsal düzeni korumak, halktan yasal bir şekilde vergileri toplamak, din düşmanları ile savaşmak, memurların denetimini yapmak olarak belirlenmiştir (Turan N. S., 2004: 30). İlk dört halife olan Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'den sonrasında, halifelik Emeviler'e geçmiştir ve artık halifelik verasete dayandırılmıştır. Türkler Büyük Selçuklu Devleti (1058) zamanında bu halifelik unvanını almak gereği hissetmemiştirler (Akgün, 2006: 14). İlerleyen dönemlerde bazı Türk devleti başkanları aslında kendi statülerini daha çok kuvvetlendirmek maksadı ile bu unvanı kullanmışlardır (İslam Ansiklopedisi, "Halifelik" Maddesi). Osmanlı İmparatorluğu parçalanırken, Sultan II. Abdülhamit halifeliği çok mühim bir şekilde kullanmıştır, bütün çalışmalarına rağmen bir yandan da "ulusçuluk" akımının büyümesini engelleyememiştir (Turan, 1995: 47).

Padişah, Anadolu' da düşmana karşı savaşmakta olan kahramanlarımızı, en başta Atatürk'ü ölüme mahkum etmiştir. Hatta ordumuzun karşısına, düşman güçleri saflarında savaşmak için bile halife kuvvetleri yollamıştır. Bunca kötü olaya alet edilmiş olan Halifeliğin, hala bütün Müslümanların mukaddes birlikteliğini simgeleyen, padişaha atfedilen tanrısal güç olduğunu kabul eden pek çok insan var olmuştur (Türk Parlamento Tarihi, 1993).

Mustafa Kemal Atatürk artık saltanat ile hilafetin birbirinden ayrılması gerektiğini söylemiştir. Saltanat kaldırılmış ve yeni halife olarak Veliaht Abdülmecit seçilmiştir. Mustafa Kemal yeni halifeye, TBMM'nin halkımız ve İslam alemi için en

iyi sistem olduğunu söylemesini isteyerek, uyması gereken bütün uyarıları da kendisine bildirmiştir (Atatürk, 1973: 1251).

Fakat, yeni halife Abdülmecit bu uyarıların hiç birine uymamakla beraber, yanına aldığı birkaç kişi ile birlikte meclis içerisinde de kendi lehine ve Atatürk aleyhine çalışmalara başlamıştır. Arkasına pek çok destek alan Abdülmecit artık, Mustafa Kemal'i dinlemeyerek yazdığı telgrafların altına imzasını atarken Zıllullah (Tanrının gölgesi) mührünü kullanmaya başlamıştır (Goloğlu, 1973: 36).

Cumhuriyet ilan edildikten, Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, halifelik ile ilgili hemen bir karar alınmamıştır. Cumhurbaşkanı olduğunda Atatürk'ü ilk tebrik edenlerden biri Abdülmecit olmuştur.

1924 Yılında, Abdülmecit gücünü aşan ve görevi haricindeki harcamalar için 'Halifelik Hazinesi'ne devletin bütçesinden katkı sağlanmasını istemiştir. Mustafa Kemal asla böyle bir şey olmayacağını dile getirmiştir. Mustafa Kemal, Halifelik olduğu sürece ilerlemenin tam anlamıyla mümkün olamayacağını, yeniliklerin yapılamayacağını fark etmiştir ve bununla ilgili bazı girişimlere başvurmuştur. Bakanlar ile yaptığı bir toplantıda bazı kararlar alınmıştır (Atatürk, 1973: 480).

3 Mart tarihinde, meclise sunulan üç önerge oylanmak için toplanılmıştır. Tartışmalar, görüşmeler sonucunda 3 Mart 1924 tarihinde, Siirt vekili olan Halil Hulki ile birlikte elli arkadaşının önergesi 429 sayılı kanunla kabul edilerek Evkaf, Harbiye-i Umumiye ve Şer'iye Bakanlıkları kaldırılmıştır. Manisa vekili olan Vasıf Bey ile birlikte elli arkadaşının önergesi 430 sayılı kanunla kabul edilerek eğitim öğretim birleştirilmiştir. Yine Siirt vekili olan Saffet Efendi ile birlikte elli üç arkadaşının önergesi olan 431 sayılı kanunla kabul edilerek Halifelik kaldırılmış ve Osmanlı İmparatorluğu Hanedanın Türkiye sınırları dışına çıkarılması onaylanmıştır (Uluğ, 1975: 85).

3.2. 3 Nisan 1930 Yerel Seçimlerde Seçme ve Seçilme Hakkı

20 Mart, 22 Mart, 24 Mart, 29 Mart, 31 Mart 1930 günlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Belediye Kanunu görüşülmüştür ve 3 Nisan'da 226 oy ile birlikte kabul edilmiştir (Kartal: 165-166).

Kadının toplumsal statü atlamasındaki önemli hak kazanımlarından birisi de 3 Nisan 1930'da kabul edilen yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı olmuştur (Arat, 1986: 127).

Şekil 8: Bir Türk Kadını Oy Kullanırken

Belediye kanunlarının ele alınarak tartışıldığı bir oturumda o zamanın içişleri bakanı Şükrü Kaya kadınların seçime katılması ile ilgili şu düşüncelerini dile getirmiştir:

"*Muhterem efendiler! Bu lâyihanın açık vasıflarından ve inkılapçı hükümlerinden biri de Türk Kadınının Türk erkeği ile zaten müsavi olan şerefli hakkını belediye işlerinde de tamamı ile tayin etmesidir. Türk tarihinin her sahasında ve her safhasında erkeği ile yan yana her fedakarlığı yapan millet ve vatan işlerinde büyük feragatla her mahrumiyete, her cefaya ve her acıya katlanan milletin, vatanın felaket ve saadetlerine ayni hisle iştirak eden büyük kalpli ve yüksek faziletli Türk Kadını müşterek eseri olan bu Cumhuriyet'te elbette ve elbette, kendi evinin işlerinde olduğu gibi belediye işlerinde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır*" (Özer, 2013: 141-167).

İlk kadın Belediye Başkan yardımcısı 1934 yılında oy birliği ile seçilen Zehra Budunç olmuştur. Zehra Hanım Bursa'da görevine başlamıştır. Konya'da belediye meclis azalığına seçilen ilk kadınlarımız Nuriye Cemal ve Nazime Kazım olmuştur. Kastamonu'da ilk kadın belediye meclis üyesi İnebolulu Havva Hanım olmuştur. Muğla belediyesi meclis üyeliğine seçilen ilk kadın üyeler ise Makbule Hanım ve Fethiye Hanım olmuştur. Daha pek çok belediyede de kadın meclis üyeleri seçilmiştir (Yaşar, 2013: 188).

3.3. 26 Ekim 1933 Muhtar ve İhtiyar Heyetine Seçme ve Seçilme Hakkı

Kadınlar 26 Ekim 1933 tarihinde "muhtarlık ve ihtiyar heyetine seçme ve seçilme" hakkını da elde etmiştir. Bu kanun ile ilgili konuşurken Dahiliye Vekili olan Şükrü Kaya kadınların yeni sahip olduğu bu hak için şunları söylemiştir:

" *Ona köyde muhtar olmak ve muhtar intihap etmek hakkını vermekle kendisine karşı bir şükran eseri göstermiyoruz, kendisinin zaten ve tabiaten haiz olduğu hakkını kanunen ifade etmiş oluyoruz. Kanunun heyeti umumiyesi, Türk Kadınına köylerde de haklarını veren bir kanundur*" (Özer, 2013: 131-167).

İlk kadın muhtarımız, Aydın'ın Çine ilçesine bağlı bulunan Demircidere köyündeki Gül Esin 11 Aralık 1933 yılında oy çokluğu ile seçilmiştir (Yaşar, 2013: 188).

Şekil 9: İlk Kadın Muhtarımız Gül Esin

3.4. 5 Aralık 1934 Genel Seçimlerde Oy Kullanma

1934'te Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine, İsmet İnönü ile birlikte 191 arkadaşı Meclise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun düzenlenmesi için tasarı götürmüşlerdir. Her zaman ve her koşulda ülke savunmasında en önde harekete katılan ve katılmaya hazır olan Türk Kadınının, erkekler ile eşit kabul edilmesini ve

demokrasinin gerekliliği olarak kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi istenmiştir. İsmet İnönü, Refik Şevket İnce, Sadri Maksudi, Refik Koraltan kadınların siyasi haklarını kazanmaları için sürekli olarak konuşmalar yapmıştır ve anca bu gerçekleşince kadın düşüncelerini rahatça söyleyebilecek ve eyleme geçebilecek denmiştir (Çavdar, 2004: 368-369).

Sonunda tasarı, 317 milletvekili arasından, o gün oylamaya katılan 258 vekilin kabul oyu vermesi ile birlikte kabul edilmiştir. 5 Aralık 1934 tarihli 2598 sayılı kanun ile birlikte resmen uygulanmaya başlamıştır. 1923'te görüşülmeye başlanan bu siyasi haklar, 11 yıl gecikme ile gerçekleşmiştir (Kaplan, 1998: 191).

8 Şubat 1935 tarihinde yapılan seçimlerin sonucunda seçilen 399 milletvekilinden 17 si kadın olmuştur, ara seçimler ile bu sayı 18'e çıkmıştır. Böylece meclisin %4.5'ini kadınlar oluşturmuştur (Sezer, 2002: 553).

5 Aralık 1934'te kabul edilen milletvekili seçme ve seçilme hakkı ile birlikte artık Türk kadınları eşit yurttaşlık haklarını da kazanmıştır. Mustafa kemal bu konudaki fikirlerini şöyle dile getirmiştir:

"*Bu kararla Türk kadınları siyasal ve sosyal alanda pek çok batı ülkesindeki kadınlardan daha üstün bir durum kazanmışlardır. Bundan sonra peçe altında, kafes altında kadın kalmayacaktır. Türk kadınları bugün en önemli haklarını kazanmışlardır. Bundan ötürü ben bu kararı en önemli reformlarımızdan biri sayıyorum.*" (Arat, 1986: 126).

Kadınlar bu hakkı elde ettikten sonra çok büyük bir mutlulukla 6 Aralık günü Mustafa Kemal ve bu kararda etkisi olan diğer siyasilere teşekkür amaçlı Ankara Halkevi'nde bir toplantı yapmış ve memnuniyetlerini dile getirmek için Meclise gitmiştir. Yine İstanbul'da da, Taksim ve Beyazıt meydanlarında toplanılarak mitingler düzenlenmiştir. O dönemde Belediye Meclis üyesi olan Nakiye Elgün meydandaki konuşmasında şöyle demiştir:

"*Kardeşlerim! İki günden beri gönüllerimizi tutuşturan sevinçlerimizi daha büyüklere bildirmek şerefini sizden almak için buraya çıktım. Ben bu meydanın çok kara günlerini gördüm. O kara günlerle bugünü karşılaştırarak bizi her tehlikeden kurtardıktan sonra bu hale kadar yükseltenlere nasıl borcumuzu ödeyebiliriz. Bugün bütün dünyaya karşı Türk evladını tertemiz ortaya çıkaran, Türk Kadınına bütün haklarını veren Ulu Önderimiz Atatürk' e şükranlarımızı bildirir telgraflar çekeceğim; müsaade verir misiniz?*" (Yaşar, 2013: 187).

Tablo 4: Ülkelere göre kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkı tarihleri

ÜLKELER	SEÇME VE SEÇİLME HAKKI VERİLME TARİHİ
Yeni Zelanda	1893
Finlandiya	1906
İspanya	1931
Türkiye	1934
Fransa	1944
İtalya – Japonya	1945
Belçika – Güney Kore	1948
İsviçre	1971
Katar	1999
Suudi Arabistan	2015

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Seçilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmeyi başaran ilk Kadın vekillerimizin isimleri, yaşları, meslekleri, okuduğu okullar, medeni durumlar şu şekildedir:

Mebrure Gönenç, 1900'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Amerikan Koleji'nde okumuştur. İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir. Mesleği öğretmenlik olan Gönenç, 35 yaşında olup, evli ve iki çocuğu bulunmaktadır. 1935 Afyon milletvekilliği görevine seçilmiştir.

Hatı Çırpan, 1890 Kazan'da dünyaya gelmiştir. Kazan köyünün muhtarlığını da yapmıştır. Çiftçi olarak çalışmıştır. 45 yaşında ve altı çocuk dünyaya getirmiştir. Ankara milletvekilliğine seçilmiştir.

Türkan Örs, 1900'de Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. İstanbul Darülfunun'da felsefe okumuştur. Fransızca öğrenmiştir. Bekardır. Mesleği öğretmenlik olan Örs Antalya milletvekilliğine seçilmiştir.

Sabiha Gökçül, 1900 yılında Bergama'da dünyaya gelmiştir. Dar'ülmuallimat-ı Aliye'de (Yüksek Öğretmen Okulu) okumuştur. Mesleği öğretmenliktir ve bekardır. Balıkesir milletvekilliğine seçilmiştir.

Şekibe İnselel, 1886'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İstanbul Kız Sanayi Mektebi'nde okumuştur. Almanca bilmektedir ve çiftçilik yapmıştır. 49 yaşında, dul ve bir çocuk dünyaya getirmiştir. Bursa milletvekilliğine seçilmiştir.

Hatice Özgener, Selanik'te 1865 yılında dünyaya gelmiştir. Rüştiye'den mezun olmuştur. Rumca bilmektedir. 70 yaşında, dul ve dört çocuk dünyaya getirmiştir. Çankırı milletvekilliğine seçilmiştir.

Huriye Öniz Baha, İstanbul'da 1887 yılında dünyaya gelmiştir. Londra Üniversitesi Bedford College'de okumuştur. İngilizce öğrenmiştir. Öğretmenlik yapmıştır. 48 yaşında, dul ve bir çocuk dünyaya getirmiştir. Diyarbakır milletvekilliğine seçilmiştir.

Fatma Memik, Safranbolu'da 1903 yılında dünyaya gelmiştir. İstanbul Darülfünunda Tıp okumuştur. İngilizce öğrenmiştir, doktorluk yapmıştır. 32 yaşında ve henüz evlenmemiştir. Edirne milletvekilliğine seçilmiştir.

Nakiye Elgün, İstanbul'da 1882 yılında dünyaya gelmiştir. İstanbul Muallim Mektebi'nde okumuştur. 53 yaşında ve bekardır, öğretmenlik yapmıştır. Erzurum milletvekilliğine seçilmiştir.

Fakihe Öymen, İşkodra'da (Arnavutluk) 1900 yılında dünyaya gelmiştir. İstanbul Darülfünunda Coğrafya okumuştur. Fransızca öğrenmiştir, öğretmenlik yapmıştır. Ankara milletvekilliğine seçilmiştir.

Benal Nevzat Arıman, İzmir'de 1903 yılında dünyaya gelmiştir. Paris'te Sarbonne Üniversitesi'nde Edebiyat okumuştur. Fransızca ve Rumca öğrenmiştir. Bekar ve 32 yaşında olup, yazarlık yapmıştır. İzmir milletvekilliğine seçilmiştir.

Ferruh Gübgüb, Kayseri'de 1891 yılında dünyaya gelmiştir. Sadece ilkokul okumuştur. Arapça öğrenmiştir. Dul ve kırk altı yaşında olup, musiki ve dikiş ile ilgilenmiştir. Kayseri milletvekilliğine seçilmiştir.

Bediz Morova Aydilek, Bosna'da 1897 yılında doğmuştur. Ortaokulu okumuştur. Evli, otuz sekiz yaşında olup bir çocuk dünyaya getirmiştir. Konya milletvekilliğine seçilmiştir.

Mihri Pektaş, Bursa'da 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Amerikan Kız Koleji'nde okumuştur. Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir, öğretmenlik yapmıştır. Kırk yaşında, evli olup iki çocuk dünyaya getirmiştir. Malatya milletvekilliğine seçilmiştir.

Meliha Ulaş, Sinop'ta 1901 yılında dünyaya gelmiştir. İstanbul Darülfünunda Edebiyat okumuştur. İngilizce ve Fransızca öğrenmiştir, öğretmenli yapmıştır. Otuz dört yaşında ve evlidir. Samsun milletvekilliğine seçilmiştir.

Esma Nayman, İstanbul'da 1899 yılında doğmuştur. Liseyi okumuştur. İngilizce, Fransızca, Rumca öğrenmiş olup dil öğretmenliği yapmıştır. Evli, otuz altı yaşında ve bir çocuk dünyaya getirmiştir. Adana milletvekilliğine seçilmiştir.

Sabiha Görkey, Üsküdar'da 1888 yılında dünyaya gelmiştir. Darülfünunda Matematik okumuştur. Fransızca öğrenmiştir, matematik öğretmenliği yapmıştır. Kırk yedi yaşında, evli ve bir çocuk dünyaya getirmiştir. Sivas milletvekilliğine seçilmiştir.

Seniha Hızal, Adapazarı'nda 1897 yılında dünyaya gelmiştir. Darülfünunda Fen okumuştur. Fransızca öğrenmiştir, öğretmenlik yapmıştır. Otuz sekiz yaşında ve bekardır. Trabzon milletvekilliğine seçilmiştir (İçke, 2014: 23).

Tablo 5: Erken Cumhuriyet Döneminde Meclis'te Kadınların Temsili

YILLAR	DÖNEM	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ORANI (%)
1935-1939	5.Dönem	18	4,6
1939-1943	6.Dönem	15	3,8
1943-1946	7.Dönem	16	3,7
1946-1950	8.Dönem	9	2,0

Kaynak: (TBMM, 2020)

İlk dönemde seçilen kadın milletvekili oranına bakıldığı zaman bu oran 2007 yılına kadar kırılamamıştır. Çok partili sisteme geçilmesi ile birlikte (1950-1951) daha da düşerek bu oran %0,61'e gerilemiştir (Sezer, 2019: 900).

Tablo 6: Mesleklerine göre TBMM V. Dönem Kadın Milletvekilleri (1935-1939)

MESLEKLER	MİLLETVEKİLİ SAYISI	ORANI
Öğretmen	13	72.22
Çiftçi	2	11.11
Yazar	1	5.55
Doktor	1	5.55
Belirtilmemiş	1	5.55
Toplam	18	100

Kaynak: (Gökçimen, 2008:24)

Nüfusun yarısını oluşturan bir kadınların temsilcisi olarak Meclis'e giren kadınların hemcinslerinden oldukça yüksek bir eğitim ve kültür seviyesine sahip kimseler olması ön plana çıkmıştır (Sezer, 2019: 901).

Türk Kadını, birçok batı ülkesindeki kadınlardan önce, seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Atatürk bu konu ile ilgili şöyle söylemiştir:

"*Medeni memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak, bugün Türk Kadınının elindedir ve onu salahiyetle kullanacaktır*".

Türk Kadını hakların en büyüğüne sahip olmuştur ve yasal hükümlerle de bu haklar garanti altına alınmıştır. Türkiye bu hakkı 1930'larda vermişken, İtalya'da 1948 yılında, Japonya'da 1950 yılında ve Medeni Kanunumuzu onlardan aldığımız İsviçre ise 1971 yılında daha yeni kadınlara seçme seçilme hakkı tanımıştır (Terzioğlu, 2007: 1).

Seçme ve seçilme hakkı verildikten sonraki yıllarda kadınların, seçimlere beklenildiği kadar iştirak etmediği görülmüştür. 1935 Genel seçimlerinde 8.077.349 seçmenin, 2.828.503'ü erkek, 2.716.846'sı kadın olmak üzere toplamda 5.545.349 seçmenin iştirak ettiği belirtilmiştir. Bu kanunlar sonucu özellikle kadınların katılım oranlarını artırabilmek için bazı önlemler alınmaya başlanmıştır. Mesela, CHP genel sekreterliği, yayınladığı bildiriyi:

"*Kadının bütün siyasal yaşama girmesine rağmen seçime iştirak nispetleri az oluyor. Bundan sonra yapılacak olan vilayet belediye meclisleri ile köy ihtiyar heyetleri seçimlerinde kadın üye sayısının %20'den aşağı düşmemesinin göz önünde tutulacak bir esas olduğunu bildiririm*" bütün teşkilatlara göndermiştir (Şeker, 2009).

Türk Kadınının siyasi tarihindeki en önemli olaylardan birisi de 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresinin İstanbul'da toplanmış olmasıdır. Bu kongre ilk olarak Washington'da 1902 tarihinde gerçekleşmiştir (Karabulut, 2018: 292). Kongrenin asıl amacı her alanda tam bir eşitlik, kadınların siyasi hakları gibi önemli meseleleri incelemiştir.

Bu kongrenin İstanbul'da yapılacağı haberi basında çok büyük yankı uyandırmıştır. Böylesine uluslararası bir kongre tarihinde ilk kez Müslüman olan bir ülkede bir araya gelmiştir. Dünyanın farklı farklı yerlerinden gelen tam 300 küsür kadın, sekiz gün boyunca eşitlik ve barış uğruna mücadeleleri için birlik olmuşlardır (Davaz, 2014: 600-614).

Bu Kongrenin Türkiye ev sahipliğinde yapılması Türkiye'nin ve Türk Kadınının çağdaşları nezdinde takdirini kazanmıştır. Türk Kadını kazanılan her hakkı, hızlı bir biçimde uygulamaya geçirerek ekonomik ve toplumsal kalkınmaya ivme kazandırmıştır.

Otuz yurdun kadınları dün toplandılar

Uluslararası 12 nci kadın kongresi dünkü toplantısında

"Kadın için hak beraberliği, insanlık için barış istiyoruz!„

Uluslararası 12 nci kadın kongresi İstanbul Valisinin nutkile açıldı, dünya kadınlarının istekleri, kongrenin neler görüşeceği anlatıldı, murahhaslar birbirlerile tanıştılar, komisyonlar seçildi

Kongre başkanı Madam Aşbi küşad nutkunu söylerken

Uluslararası 12 inci kadınlar kongresi dün saat 10 da Yıldız sarayında Madam Aşbinin başkanlığı altında merasimle açıldı.

Valinin nutku

İstanbul Valisi ve Belediye başkanı Muhittin Üstündağ kongre üyelerine hitaben aşağıdaki nutku söyledi:

«— Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 12 inci kongresini açmak gibi büyük bir şeref bana tevecüh ediyor. Bu zevkli vazifeyi büyük bir memnuniyetle ifa ediyorum. Sizin gibi mümtaz ve münevver bir samiin kütlesi huzurunda milletlerin hayati bütün tezahürlerinde kadına tâci olan rolden bahsetmek cesaretinde bulunacak değilim. Muhakkak ki bu rolün takdir edilmemesi beşeriyetin terakkisine engel olur. Kızkardeşlerimizin her yerde pek meşru olarak istihsaline çalıştıkları hakların temini için sarfedilen mesai en büyük bir alâka ve en canlı bir

(Arkası altıncı sahifede)

Şekil 10: 12. Uluslararası Kadın Kongresinin Gazete Haberleri

4. Erken Cumhuriyet Döneminde Sosyal ve Ekonomik Hayatta Kadının Konumu

Uygulamaya konulmuş ve konulacak olan birçok politika, kadının üzerinde olan baskının azaltılarak, sosyal hayatta erkekler ile birlikte olmasını sağlamayı hedeflemiştir. Artık kadın sadece ev içerisindeki görevleri ile tanımlanarak belli bir alana sıkıştırılmamış, ev dışında da var olmaya başlamıştır. Böylece kadının kamusal hayatta kendini gösterebilmesi için karma eğitim ve seçme hakkı da zorunlu kılınmıştır (Göle, 1998: 70-81).

Mustafa Kemal Atatürk 1925 yılında, kadınların giyim ve kuşamı ile ilgili şunları söylemiştir:

"*Kadınlarımızın yüzlerini dünyaya göstermelerine izin verelim ve dünyayı daha yakından görüp tanıyabilmeleri için, gözlerini açmalarını sağlayalım! Bunda korkulacak hiçbir şey yoktur. Bu önüne geçilemeyecek bir gelişmedir. Bu yolda atılacak olumlu adımlar, ulusumuz için daha tatmin edici ve başarılı sonuçlar almamızı sağlayacaktır*" (Çelebi, 2010: 289).

Osmanlı Devleti zamanında kadın, şehirlerde hep arka planda, görünmez yerlerde, örtünme zorunluluğu olan bir hayat yaşarken 1930'lardan sonra Cumhuriyet kadını olarak varlığını göstermeye başlamıştır. Hatta kadınlar modayı, güzellik yarışmalarını takip edip bu yarışmalara katılmaya bile başlamıştır. Bunlardan en önemlisi yurtdışında yarışmaya katılan Keriman Halis'in yarışmayı kazanarak "Dünya Güzeli" unvanı alması olmuştur. Bu sayede aslında tüm Dünya, bağımsız Türkiye Cumhuriyetini tanımış ve artık eski yaşam tarzının modernleşerek değiştiğini görmüştür. Güzellik yarışmalarına katılan Türkiye'nin bir diğer amacı da, zor durumda olan ekonomisinin biraz da olsa canlanması olmuştur. Çünkü güzellik yarışmalarının ekonomiye olumlu etkileri gözlemlenmiştir, Belçika'da aynı şekilde yaparak bütçesine katkı sağlamıştır (Acar, 2012).

Cumhuriyet

İPEKİŞ

Türkiye Güzeli Keriman Halis H.
dünya kraliçesi intihap edildi

Şekil 11: İlk Güzellik Kraliçemiz Keriman Halis

Tablo 7: Erken Cumhuriyet Döneminin Kadın Öncüleri

1923	SAFİYE ALİ	İlk Kadın Tıp Doktoru
1925	SÜREYYA AĞAOĞLU	İlk Kadın Avukat
1931	MUAZZEZ HALET IŞIKPINAR	İlk Kadın Ağır Ceza Hakimi
1932	KERİMAN HALİS	İlk Kadın Dünya Güzeli
1933	SABİHA GÜREYMAN	İlk Kadın İnşaat Mühendisi
1933	GÜL ESİN	İlk Kadın Muhtar
1933	BEDRİYE TAHİR GÖKMEN	İlk Kadın Pilot
1933	CAHİDE SANKU	İlk Kadın Yönetmen
1934	SEMİHA BERKSOY	İlk Kadın Opera Sanatçısı
1936	REFET ANGIN	İlk Kadın Öğretmen
1937	SABİHA GÖKÇEN	İlk Kadın Savaş Pilotu
1943	JALE İNAN	İlk Kadın Arkeolog
1950	SEMİHA ES	İlk Kadın Savaş Fotoğrafçısı
1950	MÜFİDE İLHAN	İlk Kadın Belediye Başkanı

Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Çağdaşlaşma hedefi ile yola çıkılan bu politikalar kadınların hem anne, işçi, eğitimci hatta savaşçı kimlikleriyle toplumsal hayatta ön planda olmalarını teşvik ederken bir yandan da kadınların davranışları ile ilgili de bazı özellikler belirlenmiştir. Yeni Türkiye'de kadının toplumsal hayatta daha çok var olması ve kamusal alana girişinin kolaylaştırılması için kadın cinsiyetsizleştirilmiştir. Çünkü kadınların kamusal alanda kabul görmeleri için kendilerinin ne kadar iffetli ve erişilmez olduklarını kanıtlamaları gerekmiştir (Göle, 2001: 109).

Toplumdaki erkeğin bile namusunun ölçüsü kadın davranışları ile belirlendiğinden ötürü, bir kadının da kamusal alanda erkeklerle birlikte hareket etmesi için kendisinin cinsel bir obje olmadığını gösterecek davranışlarda bulunması gerekmiştir. Bu sebepten ötürü Cumhuriyet kadınına yeni bir imaj oluşturarak kadın kimliği yeniden yaratılmış ve bazı kurallar belirlenmiştir. Bu kurallardan dış görünüş ile ilgili olanlar şöyledir: koyu renkte tayyör giyinmek, saçı toplamak veya kısaltmak, yüze makyaj uygulamamak (Kandiyoti, 1996: 179). Böylece, kadının toplumsal hayattaki özgürlüğünün ve kabul görmesinin bedeli düzeni tehdit ettiği düşünülen dişiliğin bastırılması olmuştur (Göle, 2001: 56).

Atatürk kadınların sağlığı, eğitimi ve ekonomik faaliyetleri gibi pek çok konu ile yakından ilgilenmiştir. Ülkenin gelişimi için sürekli yenilikler getiren Atatürk, kadının iş hayatında da aktif olması için elinden geleni yapmıştır. Kısa sürede Türk Kadınının iş hayatına başarılı bir giriş yapmasına öncü olmuştur. Kadının iş konusu, izin süresi, çalışma yaşı, çalışma koşulları vb. koşulları iyileştirici yeni yönetmelikler getirilmiştir.

Kadın doğumdan önce üç ay doğumdan sonra üç ay izinli olmuştur, altı ay boyunca bebeğini emzirmesi için mesai saatleri içerisinde iki saat izin kullandırılır (Güzel, 1990: 37).

24 Nisan 1930'da Sağlık Koruma Yasası'nın yürürlüğe girmesi, tüm sektörlerdeki yaşlı işçiler, kadın ve çocuk işçiler için çalışma, tatil, çalışma yaşı ve diğer çalışma koşullarının garanti altına alınmasına yönelik ilk adım olmuştur. Ülke

ayrıca kanunla korunmuştur. 1935 yılı kanunun 2.739. maddesi, başta kadınlar olmak üzere tüm çalışanların haklarını korumak için yasal destek sağlamıştır.

Çalışan kadınların hayatındaki en önemli adım olarak kabul edilen 1936 tarihli 3008 İş Kanunu ile birlikte bu kanun erkek, kadın ve çocukların çalışma koşullarını iyileştirmiştir. Bireysel hakların sosyal haklara genişletilmesinde bir kilometre taşı olan bu kanun, kadının işini ve anneliğini korur, iş yönetimini yasaklamaz ve maaş koruması yoktur. Uluslararası hukukun ilk etkisi, 1937'de Kadınların madencilik ve yeraltı faaliyetlerinde bulunmalarının yasaklanması hakkında ilk olarak 1945 yılında çıkarılan "İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası Kanunu"na göre işçiler sosyal güvenlik kapsamında bulunmuştur (Çakır, 2011: 125-132).

5. Erken Cumhuriyet Döneminde Gazete, Dergi ve Cemiyetlerde Kadının Konumu

Türk modernleşmesi sürecinde kadının toplumsal alanda ilerlemesi nasıl desteklendiyse geleneksel alanda da bir o kadar desteklenerek aile içindeki rolünün ne kadar önemli olduğu sürekli olarak dergilerde ve gazetelerde yazılmıştır (Arat, 1998: 82). Aslında yeni rejim, kadının her ne kadar kamusal alana dahil olması, erkekle birlikte hareket etmesini istiyorsa da en önemli vazifelerinden birinin de "analık" olduğunu unutmaması gerektiğini ve bu görevini de aksatmamasını her fırsatta söylemiştir.

Bu dönemdeki kadın dergi ve gazetelerinin çoğunda bu konularla ilgili yazılar ve makaleler yayımlanmıştır. Bu yazılarda "çalışan kadın" nitelemesinin "aile kadını" veya "ev kadını" imajından farklı, ayrı anılmasının istenilmediği ve kadının eş ve annelik vazifelerinin her halükarda unutulmaması gerektiği vurgulanmıştır. Evlilik, çocuk eğitimi, ev idaresi, ahlak ve moda gibi kadınların ilgi alanına giren öğretici yazılar dergilerin içeriğini oluşturmuştur. Atatürk'ün modern Türk Kadınını şöyle tasvir etmiştir:

" *Türk Kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Türk Kadınının vazifesi, Türk zihniyeti ile, azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektedir*".

"*Kadının en kıymetli vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin önemi layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı, kadınlarımızda alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayata erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır*" (Kocatürk, 1984: 98).

Yayımlanan dergilere baktığımızda, özellikle Türk kızının buhran içinde olduğu söylenmiştir. Bunun nedeni ise, bir tarafta gelişen topluma ayak uydurmaya çalışırken, bir taraftan ise muhafazakar ailelerinin baskılarına maruz kalmışlardır. Türk Kadını sürekli olarak zıt düşünceler arasında gidip gelmiştir, bazen de kararsız kalmıştır. Çünkü ne yeni fikirleri tam olarak benimsemiş, ne de ailesinin söylediği düşünceleri benimsemiştir. Bunun yanı sıra henüz Türk erkeği de, kızlara karşı modern bir bakış açısına sahip olamamıştır. Bu sebeptendir ki genç kız, hareketlerinin sürekli olarak birilerinin denetimi altında olduğunu hissetmiştir. Yeni Türkiye çok büyük bir inkılap sürecinden geçmiştir. Daha düne kadar yüzünü gösterdiği takdirde ahlaksız olarak nitelendirilen kadın, şimdi ise tam tersi yapıldığı takdirde ülkenin gidişatına katkı sağlayacağı söylenmiştir. Bu sebepten ötürü genç kızlar ne tarafa ayak uyduracaklarını, neyin doğru neyin yanlış olacağını bir türlü tartamadıkları için bir buhrana sürüklenmişlerdir (Okul Kızı, 1937: 3).

İlk kadın magazin dergisi olarak "Süs", Haziran 1923 tarihinde yayınlanmaya başlamıştır. Bu dergide genel olarak moda, aile hayatı, günlük meseleler işlenmiştir. "Elle" dergisi yayın hayatına 1945 yılında başlamıştır, içeriğinde moda, sağlık, aşk, güzellik, seks, astroloji, röportajlar, psikoloji gibi pek çok konu işlenmiştir (Giet, 2006: 32). Ve yine o kadar çok kadın dergisi çıkarılmıştır ki bunlardan bazıları

şöyledir: Elişi (1930), Aile Dostu (1931), Cumhuriyet Kadını (1934), Okul Kızı (1937), Kadın Dünyası (1940), Ev Kadını (1945) vb. (Şahin, 2018: 99).

Şekil 12: Ev Kadını Dergisi Kapağı

1929 Büyük Dünya ekonomik buhranından olumsuz etkilenmemek adına Türkiye bazı önlemler almıştır. Bazı milletvekilleri öncülüğünde, 14 Aralık 1929 tarihinde "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" kurulmuştur. Cemiyetin başkanlığını da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin o dönemki başkanı olan Kazım Özalp yapmıştır. Ekonomiye katkı sağlayarak güçlendirmek için ve krizin kötü etkilerini azaltmak için halkı bilinçlendirerek, bundan sonra her yılın 12-19 Aralık tarihi Tasarruf ve Yerli Malları Haftası ilan edilmiştir ve kutlanmaya başlanmıştır. Özellikle de kadınlar bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Çünkü kadınlar hem evlerinin idaresini sağlayıp hem

de çocuklarını yetiştiriyorlar bu sebeple çocukların da yerli malı bilinci ile büyümesi için, en çok kadınlar üzerinde durulmuştur (Yıldız, 2017: 390).

Atatürk, Türk Kadının ne kadar değerli ve ne kadar asil olduğunu her fırsatta dile getirmiştir ve Türk Kadınının hemen hemen her alanda aktif olmasını istemiştir. Bir Türk Kadının pasif olmasını ve aşağılık hissine kapılmasına asla izin vermemiştir. Yoksul Kadınları Himaye Cemiyeti'nin idarecisi olan Saadet Akprim, Atatürk'ün kadınlar ile ilgili düşüncelerini şöyle dile anlatmıştır:

"*Yoksul Kadınları Himaye Cemiyeti ismindeki derneğin idare meclisi azası ve aynı zamanda katibi idim. 1934 yılında Ankara Orduevinde derneğimize yardım temin etmek için bir Analar Sofrası tertip etmiştik. Atatürk, o gece soframızda bulunmayı bize vaat etti. Cumhur Reisliği orkestrasını da o gece için cemiyetin emrine vermişti. Orkestra İstiklal Marşı'nı çalmaya başlayınca, biz idare meclis azaları, Bayan Makbule Eldeniz'in reisliğinde onu karşılamağa koştuk. Atatürk, Mavi Tuna valsi çalınırken bizzat büfemizi açtı. Sonra Analar Sofrası'nın şeref yerine oturdu. Bize:*

-Cemiyetinizin adı nedir? diye sordu.

-Yoksul Kadınları Himaye Cemiyeti'dir, diye cevap verdik.

"Yoksul" kelimesini beğenmedi. Bu sıfatın Türk Kadınına yakışmayacağını söyledi ve:

-Cemiyetinizin adını ben koyuyorum. "Kadın Esirgeme Kurumu" dedi.

Bütün analar ve kızlar Atatürk'ün bu nazik dikkatini derin bir hassasiyetle ve güzel gözleri yaşararak alkışladılar" (Oğuzcan, 1961: 8).

Sosyo-ekonomik açıdan görece iyi konumda olan kadınlar, diğer kesimlere de ulaşarak kalkınma kazanımlarının daha geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlamaya çalışmışlardır.

6. Erken Cumhuriyet Döneminde Kadının Kalkınmaya Katkısı

Ülkemizin gelişmesinin kadın ve erkeğin eşitliğiyle mümkün olacağını öngören Atatürk bu alanda pek çok ilerleme kaydetmemizi sağlamıştır.

1923 yılında "Türkiye İktisat Kongresi" düzenlenmiştir, kadınlar pozitif ayrımcılıktan faydalanmıştır. Bunlar:

Kadınların maden sektöründe çalışması yasaklanmıştır,

Her ay üç gün izin hakkı verilmiştir,

Doğumdan önce ve sonra olmak üzere sekiz hafta ücretli izin verilmiştir.

1927 yılında "dört veya daha fazla işçi" çalıştırılan tüm işletmelerin dahil olduğu sanayi sayımı sonucuna göre, çalışan kadın oranı %25,58'dir. Bu işletmelerde çalışan işçilerin yalnızca dörtte birinin kadın olduğu görülmüştür (T.C. Aile, 2019).

Modernleşme ve ekonomik kalkınma, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği azaltmayı amaçlarken, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın daha gelişmiş bölgelerinde bile eşitlik sağlanamamıştır. Birleşmiş Milletler'e göre gelişmiş ve en az gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere dünyanın neredeyse %90'ı iş, siyaset ve eğitim gibi alanlarda kadınlara yönelik önyargıyla karşı karşıya kalmıştır . Kişi başına düşen gelir açısından, bu ülkelerde kadınların satın alma gücü erkeklerinkinin yaklaşık yarısı kadar olmuştur. Kadınların en başarılı olduğu İsveç'te, kadınların kişi başına düşen geliri ve satın alma gücü kadınlardan erkeklerin %68, Avusturya'da %67, Finlandiya'da %66, İrlanda, Japonya'da %38 ve İtalya ve Yunanistan'da %44 Bangladeş'te kadınların kişi başına düşen gelir %58, Filipinler'de %55 ve Bolivya'da %44'tür (Tümertekin, 2002: 293-295).

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde mevcut ekonomik, hukuki ve kültürel durumu daha üst bir düzeye çıkarmak için büyük adımlar atılmıştır. Daha önceki sayımlardan farklı olarak, tüm şirketleri kapsayan ve yalnızca işçilerin cinsiyet dağılımını dikkate alan 1927 iş nüfus sayımı verileri, Cumhuriyet döneminde kadın işçilere ilişkin ilk önemli bilgi

kaynağıdır. Nüfus sayımı sonuçlarına göre 14 yaş üstü 124.444 işçinin 29.533'ü (%23,73) ve 14 yaş altı 22.684 işçinin 8.107'si (%35,74) kadındı. Yaş grupları dikkate alındığında toplam 147.128 çalışanın 37.640'ının (%25,58) kadın olduğu belirlenmiştir. Benzer kurumlarda çalışan 7.817 memurdan 1.609'u (%20,58) kadındır. 10.941 kadın girişimciden "çalışan statüsündeki" kadınlarla ilgili olarak sadece 155'i işveren olmuştur (%0,14).

1927 yılından sonraki yapılan Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına girmiş olan işletmelerde yapılan bir diğer sayım sonucunda kadın çalışanların oranın aşağıdaki gibidir.

Tablo 8: Teşvik-i Sanayi Kanunu Kapsamına Giren Kuruluşlarda İşçi ve Ustabaşılar İçinde Kadınlar (1932-1934)

	14+ Yaş Kadın		14- Yaş Kadın		Toplam Kadın	
Yıllar	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
1932	12.713	25,13	761	47,74	13.474	25,80
1933	13.052	21,89	1.476	57,19	14.528	23,35
1934	15.579	24,17	919	51,11	16.498	24,91

Kaynak: (Tökin, 1946: 54-55)

Teşvik-i Sanayi Kanununa dahil olan işletmeler ve 1927 Sanayi sayımı sonuçlarına bakıldığında birbiri ile uyumlu çıktığı görülmüştür. Her ikisinde de dört işçiden birinin kadın olduğu ortaya çıkmıştır. 14 yaşından küçük kız işçilerin oranına bakıldığında 1927 sayım sonuçlarından çok daha fazla olması dikkat çekmiştir. Bunun nedeni istihdamın faaliyet alanlarının farklılıkları ile işkili olduğu düşünülmüştür.

Tablo 9: İş Kanunu Kapsamına Giren Ücretliler İçerisinde Kadın Çalışanlar

	1937		1943		1947	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Çocuk(12-18 yaş)	23.347	8,80	51.871	18,86	20.845	7,21
Kadın	50.131	18,89	56.937	20,70	50.851	17,59
Erken	191.863	72,11	166.275	60,45	217.451	75,20
Toplam	265.341	100	275.083	100	289.147	100

Kaynak: (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1945: 7)

1937, 1943 ve 1947'deki ilk istihdam istatistiklerine göre, iş mevzuatı ile düzenlenen şirketlerde çalışan kişi sayısı 50.131, oran %18,89, 1943 yılında işçi sayısı 56.937'ye, kadın istihdamında ise yaklaşık %12'lik bir artışa tekabül eden %20,70'e yükselmiştir. 1947 yılında toplam çalışan sayısı 289.147 idi; Bu toplamda çalışan kadınların katılımı %17,6'lık bir ağırlıkla 50.851 olmuştur (Bilgi, 2006: 4-32).

1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına bakıldığında, 14 yaş üzerindeki kadın işçilerin %43,7'si tarımsal ürünlerin işlendiği sanayide, %48,1'i dokumacılık sanayinde çalışmıştır. Bu iki faaliyet alanında kadın çalışma oranı %91,8'i bulmuştur. 14 yaş altındaki kız çocuk çalışanlar içinse oran %70,1 ve %24,5 olup toplam %94,6'ya ulaşmıştır. Kadın işveren veya patron olarak değerlendirme yapıldığı takdirde oranlar yine iki sanayi kolunda dağılım göstererek %71 çıkmıştır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1932: 216).

Teşvik-i Sanayi Kanununa uygun olan işletmelerde de durum hemen hemen aynı olmuştur.

Tablo 10: Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren kuruluşlarda çalışan kadın oranı

	DOKUMACILIK SANAYİ	ZİRAAT SANAYİ
	Kadın Çalışanlar	Kadın Çalışanlar
1932	%64,32	%30,78
1933	%58,99	%29,69
1934	%53,21	%33,61

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü verilerinden alınmıştır. Yazar tarafından düzenlenmiştir.

İş Kanunu kapsamına dahil olan işletmelerin istatistikleri incelendiğinde ise 1937 yılında kadın çalışanların %19,5'i, 1943 yılında %23,7'si, dokuma sanayii sektöründe çalışmıştır. Yine kadın çalışanların %64,9'u 1937 yılında, %63,9'u 1943 yılında gıda, tütün ve içki sanayi alanlarında çalışmıştır. İki faaliyet alanının toplamı yıllara göre sırayla %84,4 ve %87,6 olarak işlenmiştir.

Kadın işçilerin yöresel dağılımı incelendiğinde ise 1943 yılı oranlarına göre %69,89'unun iki kentte (İstanbul ve İzmir) yoğunlaştığı görülmüştür. Bununla birlikte kadınların meslek olarak dağılımlarına bakıldığı zaman 1943 itibari ile kadın çalışanları 13.483'ü tekstil, 36.390'ı gıda-içki ve tütün sanayiinde çalışmıştır (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1945).

İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin gelişmesi ile birlikte kadın çalışanların sayısı da oldukça artış göstermiştir. Bu teşekküllerin başında gelen Sümerbank'ta 1933 yılında 2.500 erkek, 500 kadın çalışan sayısı bulunurken, 1943 yılında ise erkek çalışan sayısı 15.000, kadın çalışan sayısı 6.000'e yükselmiştir. On yıllık bu süreçte kadın çalışan oranı %16,6'dan %28,57'e çıkmıştır. Bakırköy bez fabrikasında 800 erkek çalışan ve 700 kadın çalışan, Gemlik Sungipek Fabrikası'nda 150 kadın çalışan ve 200 erkek çalışan bulunmuştur. Bazı faaliyet alanlarında ise kadın istihdamı çok az olmuştur. İzmit Kağıt Fabrikasında 100 kadın çalışan ve 700 erkek çalışan varken,

Çimento Sanayiinde ise hiç kadın istihdamı olmamıştır (Sümerbank X. Yıl (11.7.1933-11.7.1943), 1943).

Yine Erken Cumhuriyet Döneminde kadın öğretmen sayısının istihdamı incelendiğinde karşımıza şu sonuçlar çıkmıştır. Kadınların eğitim alanındaki istihdamı da her geçen gün hem köylerde hem şehirlerde artış göstermiştir. Bir neslin yetişmesinde öncülük etmiştir.

Tablo 11: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Öğretmen Sayısı

	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1927-1928	10.948	4.246	15.194
1937-1938	10.483	5.292	15.775
1949-1950	25.922	8.900	34.822

Kaynak: Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü verilerinden alınmıştır. Yazar tarafından düzenlenmiştir.

Bütün bu incelemeler ve araştırmalar sonucunda kadınların hem toplumun modernleşmesi, gelişmesi sürecinde hem de üreterek, çalışarak ülkenin kalkınmasında öncü rol oynadıklarını söyleyebiliriz. Kadınlar bütün bu değişme ve gelişme aşamasında Atatürk'ün en büyük destekçileri olmuştur.

SONUÇ

İslamiyet öncesi ve sonrası dönemde incelediğimiz gibi, diğer hiçbir milletin sahip olmadığı kültüre Türkler sahip olmuştur. Neredeyse tüm toplumlarda kadın aşağılanırken, ona isim bile vermeye tenezzül edilmezken, diri diri gömülürken, Türklerde kadınlar en kutsal olarak görülmüştür. Türk Kadını her alanda her yerde söz sahibi olmuştur. Gerektiğinde savaşmış, gerektiğinde avcılık yapıp evine bakmış, gerektiğinde devlet yönetmiştir. Hiçbir zaman erkekten daha aşağı bir varlık olarak görülmemiştir. Eski Türk destanlarına bakıldığı zaman kadının kahramanlığına, güzelliğine, iffetine, savaşçılığına hep vurgu yapılmıştır.

Fakat bazı kültürlerin etkisi ile Osmanlı'nın son zamanlarında kadın toplum nezdinde değersizleştirilmiştir. Arap, Bizans toplumu gibi bazı kültürlerde kadına hiç değer verilmediği gibi kadın yok gibi davranılmıştır. İslamiyet'in de kabulü ile ilişkilerimizin ilerlediği Arap kültürü fazlasıyla geleneklerimize yerleşmeye başlamıştır ve Türkler artık kendi özlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Kadının sahip olduğu neredeyse bütün haklar elinden alınarak, erkeğe ise neredeyse bütün kapılar açılmıştır. Erkeğin çok kadınla evlenmesi, boşanma hakkının erkeğin elinde olması, kadının çarşaf giymek zorunda bırakılması, toplumdan uzaklaştırılarak eve hapsedilmesi ile birlikte kadın ve erkek arasında uçurum meydana gelmiştir.

Namus kavramı sadece kadına ait bir kavrammış gibi davranılarak, bütün fedakarlıkları yapması gereken kişinin de yine kadın olması gerektiği söylenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadının çarşafının rengi, ölçüsü, peçesinin nasıl olacağı bile tarif edilmiştir, bunlar kanun olarak okunmuştur. Kadınların bazı dükkanlara gitmesi, tek başına dolaşması bile yasaklanmıştır. Çalışması zaten mümkün olmamakla birlikte çok uzun zaman sonra çıkan çalışma izninde dahi, kadın ya eşinden ya da babasından izin kağıdı getirmek zorunda bırakılmıştır. Hatta ve hatta sanki insan değilmişçesine nüfus sayımlarında bile sayılmamıştır.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerine gelindiğinde ise kadın talepleri ile ilgili bazı hareketlenmeler başlamıştır fakat o kadar da etkili olamamış tam anlamıyla kendine destekçi bulamamıştır. Bazı gazeteler, dergiler kadınların isteklerine yer vermeye çalışsa da çok fazla ileri gidememişlerdir. Toplum henüz buna hazır olmadığından ötürü hep bir adım geride kalınmıştır.

Kadın bunca hakarete, bunca ezilmeye, bunca çektiği çileye rağmen pek çok fedakarlıklar yapmış, bütün eziyeti çekmiş, boyun eğmiştir. Fakat yine aynı kadın söz konusu vatanı ve millet olunca kimseyi dinlemeyerek, ona dur diyenleri kale almayarak kollarını sıvamıştır. Milli mücadelenin en büyük kahramanları olmuşlardır. Gerek cephede savaşmış, gerek hastalara bakmış, gerek su taşımış, silah taşımış, aş taşımıştır. Kendilerini kadın olduğu için geri planda durmaları gerektiğini söyleyen elbette çok olmuştur ama Türk Kadını damarlarındaki asil kanın mevcudiyetini hissederek hepsine karşı çıkmıştır.

Türk Kadını sahip olduğu hakları geri istemiştir ve almak içinde mücadele etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün açtığı yollarda emin adımlarla ilerleyerek bütün haklarını tek tek geri almıştır. Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal'e kadınlara bu kadar önem verdiği ve haklarını onlara geri teslim ettiği için ona düşman olan da pek çok insan olmuştur. Atatürk ise bunların hiç birini ciddiye almayarak milletinin medeniyete kavuşması için elinden gelenin en fazlasını yapmıştır.

1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile modern ve laik eğitim sistemine geçilerek kadın ve erkek eşit şartlarda eğitim görmeye başlamıştır. 1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile birlikte ise kadınlar haklarını sağlamlaştırmışlardır. Kadın artık aile içerisinde, kamusal yaşamda, toplum içinde daha aktif olmaya başlamıştır. Demokratik anlamda kadının kazandığı en büyük haklardan biri seçme ve seçilme hakkı olmuştur.

Atatürk'ün kadın haklarına bu kadar önem vermesinin en büyük nedenlerinden birisi bir ulusun gelişmesi ve kalkınması için iki cinsiyetinde bir arada birbirine destek vererek yaşaması gerektiğine inanmış olmasıdır. O'na göre kadın ve

erkeğin birlikte hareket etmediği hiçbir ulus uluslaşamamış sayılır. Aynı zamanda ülkenin kalkınması içinde bu vazgeçilemeyecek bir şeydir. Nüfusun yarısının iş gücüne dahil olup diğer yarısının iş gücüne hiçbir katkısı olmadığı takdirde ülkenin gelişmiş ülkeler arasına girmesi imkansızdır. Kadınların iş hayatında geri planda kalması sadece bizim ülkemizde olan bir şey değildir, Dünya'nın çoğunda bu şekilde olmuştur. Daha sonrasında değişen toplum düzeni Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi gibi önemli gelişmelerle birlikte kadının iş hayatındaki düzeni de değişmiştir.

Kadının geri plana itilerek ne kadar yanlış yapıldığı ise erken Cumhuriyet ile birlikte görülmüştür. Kadın hem eğitim alanında hem siyasette hem de istihdam da en önemli unsur olmuştur. Hepsinde pek çok başarı kazanmıştır. Araştırmamızda belirttiğimiz üzere bazı sanayi kollarında erkeklerden daha fazla kadın çalışan bulunmaktadır.

Atatürk Türk Kadınına her zaman güvenmiştir. Türk Kadınının değerinden, öneminden her fırsatta bahsetmiştir. Günümüzde bile bazı ülkelerin hala mücadele etmek zorunda kaldığı problemleri bizim için nerdeyse yüz yıl önce çözmüştür. Günümüzde İran'daki kız kardeşlerimizin verdiği mücadeleyi, çektikleri eziyeti hak ettiklerini alabilmek için gördükleri işkenceyi tüm Dünya olarak görmekteyiz. Onlara her ne kadar destek olmaya çalışsak ta yönetim sisteminin ve başındaki yöneticilerin düşünce yapısının ne kadar önemli olduğu gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalıyoruz.

Bu sebeple Mustafa Kemal Atatürk'e ne kadar saygı duysak, ne kadar teşekkür etsek az kalır. Aynı zamanda o süreçte mücadeleyi asla bırakmayan pes etmeyen kadınlarımıza da ne kadar teşekkür etsek az kalır. Bizim için verdikleri bu mücadeleyi unutmamalıyız. O zamanın toplumsal yapısına, normlarına karşı gelerek, kendilerine söylenenleri, hakaretleri, aşağılamaları dinlemeyerek hak ettiğimizi geri almamıza vesile olan herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Sonuç olarak Türk Kadının en başından beri sahip olduğu ve hak ettiği değeri elinden alanları, Cumhuriyet rejimi ile birlikte ortadan kaldıran Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kadını olmuştur. Bu sebepledir ki Atamızın, öncülerimizin tırnakları

ile kazıyarak bizler için kazandıkları bu hakları bir gün bizden geri almak isteyen çıkarsa, zamanında nasıl mücadele edildiyse kat ve kat daha fazlası ile mücadele edilerek karşılarında durmamız gerekmektedir. Zira bu haklar kolay kazanılmamıştır.

Çağdaşlarının bile önüne geçerek, çok kötü şartlardan çok yüksek haklara ulaşan Türk Kadını, yirmi birinci yüzyılda eğitimden, ekonomiye, siyasetten, sosyal hayatın her kademesine daha yüksek katkılar sağlama potansiyeline sahiptir. Kalkınma kazanımları açısından halen dezavantajlı kesimlerin de varlığı bilinmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirleri önderliğinde, gösterdiği hedefte hiç durmadan yürümek her Türk Vatandaşının onurlu görevidir.

KAYNAKÇA

Acar, Ö. (2012, Ocak 31). "20. Yüzyılın Ecesiydi!". *Cumhuriyet Gazetesi*.

Ahmetbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu.* Ankara: TTK Yayınları.

Akşin, S. (2000). Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi. *Kebikeç*(10), 223.

Altındal, A. (2017). *Türkiye'de Kadın.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Altındal, M. (1994). *Osmanlıda Kadın.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Altıntaş, R. (2001, Ocak, Şubat, Mart). "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın". *Diyanet, 37*(1), 63-66.

Altundağ, Ş. (1972). "Hilafet ve Hilafetin İlgası". *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, 41.

Arat, N. (1986). *Kadın Sorunu* (2 b.). İstanbul: Say Yayınları.

Arat, Y. (1998). "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (s. 82-91). içinde İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.

Ataman, M. (2009). "Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti". *Alternatif Politika,* 141.

Atatürk, M. K. (1973). *Nutuk* (265 b., Cilt III). İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Cilt 2). (2006). Ankara: TİTE Yayınları.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler. (1923, Mart 21). Konya.

Balaman, A. R. (1994). *Türkiye'de Geleneksel Yaşamda Kadının Toplumsal Yeri.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bang, W. &. (2012). *Oğuz Kağan Destanı.* İstanbul: Örgün Yayınevi.

(1932). *Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü.*

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü. (1945). *Çalışma Dergisi*, 7.

Baştav, Ş. (1995). Sabir Türkleri. *Belleten, V*(17-18), 53-99.

Bektaş, İ. (2013). *Kara Fatma.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berktay, F. (1996). *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın.* İstanbul: Metris Yayınları.

Bilgi, S. G. (2006). "Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Gündelik Yaşam (1923-1950)". *Doctoral Dissertation*, s. 25.

Bolat, B. S. (2014). "1930 Kadınlara İntihap (Seçme ve Seçilme) Hakkı Verilmesine Yönelik Tutumlar". *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*(19), 28-29.

Burckhardt, J. (2019). *Yunanlar ve Yunan Medeniyeti.* (İ. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Caporal, B. (1982). *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Croix, G. (2016). *Antik Yunan Dünyasında Sınıf Mücadelesi* (2 b.). (Ç. Sümer, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950.* Ankara: İmge Kitabevi.

Çelebi, C. R. (2010). "1929-1933 Yılları Türkiye Güzellerinin Saç Tasarımlarının Değerlendirilmesi". *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*(1), 289.

Çimen, L. K. (2008). *Türk Töresinde Kadın ve Aile.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayını.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Davaz, A. (2014). *Eşitsiz Kız Kardeşlik, Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birlliği.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dikyol, Ç. (2016). "Antik Yunan'da Bir Eğitim Modeli: Sparta". *Mediterrean Journal of Humanities, VI*(2), 202.

Doğramacı, E. (1989). *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dönmezer, S. (1989, Temmuz). "Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme Teorileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, V*(15), 524.

Durakbaşı, A. (1988). "Cumhuriyet Döneminde Kadın Kimliğinin Oluşumu". *Tarih ve Toplum*(9), 167-171.

Emecen, F. (2003). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası.* İstanbul: Kitabevi.

Enver Ziya, K. (1995). *Osmnalı Tarihi.* Ankara: TTK Basımevi.

Erdem, A. R. (2005). "İlköğretimimizin Gelişimi ve Bugün Gelinen Nokta". *Üniversite ve Toplum Dergisi, 5*(2), 11.

Ergin, M. (1989). *Orhun Abideleri.* Ankara: Boğaziçi Yayınları.

Ergin, M. (2001). *Dede Korkut Kitabı.* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ergün, M. (1978). II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1918). Ankara: Ankara Ü. DTCF. Basılmamış Doktora Tezi.

Faik Reşit, U. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış.* Ankara: MEB.

Giet, S. (2006). *Özgürleşin! Bu bir emirdir.* (İ. Engindeniz, Çev.) İstanbul: Dharma Yayınları.

Goloğlu, M. (1973). *Halifelik, Ne idi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?* Ankara: Kalite Matbaası.

Goloğlu, M. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi - 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri.* İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Gökalp, Z. (1990). *Türkçülüğün Esasları.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gökalp, Z. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gökçimen, S. (2008). "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi". *Yasama Dergi*, 5-59.

Göksel, B. (1993). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk* (1 b.). Ankara: KTB Yayınları.

Göle, N. (1998). "Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı". *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, 70-81.

Göle, N. (2001). *Modern Mahrem.* İstanbul: Metis Yayınları.

Gül, M. (1998). "Bizde Kadınların Siyasal Haklar Alması ve İlk Kadın Milletvekillerimiz". *Cumhuriyet'in Kuruluşunun 75. Yılı Armağanı, Gazi Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tar. Arş. ve Uyg. Merkezi*(3), 18.

Gündüz, A. (2012). "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi". *The Journal of Academic Social Science Studies*(5), 129-148.

Gündüz, F. (2000). "Kadın İşgücünün Türk Ekonomisine Katılımı" Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan". *Cumhuriyet Üniversitesi*, 135.

Güzel, A. O. (1990). *Sosyal Güvenlik Hukuku.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Hacib, Y. H. (2003). *Kutadgu Bilig.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hançerlioğlu, O. (2016). *Düşünce Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Herodotos. (1983). *Herodot Tarihi* (Cilt III). (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.

İçke, A. (2014). *Türkiye'de Kadın Milletvekilleri ve Siyasal Faaliyetleri (1935-1991).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I.* İstanbul: İş Bankası Yayınları.

İnalcık, H. (2010). *Osmanlılar, Fütuhat, İmaparatorluk, Avrupa ile İlişkiler.* İstanbul: Timas Yayınları.

İnan, A. (1972). *Manas Destanı.* İstanbul: MEB Yayınları.

İnan, A. (1982). *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler* (Cilt I). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını.

İnan, R. (1991). *Atatürk ve Türk Kadını, Tarihte Türk Kadını.* İstanbul: Arkın Yayınevi.

İslam Ansiklopedisi, "Halifelik" Maddesi. (tarih yok).

Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk Milli Kültürü.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kandiyoti, D. (1996). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar.* İstanbul: Metis Yayınları.

Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını(1908-1960).* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Karabulut, S. (2018, Temmuz). "Çağdaşlaşma Sürecinde Türk Kadını ve Amerikan Basını(1923-1938)". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(32), s. 292.

Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi.* Ankara: TTK Basımevi.

Karaman, H. (1974). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi.* İstanbul: İrfan Yayınevi.

Kartal, C. B. (2016). “Türkiye’de Kadınların İlk Defa Oy Kullandığı 1930 Belediye Seçimlerinde Türk Kadınlar Birliği'nin Faaliyetleri". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, II*(3), 175.

Kaska, Ç. (2019). "Şahname'deki Kadınlar". *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6.

Kırkpınar, L. (1998). "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın". *Tarih Vakfı Yayınları*, 14.

Kitapçı, Z. (1993). "Melike Selçuka Hatun ve Türk Milli Kültürü". *Türk Dünyası Araştırmaları*, 103-146.

Kocatürk, U. (1984). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri.* Ankara: Turan Kitabevi.

Konan, B. (2011). "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(1), 165-166.

Köymen, M. (1983). *Alparslan ve Zamanı* (Cilt II). Ankara: TTK Yayınları.

Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Kuşçu, A. D. (2016). "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*(1), 173.

Kutub, M. (1965). *İslam'ın Etrafındaki Şüpheler.* (A. Özek, Çev.) İstanbul: Nuru Osmaniye Matbaası.

Mahmud, K. (1999). *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi.* (B. Atalay, Çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu.

Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(3), 133-159.

Merçil, E. (2011). *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı.* İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Mısıroğlu, A. (1994). *Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları.* İstanbul: Sebil Yayınları.

Mumcu, A. (1992). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi.* İstanbul: Türk İnkılap Tarihi.

Müezzinoğlu, E. &. (2017). "Milli Mücadele Sonrasında Türk Kadınına Siyasal Haklar Tanınmasına Yönelik Arayışlar". *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*(18), 117-136.

Oğuzcan, L. (1961). *Atatürk ve Türk Kadını.* Mersin: Akadeniz Matbaası.

Okiç, M. T. (1979). *İslamiyette Kadın Öğretrimi.* Ankara: DİB Yayınları.

Onay, İ. (2012). "Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları". *The Journal of Academic Social Science Studies*(6), 347-357.

Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1998). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.

Özer, S. (2013). "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesinin Türk Kamuoyundaki Yankıları". *Atam, 29*(85), 141-167.

Öztürk, S. &. (2000). *Bilinmeyen Osmanlı.* İstanbul: OSAV.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. *Ege Akademik Bakış*(10), 1217-1230.

Peirce, L. (1998). *Haremin İç Yüzü.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Pugliese, G. (1957). "Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(22), 345.

Sabır, A. (2019). "Cumhuriyetin Kuruluş sürecinde 1923-1950 Arası İstanbul'un Gelişiminin Değerlendirilmesi". *Doctoral Dissertation Maramara Universitesi*, s. 15.

Salih, A. (1991). "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın". *İslami Araştırmalar, V*(4), 260-270.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (Cilt 1305). (tarih yok).

Savcı, K. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın.* Ankara: Cihan matbaası.

Saz, L. (2000). *Anılar, 19. yy'da Saray Haremi.* İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Seçil, A. (2006). *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928).* Ankara: Olgaç Matbaası.

Sevim, A. (2005). *Makaleler (Mir'atü'z-Zaman/Tuğrul Bey Dönemi)* (Cilt II). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sevinç, N. (1987). *Eski Türklerde Kadın ve Aile.* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Sezer, A. (2002). "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı". *I. Türk Dünyası Kadınlar Kurultayı*, 553.

Sezer, A. (2019). "Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri Ve Meclisteki Çalışmaları". *H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, 900.

Subaşı, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Sümerbank X. Yıl (11.7.1933-11.7.1943). (1943). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Şahin, E. (2018). "Geçmişten Günümüze Kadın Süreli Yayınlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım". *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(16), 99.

Şeker, K. (2009, Mayıs 15). "1946 Belediye Seçimleri ve Bu Seçimlerde Kadın Seçmenlerin Durumu". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39.

T.C. Aile, Ç. v. (2019, Ekim 2). *Kadının Statüsü*. https://ailevecalisma.gov.tr/yayinlar/raporlar/kadinin-statusu/ adresinden alındı

Taneri, A. (1967). "Büyük Selçuklu İmparatorluğunda Vezirlik". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 108.

Taşağıl, A. (2004). *Göktürkler III.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşkıran, T. (1978). *Cumhuriyetin 50. yılında Türk Kadın Hakları.* Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

TBMM Zabıt Cerideleri. (1924, 01 07). *Cilt: 7, Devre: 2, İçtima Senesi: 1*, 25.

TBMM, Y. S. (2020, Ağustos 8). *https://www.ysk.gov.tr*.

Toker, M. (1998). *Şeyh Sait ve İsyanı.* Ankara: KA Kitap.

Topaloğlu, B. (1992). *İslam'da Kadın* (18 b.). İstanbul: Yağmur Yayınları.

Tökin, İ. H. (1946). "İktisadi ve İçtimai Türkiye". *Türkiye'de Sanayi*, 13.

Tunaya, T. Z. (2011). *Türkiye'de Siyasal Partiler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Turan, N. S. (2004). *Hilafetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması.* İstanbul: Altın Kitaplar.

Turan, O. (1969). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi.* İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

Turan, O. (1993). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi* (6 b., Cilt I). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Turan, O. (2002). *Selçuklular Zamanında Türkiye.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi* (3 b.). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tümertekin, E. (2002). *Beşeri Coğrafya İnsan. Kültür. Mekan.* İstanbul: Çantay Kitabevi.

Türk Parlamento Tarihi. (1993). *TBMM- 2. Dönem (1923-1927), C. I.*, s. 279. Ankara.

Uluçay, Ç. (2001). *Harem.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uluğ, N. H. (1975). *Halifeliğin Sonu.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Unat, F. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Unat, N. A. (1982). "Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler" . *Türk Toplumunda Kadın*, 7.

Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi.* İstanbul: Mitologya Yayınları.

Useev, N. (2012). Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren KelimeleTürk Mitolojisirin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı. *Dil Araştırmaları*(11), 60-65.

Vahapoğlu, M. H. (1990). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından).* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yahya, A. (2001, Mart). "Kadınların Okul Yöneticiliği". *Tarih Toplum*(207), 57.

Yahya, A. (2005, Aralık 31). Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetişmesi ve Meslek Hayatı. (143).

Yaşar, S. (2013). "Basındaki Bilgiler Işığında İlk Kadın Milletvekileri". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*(15), 188.

Yaylalı, Y. (2017). "Şahname'de Kahramanlarının Rüyaları". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Enstitüsü Dergisi*, 327-342.

Yıldırım, N. (2010). *Fars Mitolojisi Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Yıldız, F. (2017). "1930'ların Tasarruf Politikalarında İdealize Edilen Kadın İmgesinin Basında Temsili: Genç Cumhuriyet'in Modern ve Tutumlu Kadınları". *The Journal Of Academic And Social Science Studies*(54), 390.

Yuval-Davis. (1997). *Cinsiyet ve Millet.* İstanbul: İletişim Yayınları.